

Puistojen tila Suomessa

Suomen suojelualueet ja niiden hoito 2000–2005

Mervi Heinonen (toim.)

Puistojen tila Suomessa

Suomen suojelualueet ja niiden hoito 2000–2005

METSÄHALLITUS

Mervi Heinonen
Metsähallitus
Luontopalvelut
PL 94
01301 Vantaa

Kansikuva: Ruskaretkellä Pallas–Yllästunturin kansallispuistossa. Vuonna 1938 perustettu Pallas–Ounastunturin kansallispuisto laajeni merkittävästi, kun siihen vuonna 2005 yhdistettiin Ylläs–Aakenuksen suojelualue. Puisto on nykyisin Suomen kolmanneksi suurin ja yksi kaikkein suosituimmista. Kuva: Paavo Hamunen.

Kuvat ja kartat: Hannu Sipinen ja Marianne Katainen.

Översättning: Pimma Åhman.
Jorgalus: Irma Laiti, Sámediggi.

© Metsähallitus 2007

ISSN 1235-6549
ISBN 978-952-446-555-7 (nidottu)
ISBN 978-952-446-556-4 (pdf)

Lönnberg Print, Helsinki, 2007

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	toukokuu 2007
TOIMEKSIANTAJA		HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA			
ALUEEN NIMI			
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI			
ALUEYKSIKKÖ			
TEKIJÄ(T)	Heinonen, Mervi (toim.)		
JULKAISUN NIMI	Puistojen tila Suomessa. Suomen suojelualueet ja niiden hoito 2000–2005		
TIIVISTELMÄ	<p>Puistojen tila -raportti on ensimmäinen kattava esitys Suomen luonnonsuojelu- ja erämaa-alueista, arvokkaimmasta osasta Suomen luontoa. Suojelualuejärjestelmää on maassamme kehitetty pitkän ajan kuluessa, ja se muodostaa nykyisellään merkittävän osan pohjoisen havumetsävyöhykkeen, Itämeren alueen ja koko Euroopan suojelualueverkostoista.</p> <p>Pääosaa Suomen suojelualueiden pinta-alasta sekä lähes kaikkia valtionmaiden perustettuja suojelualueita ja suojeluun varattuja suojeluohjelma-alueita hoitaa Metsähallituksen luontopalvelut.</p> <p>Tässä Suomen suojelualueiden tilaa vuonna 2005 kuvaavassa raportissa</p> <ul style="list-style-type: none"> – esitetään katsaus viime vuosien edistysaskeliin luonnon monimuotoisuuden suojelussa ja muutoksiin toimintaympäristössä alkaen vuodesta 2000 – esitellään luonnonsuojeluhallinto ja -ohjelmat sekä suojelualuejärjestelmien kokonaisuus – tarkastellaan luonnon ja kulttuuriperinnön monimuotoisuutta suojelualueilla – kuvaillaan suojelualueiden käyttöä ja käyttäjäryhmiä – lähestytään suojelualueiden hoidon ongelmia ja haasteita elinympäristöihin vaikuttavien paineiden ja uhkien kautta – tarkastellaan Metsähallituksen toiminnan tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta suojelualueiden hoidossa peilaten niitä yhteiskunnan asettamiin tavoitteisiin tunnuslukujen ja indikaattoreiden avulla – tehdään yhteenvetoja alueyksikkö- ja valtakunnantasolla – esitellään toimintaan liittyviä keskeisiä tuloksia ja työtapoja esimerkein – pohditaan tulevien vuosien haasteita Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän käytön strategian sekä YK:n biodiversiteettisopimuksen 2010-tavoitteiden valossa. <p>Raportti antaa kokonaiskuvan Suomen suojelualuejärjestelmän nykytilasta ja tilaa koskevan tiedon tasosta. Elinympäristökohtainen luonnon monimuotoisuutta ja sen suojelua koskeva tarkastelu auttaa ymmärtämään, miksi suojelualueita tarvitaan ja miksi niitä pitää hoitaa. Puistojen tila -raportti pyrkii nostamaan esiin myös suojelualueiden tuottamat ekologiset, kulttuuriset, sosiaaliset ja taloudelliset hyödyt.</p> <p>Raportointi toteuttaa biodiversiteettisopimuksen suojelualueita koskevan työohjelman tavoitteita. Taustana raportoinnille ovat maailman luonnonsuojeluliiton (IUCN) suojelualuekomission (WCPA) kehittämä menetelmä suojelualueiden hoidon tehokkuuden arviointiin, Euroopan ympäristöviraston (EEA) kehittämä ympäristöseurannan malli sekä luonnonvarojen hoidon ja käytön sopeutuvan suunnittelun kehys.</p> <p>Suomen suojelualueiden tilasta on tarkoitus raportoida seuraavan kerran vuonna 2010.</p>		
AVAINSANAT	suojelualueet, luonnonsuojelualueet, kansallispuistot, luonnonpuistot, erämaat, voimavarat, aluesuunnittelu, luonnonsuojelu, virkistyskäyttö, seuranta		
MUUT TIEDOT	Yhteenvetäjulkaisun lisäksi Puistojen tila -raporttiin kuuluvat Metsähallituksen verkkosivuilla (www.metsa.fi) julkaistavat puistokortit		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 160		
ISSN	1235-6549	ISBN (NIDOTTU)	978-952-446-555-7
		ISBN (PDF)	978-952-446-556-4
SIVUMÄÄRÄ	315 sivua	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	Lönnberg Print
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	20 euroa

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	Maj 2007
UPPDRAKSGIVARE		DATUM FÖR GODKÄNNANDE	
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	
TYP AV SKYDDSOMRÅDE/ SKYDDSPROGRAM			
OMRÅDETS NAMN			
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD			
REGIONAL ENHET			
FÖRFATTARE	Mervi Heinonen (red.)		
PUBLIKATION	Parkernas tillstånd i Finland. Finlands skyddsområden och deras förvaltning 2000–2005		
SAMMANDRAG	<p>Rapporten Parkernas tillstånd är den första omfattande presentationen av Finlands naturskydds- och ödemarksområden, dvs. den värdefullaste delen av Finlands natur. Skyddsområdessystemet har utvecklats under en lång tid och det omfattar i dag en betydande del av nätverken av skyddsområden i det norra barrskogsbältet, Östersjöområdet och hela Europa.</p> <p>Största delen av skyddsområdenas areal och nästan alla skyddsområden som inrättas på statens mark och skyddsområden som upptas i något av skyddsprogrammen förvaltas av Forststyrelsens naturtjänster.</p> <p>I denna rapport om skyddsområdenas tillstånd år 2005</p> <ul style="list-style-type: none">– ges en översikt över de framsteg som gjorts under de senaste åren i skyddet av naturens mångfald och över de förändringar som skett i verksamhetsmiljön från och med år 2000– presenteras naturskyddsförvaltningen och naturskyddsprogrammen samt samtliga skyddsområdes-system– granskas naturens och kulturarvets mångfald på skyddsområdena– beskrivs användningen av skyddsområdena och användargrupperna– betraktas problemen och utmaningarna inom förvaltningen av skyddsområdena med fokus på det tryck och de hot som påverkar livsmiljöerna– granskas Forststyrelsens verksamhets resultat och verkkningsgrad inom förvaltningen av skyddsområden så att man med hjälp av olika parametrar och indikatorer jämför dem med de mål som samhället uppsatt– ges sammandrag både på det regionala planet och på riksnivå– presenteras centrala resultat för och arbetssätt inom verksamheten med hjälp av exempel– diskuteras de kommande årens utmaningar med fokus på Strategin för bevarandet och hållbart nyttjande av biologisk mångfald samt FN:s biodiversitetskonventionens 2010-mål. <p>Rapporten ger en helhetsbild av Finlands skyddsområdessystems nuläge och nivån på de uppgifter som gäller dess tillstånd. Genom att betrakta naturens mångfald och dess skydd utgående från livsmiljöerna är det lättare att förstå varför skyddsområdena är nödvändiga och varför de bör skötas. Rapporten Parkernas tillstånd lyfter också fram skyddsområdenas ekologiska, kulturella, sociala och ekonomiska fördelar. Rapporteringen följer målsättningarna för det arbetsprogram för skyddsområden som ingår i biodiversitetskonventionen. Rapporteringen grundar sig på en metod som Internationella naturvårdsunionens (IUCN) kommission för naturskyddsområden (WCPA) utvecklat för utvärdering av effektiviteten på förvaltningen av skyddsområden och en modell för miljöuppföljning som Europeiska miljöbyrån (EEA) utvecklat samt referensramen för adaptiv förvaltning av naturresurser.</p> <p>Följande rapport om skyddsområdenas tillstånd i Finland kommer att ges ut år 2010.</p>		
NYCKELORD	skyddsområden, naturskyddsområden, nationalparker, naturreservat, ödemarker, resurser, naturskydd, områdesplanering, rekreatjonsbruk, uppföljning		
ÖVRIGA UPPGIFTER	Förutom sammandraget ingår i rapporten Parkernas tillstånd också parkkorten på Forststyrelsens webbsidor (på finska) (www.metsa.fi).		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnonuojelujulkaisuja. Sarja A 160		
ISSN	1235-6549	ISBN (HÄFTAD)	978-952-446-555-7
		ISBN (PDF)	978-952-446-556-4
SIDANTAL	315 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	Lönnberg Print
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	20 euro

GOVIDANSIIDU

ALMMUSTAHTTI	Meahciráđđehus	ALMMUSTAHTTINÁIGI	miessemánu 2007
DOAIMANADDI		DOHKKEHANBEAIVEMEARRI	
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	
SUODJALANGUOVLO-TIIPA/ SUODJALANPROGRÁMMA			
GUOVLLU NAMMA			
NATURA 2000 - GUOVLLU NAMMA JA KODA			
GUOVLOOVTTADAT			
DAHKKI(T)	Heinonen, Mervi (doaimm.)		
PRENTOSA NAMMA	Mehciid dilli Suomas. Suoma suodjalanguovllut ja daid dikšun 2000–2005		
ČOAHKKÁIGEASSU	<p>Mehciid dilli -raporta lea vuosttas viiddes govvádus Suoma luonddusuodjalan- ja áidalasmeahceguovlluin, Suoma luonddu divraseamos oasis. Suodjalanguovlovuogádat lea riikkasteamet ovddiduvvon guhkes áigge siste, ja dat ráhkada dán áigge mearkašahtti oasi davvi goahcevuovdeavádaga, Nuortameara birra ja olles Eurohpa suodjalanguovlofierpmádagain. Eanašoasi Suoma suodjalanguovlluid viidodagas ja maiddá measta buot stáhtaeatnamiidda vuodduvvon suodjalanguovlluid ja suodjaleapmái várrejuvvon suodjalanprográmmaguovlluid dikšu Meahciráđđehusa luondobálvalusat.</p> <p>Dás Suoma suodjalanguovlluid dili j. 2005 govvideaddji raporttas</p> <ul style="list-style-type: none"> – ovdanbuktojuvvo geahčastat dimmá ovdánemiide luonddu mánggahámatvuoda suodjaleamis ja nuppástusaide doaibmanbirrasis jagi 2000 rájes – ovdanbuktojuvvojit luonddusuodjalanhálddahus ja -prográmmat ja maiddá suodjalanvuogádagaid oppalašvuolta – guorahallo luonddu ja kulturárbbi mánggahámatvuolta suodjalanguovlluin – govviduvvojit suodjalanguovlluid geavaheapmi ja geavaheaddji joavkkut – lahkonuvvojit suodjalanguovlluid dikšuma váttisvuodát ja hástalusat eallinbirrasiidna váikkuheaddji deattu ja áitagiid bokte – guorahallojit Meahciráđđehusa doaimma bohtosat ja váikkuhus suodjalanguovlluid dikšumis speadjalastimiin daid servodaga ásahan ulbmiliidda dovddaldatloguid ja indikáhtoraid vehkiin – dahkkojit čoahkkáigeasut guovloovttadat- ja riikkadásis – ovdanbuktojit doibmii laktáseaddji dehaleamos bohtosat ja bargovuogit ovdamearkkain ja maiddá – guorahallojit boahttevaš jagiid hástalusat Suoma luonddu mánggahámatvuoda suodjaleami ja bistevaš geavaheami strategiija ja maiddá ON: id biodiversitehtasoahpamuša 2010-ulbmiliid dáfus. <p>Raporta addá oppalašgova Suoma suodjalanguovlovuogádaga dáládilis ja dili guoskevaš dieđu dásis. Eallinbirasguovdasaš luonddu mánggahámatvuoda ja dan suodjaleami guoski guorahallan veahkeha áddet, manin suodjalanguovllut dárbbášuvvojit ja daid galgá dikšut. Mehciid dilli -raporta geahččala bajidit ovdan maiddá suodjalanguovlluid fállan ekologalaš, kultuvrralaš, sosiálalaš ja ekonomalaš ávkkiid.</p> <p>Raporteren ollašuhttá biodiversitehtasoahpamuša suodjalanguovlluid guoskevaš bargoprográmma ulbmiliid. Duogázin reporteremii leat máilmmi luonddusuodjalanlihtu (IUCN) suodjalanguovlokomišuvnna (WCPA) ovddidan vuohki suodjalanguovlluid dikšuma beaktivuoda árvoštallamii, Eurohpá birasdoaimmahaga (EEA) ovddidan birasčuovvuma málle ja luondduváriid dikšuma ja geavaheami plánerápma.</p> <p>Suoma suodjalanguovlluid dilis lea dárkkuhus reporteret čuovvovaš háve j. 2010.</p>		
ČOAVDDASÁNIT	suodjalanguovllut, luonddusuodjalanguovllut, álbmotmeahcit, luonddumeahcit, áidalasmeahcit, resurssat, guovlluidplánen, luonddusuodjaleapmi, lustageavaheapmi, čuovvun		
EARÁ DIEĐUT	Čoahkkáigeassoprentosa lassin Mehciid dilli -raportii gullet Meahciráđđehusa internetsiiduin (www.metsa.fi) almmustahton meahcekorttet (suomagiella).		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 160		
ISSN	1235-6549	ISBN (NJADĐON)	978-952-446-555-7
		ISBN (PDF)	978-952-446-556-4
SIIDOMEARRI	315 siiddu	GIELLA	suomagiella
GOASTIDEADDJI	Meahciráđđehus	PRENTENBÁIKI	Lönnberg Print
JUOHKKI	Meahciráđđehus, luondubálvalusat	HADDI	20 euro

DOCUMENTATION PAGE

PUBLISHED BY	Metsähallitus	PUBLICATION DATE	May 2007
COMMISSIONED BY		DATE OF APPROVAL	
CONFIDENTIALITY	Public	REGISTRATION NO.	
PROTECTED AREA TYPE			
NAME OF SITE			
NATURA 2000 SITE NAME AND CODE			
REGIONAL ORGANISATION			
AUTHOR(S)	Heinonen, Mervi (ed.)		
TITLE	State of the Parks in Finland. Finnish Protected Areas and Their Management from 2000 to 2005		
ABSTRACT	<p>State of the Parks in Finland is the first comprehensive report on protected areas, nature and wilderness reserves, the most valuable part of Finnish nature. National parks have been established in Finland since the 1930's and the protected area network has been constructed since the 1970's. The protected area system is today an important part of the nature conservation networks of the Boreal region, the Baltic Sea and the European Union.</p> <p>The Natural Heritage Services unit of the state enterprise Metsähallitus manages a major part of the established protected areas and those reserved for conservation on state land.</p> <p>This report presents the state of protected areas in Finland in 2005 by</p> <ul style="list-style-type: none"> – reviewing the milestones made in conservation of national biodiversity and describing changes that have taken place in the surrounding environment during the past few years – introducing the national administration, conservation programmes and protected area system – displaying the diversity of natural and cultural as well as recreational values – describing the use and users of protected areas – explaining the challenges of protected area management through analysis of pressures and threats faced by biodiversity in natural and man-made environments – evaluating productivity and effectiveness of Metsähallitus in managing the protected areas by using meters and indicators – summarizing the results at regional and national levels – presenting examples of significant outputs and outcomes as well as best practices – looking into the challenges of conservation and sustainable use of biodiversity in the immediate future reflecting on the National Biodiversity Strategy 2006-2016 and the 2010 targets set in the context of the United Nations Convention on Biodiversity (CBD). <p>The report gives a comprehensive overview of the present state and the level of knowledge on the protected area network in Finland. A review of the state and level of biodiversity conservation in each of the major ecosystems helps to understand why protected areas are essential and in need of good management. The State of the Parks report also pinpoints the ecological, cultural, social and economical benefits offered by national parks and other protected areas.</p> <p>State of the Parks reporting carries out objectives of the CBD work programmes. Frameworks used for the reporting are the Management Effectiveness Evaluation methodology designed by the IUCN World Commission on Protected Areas (WCPA) and World Wildlife Fund (WWF), the model for environmental monitoring developed by the European Environment Agency (EEA) and the concept of Adaptive Management in management and use of natural resources.</p> <p>State of the Parks reporting on Finnish Protected Areas will be repeated in 2010.</p>		
KEYWORDS	protected areas, national parks, strict nature reserves, wilderness reserves, hiking areas, resources, land use planning, nature conservation, recreation, nature tourism, monitoring		
OTHER INFORMATION	Park profiles on 70 national parks, strict nature reserves, wilderness areas and national hiking areas are presented in Finnish on the Metsähallitus website (www.metsa.fi/sop) as part of this report.		
SERIES NAME AND NO.	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 160		
ISSN	1235-6549	ISBN (BOOK/BOOKLET)	978-952-446-555-7
		ISBN (PDF)	978-952-446-556-4
NO. OF PAGES	315 pages	LANGUAGE	Finnish
PUBLISHING CO.	Metsähallitus	PRINTED IN	Lönnerberg Print
DISTRIBUTOR	Metsähallitus, Natural Heritage Services	PRICE	20 euros

Esipuhe

Tämä on ensimmäinen Puistojen tila -raportti Suomen luonnonsuojelualueista, arvokkaimmasta osasta maamme luontoa. Se antaa kokonaiskuvan suojelualuejärjestelmän tilasta ja tilaa koskevan tiedon tasosta vuonna 2005 sekä tarkastelee viimeaikaisia muutoksia ja välittömästi näköpiirissä olevia haasteita. Samalla se auttaa ymmärtämään, miksi suojelualueita ylipäänsä pitää hoitaa.

Samantapaisia raportteja on tehty aiemmin mm. Australiassa Victorian ja New South Walesin puistoista ja niitä on käytetty apuna ja esikuvina suomalaisen raportin laadinnassa. Kansainvälinen asiantuntijaryhmä arvioi Suomen suojelualueiden hoidon tehokkuutta vuonna 2004. Ryhmä suositeli kattavassa raportissaan, että kymmenen vuoden välein toistettavien kansainvälisten arviointien tueksi luotaisiin järjestelmä, johon koottaisiin kutakin suojelualuetta koskeva keskeinen tieto, ja että järjestelmän tiedoista koottavat raportit jul-

kaistaisiin viiden vuoden välein. Metsähallituksen luontopalvelut on ottanut neuvosta vaarin.

Asiantuntijaryhmä esitti raportin laadinnalle lukuisia perusteita. Raportti nostaa julkiseen keskusteluun suojelualueiden hoidon ongelmia ja puutteita, joista monet liittyvät tiedon puutteeseen. Samalla määrämuotoisista raporteista muodostuvat aikasarjat antavat käsityksen siitä, miten puistojen tila on muuttunut ja miten erilaiset kehittämistoimet näkyvät tuloksissa. Raportin tarkoituksena on myös nostaa esiin suojelualueiden tuottamat ekologiset, sosiaaliset ja taloudelliset hyödyt. Kokonaisvaltainen tarkastelu auttaa myös eri alueilla työskentelevää luontopalvelujen henkilöstöä ymmärtämään muiden alueiden tarpeita ja tavoitteita sekä yhtenäistää suojelualueiden hoitoa.

Suojelualueiden tilasta raportoidaan monille kansallisille ja kansainvälisille tahoille erilaisten

Maailman luonnonsuojelujohtajia retkellä Linnansaaren kansallispuistossa. World Protected Area Leadership Forum (WPALF) ja maailman luonnonsuojelukomission (WCPA) johtoryhmä kokoontuivat kesällä 2004 Savonlinnassa Itä-Suomessa. Kuva: Liisa Nikula.

sopimusten velvoittamana. Puistojen tila -raporttiin on koottu moniin eri tarpeisiin tarvittava tieto, joten se vähentää raportointiin liittyvää työtaakkaa. Raportti on erityisen merkittävä väline seurattaessa biodiversiteettisopimuksen (CBD) luonnonsuojelualueiden työohjelman ja Suomen luonnon monimuotoisuuden ja kestävän käytön strategian ja toimintaohjelman toteutusta.

Luontopalvelujen työ ei kuitenkaan rajoitu aika ajoin laadittavien raporttien laadintaan, vaan vielä huomattavasti tärkeämpää on koota suojelualueiden hoidossa tarvittava tieto ja saattaa se tietojärjestelmiin palvelemaan helppokäyttöisessä muodossa suojelualueiden käytännön hoitoa. Tämä työ on vielä pahoin kesken. Toimintaa tukevien tietojärjestelmien ja niiden tietosisällön merkitys on aivan oleellinen, kun pyritään parantamaan suojelualueiden hoidon tuottavuutta, parantamaan laatua ja vähentämään kustannuksia.

Viime vuodet ovat olleet suojelualueiden hoidossa hyvin menestyksellisiä. Lukuisista merkittävistä parannuksista voidaan mainita mittavien suojeluohjelmien toteutus ja suojelualuejärjestelmän hallinnan keskittäminen Metsähallitukselle; henkilöstön koulutus ja hoidon parhaiden käytäntöjen aktiivinen viestintä ja käyttöönotto kaikessa toiminnassa; toiminnan nopea laajentuminen lakisääteisten luonnonsuojelualueiden ulkopuolelle sekä aktiivinen yhteistyö niin kotimaassa kuin kansainvälisestikin; johtamisen, ohjauksen ja suunnittelujärjestelmien tehostuminen; aktiivisten luonnonhoitotoimien ja ennallistamisen aiempaa paljon laajamittaisempi käyttö, erityisesti metsissä ja soilla; tehostunut lajien suojelu;

uusi tekniikka ja tietojärjestelmät; sekä toiminnan perustan muodostavat karttuneet tietovarannot ja sitä tukeva tieteellinen tutkimustieto.

Luonnonsuojelun suuri haaste on suojelualueiden vähäisyys ja hajanaisuus Etelä-Suomessa. Suojeltavia luonnonarvoja ei voida turvata pitkään muuttuvissa olosuhteissa pelkästään niiden avulla vaan välttämättömän ennallistamisen ja muiden luonnonhoitotoimien lisäksi alueiden kytkettyneisyyttä toisiinsa on tavalla tai toisella merkittävästi parannettava. Suojelualueiden lisääntyvät kävijämäärät ja matkailun nopea kasvu edellyttävät suojelualueiden käytön suunnittelulta riittävää laatua. Eurooppalainen Natura 2000 -ohjelma on aiemmin hyväksytyjen kansallisten suojeluohjelmien tavoin pian toteutettu, ja päähuomio on siirtymässä alueiden tehokkaaseen ja tulokselliseen hoitoon sekä alueista saataviin ekologisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin hyötyihin, hyvinvoinnin lisäämiseen.

Ilmaston muutos ja muut luontoa muuttavat tekijät lisäävät koko ajan paineita suojelualueiden hoidon tehostamiseen. Joudumme väistämättä sopeutumaan, mutta voimme myös menettää korvaamattomia luonnonarvoja. Yhtenäinen, ekologisesti edustava ja elinvoimainen maailmanlaajuinen suojelualuejärjestelmä on paras tae sille, että muutosten vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen jäävät mahdollisimman vähäisiksi. Nyt koottu Puistojen tila -raportti antaa tulevaisuudessa hyvän vertailukohdan, kun jatkossa arvioidaan Suomessa tehtävien toimenpiteiden onnistumista.

Rauno Väisänen
Luonnonsuojelujohtaja
Metsähallitus

Sisällys

1 Johdanto	13
2 Puistojen tila -raportti	14
2.1 Tausta puistojen tilan raportoinnille	14
2.1.1 Suomi on sitoutunut luonnon ja kulttuuriperinnön suojeluun	14
2.1.2 Yhteisellä työohjelmalla maailmanlaajuinen suojelualueverkosto.....	17
2.1.3 Suomen suojelualueiden hoidon tehokkuus arvioitiin	17
2.1.4 Suomen puistojen tilasta raportoidaan ensimmäistä kertaa.....	18
2.2 Raportin asema, viitekehys ja rakenne.....	19
2.2.1 Kohti yhtenäistettyä raportointia	19
2.2.2 Puistojen tilan seuranta on osa yhteiskuntavastuuta	19
2.2.3 Kansainväliset viitekehukset tiedon jäsentelyyn	20
2.2.4 Puistojen tila -raportointi on kaksiosainen.....	25
3 Katsaus viime vuosiin	28
3.1 Kansainvälisiin päämääriin kansallisin tavoittein	28
3.1.1 Ensimmäinen kansallinen biodiversiteettiohjelmakausi päätökseen	28
3.1.2 Suomen Natura 2000 -verkosto hyväksytty	29
3.1.3 Kansainvälinen yhteistyö entistä laajempaa.....	30
3.2 Metsähallitukselle uusia alueita ja tehtäviä	30
3.2.1 Kansallispuistoja perustettu ja laajennettu	30
3.2.2 Luontopalvelujen painoarvo ja yhteiskunnalliset tehtävät kasvaneet	31
3.3 Haasteita metsässä, merellä ja matkailussa	32
3.3.1 Työtä Etelä-Suomen metsien monimuotoisuuden puolesta	32
3.3.2 Toiminta merialueella selkeäksi ja näkyväksi	33
3.3.3 Luonnon virkistyskäytön kehittämiseen ohjelma.....	34
4 Toimintaympäristö ja suojelualueet	35
4.1 Toimintaympäristö maan eri osissa hyvin erilainen.....	35
4.1.1 Etelä-Suomessa paljon väkeä ja lukuisia toimijoita.....	35
4.1.2 Pohjanmaalla omaleimainen rannikko ja rajaseutu	36
4.1.3 Lapissa suojelualueilla keskeinen asema.....	37
4.2 Luonnonsuojeluhallinto ja luonnonsuojeluohjelmat	39
4.2.1 Luonnonsuojelun hallinto Suomessa on yhteistyötä.....	39
4.2.2 Suojelualueverkostoa rakennetaan pitkäjänteisesti	41
4.3 Suomen suojelualueverkoston kokonaistilanne	50
4.3.1 Yli 10 % maa-alueesta on suojeltu.....	50
4.3.2 Pohjoisessa laajoja, etelässä pienialaisia suojelualueita	51
4.3.3 Puistojen luokitukset ja verkostot kansainvälisessä katsannossa.....	54
4.3.4 Verkoston tilaa arvioidaan.....	58
5 Luonto- ja kulttuuriarvoja, matkailun vetovoimatekijöitä	61
5.1 Suojelualueille keskittyvästi luonnon monimuotoisuutta	61
5.1.1 Luonnonmaantieteelliset vyöhykkeet ja monimuotoisuuden keskittymät ...	61
5.1.2 Geologisen monimuotoisuuden kartoitus meneillään	61
5.1.3 Uhanalaiset lajit ja luontotyypit biologisen monimuotoisuuden kuvaajina .	62
5.1.4 Monimuotoisuuden tilaa ja suojelua tarkastellaan elinympäristöittäin.....	71
5.2 Metsäiset ympäristöt	73

5.2.1 Metsät Suomen merkittävin elinympäristötyyppi	73
5.2.2 Suomella on erityisvastuu suo ympäristöistä	76
5.2.3 Kallioilla ja harjuilla omaleimainen lajisto.....	78
5.3 Tunturi- ja erämaaympäristöt	79
5.3.1 Tunturilajisto herkästi haavoittuvaa	79
5.3.2 Pohjois-Lapin tunturit ja erämaat kattavasti suojeltu.....	80
5.4 Vesi- ja rantaympäristöt	81
5.4.1 Sisävedet Suomen rikkaus.....	81
5.4.2 Itämeren erikoisia luontotyyppisiä ja murtovesilajisto.....	83
5.4.3 Rannoilla runsas lajisto.....	84
5.5 Kulttuuriympäristöt	85
5.5.1 Maatalousympäristöt muutoksessa	85
5.5.2 Rakennettuun ympäristöön kaupunkipuistoja	87
5.6 Puistoissa paljon arvokasta kulttuuriperintöä	88
5.6.1 Suojelualueiden kulttuuriperinnön suojeluluokitus	88
5.6.2 Maailmanperintökohteita osin suojelualueilla.....	89
5.6.3 Valtakunnallisesti merkittäviä aluekokonaisuuksia	91
5.6.4 Kansallismaisemia, maisema-alueita ja perinnemaisemia	97
5.6.5 Arvokkaita kulttuurihistoriallisia ympäristöjä ja suojeltavia rakennuksia.....	98
5.6.6 Esihistoriallisen elämän ja historiallisen toiminnan jäänteitä	99
5.6.7 Elävää metsä-, erä- ja retkeilyperinnettä	102
5.7 Kansallispuistoilla on matkailullista vetovoimaa.....	103
5.7.1 Luonnonmaisema rentouttaa ja historia kiinnostaa.....	103
5.7.2 Puitteet monenlaiseen harrastustoimintaan	106
5.7.3 Matkailun kehittyvät aluekokonaisuudet.....	110
6 Suojelualueiden kävijät ja käyttö.....	111
6.1 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu ovat kasvussa	111
6.1.1 Jokamiehenoikeudet virkistyskäytön perustana	111
6.1.2 Käyntimäärät kasvaneet uusien puistojen myötä	113
6.1.3 Kävijäkunnan kuva muotoutuu.....	114
6.2 Erätalous on osa pohjoista maankäyttöä	115
6.2.1 Metsästys ja kalastus erityisen suosittuja harrastuksia.....	115
6.2.2 Metsästystä rajoitetaan eteläisillä suojelualueilla	117
6.2.3 Maastoliikennettä yhä enemmän.....	118
6.3 Paikallisia elinkeinoja suojelualueilla	118
6.3.1 Yrityksille mahdollisuuksia luontomatkailussa	118
6.3.2 Luontaiselinkeinot erityisasemassa	119
6.4 Puistot on tarkoitettu myös tutkimus- ja opetuskäyttöön.....	121
6.4.1 Monipuolista tutkimusta ja seurantaa suojelualueilla	121
6.4.2 Suojelualueet oppimisympäristöinä.....	123
7 Suojelualueiden hoidon haasteet.....	124
7.1 Luonto-, kulttuuri- ja virkistysarvoihin vaikuttavia tekijöitä	124
7.1.1 Puistot ovat osa toimintaympäristöään	125
7.1.2 Aiempi maankäyttö vaikuttaa pitkään	126
7.1.3 Ihmisen toiminta heikentää elinympäristöjä.....	128
7.1.4 Kulttuuriperintöä uhkaa ajan hammas ja arvostuksen puute.....	137
7.1.5 Palveluvarustuksen kunto vaarassa rapistua	138
7.2 Suojelualueiden hoidon ja käytön tavoitteet.....	139
7.2.1 Lainsäädäntö asettaa hoidon ja käytön lähtökohdat.....	141

7.2.2 Luonnonsuojelualueiden hoidon periaatteet ohjaavat toimintaa	144
7.2.3 Suojeluarvoihin kohdistuvat paineet hallintaan	145
7.2.4 Luonnonprosessit halutaan turvata	147
7.2.5 Rakennukset ja rakennelmat kuntoon ja käyttöön	149
7.2.6 Lisää valistuneita ja virkistyneitä kävijöitä kestävyden rajoissa	149
8 Suojelualueiden hoito ja sen tehokkuus.....	151
8.1 Toiminnan tavoitteet.....	151
8.1.1 Missiosta mittareihin	151
8.1.2 Valtionhallinnon tuottavuustalkoot.....	154
8.2 Suunnittelu.....	155
8.2.1 Ekosysteemi suojelun lähestymistapana	156
8.2.2 Metsähallituksen aluesuunnittelua uudistettu.....	158
8.2.3 Natura-yleissuunnitelmilla tehokkuutta suunnitteluun.....	162
8.3 Voimavarat	164
8.3.1 Perustehtäviä hoidetaan valtion budjetista.....	164
8.3.2 Henkilöstö on sitoutunut ja osaava.....	168
8.3.3 Arvokasta apua vapaaehtois- ja työllistämistyöstä	170
8.4 Toimintatavat.....	171
8.4.1 Organisaatorakenne ja tiedon hallinta tukevat toimintaa	171
8.4.2 Yhteistyötä monella tasolla	175
8.4.3 Sidosryhmät osallisina suojelualuetyössä.....	178
8.4.4 Palautetta monella tavalla.....	181
8.5 Toiminta ja sen tulokset	183
8.5.1 Alueiden hallinnassa paljon työtä	183
8.5.2 Luontoa kartoitetaan, ennallistetaan ja hoidetaan	188
8.5.3 Kulttuuriperintöä vaalitaan	199
8.5.4 Tarjotaan mahdollisuuksia nauttia luonnosta ja kulttuurista	204
8.5.5 Riistamaita ja kalavesiä hyödynnetään kestävästi.....	212
8.5.6 Kansainväliseen toimintaan panostetaan.....	214
8.5.7 EU-hankkeilla paljon aikaan.....	217
9 Suojelualueiden hoidon vaikuttavuus	221
9.1 Suojelualueiden perustamistarkoitus toteutuu	221
9.1.1 Suojelualueverkosto on suhteellisen kattava ja edustava	221
9.1.2 Suojelualueet täyttävät tehtävänsä	224
9.1.3 Lajien ja luontotyyppien suojelun tilaa pidetään suotuisana	228
9.1.4 Virkistyskäytön vaikutukset hyväksyttävissä rajoissa	234
9.2 Yhteiskunnallisiin vaikutuksiin paneudutaan.....	237
9.2.1 Suojelualueet tukevat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita.....	237
9.2.2 Suojelu- ja elinkeinotavoitteilla on ristiriitaisiakin vaikutuksia.....	237
9.2.3 Luontomatkoilla on merkitystä paikallistaloudessa	240
9.2.4 Luonnon tuotteilla toimeentuloa Itä- ja Pohjois-Suomeen	243
9.2.5 Luonnossa liikkuminen lisää hyvinvointia.....	244
9.2.6 Kävijät ovat tyytyväisiä, mutta muuttuvatko asenteet.....	245
9.3 Kansainvälinen vaikuttavuus kasvussa	245
9.3.1 Tunnustusta laadukkaalle suojelualuetyölle.....	245
9.3.2 Menestyksen kulmakiviä ja hyviä käytäntöjä	247
10 Katsaus tuleviin vuosiin	251
10.1 Luonnon puolesta ja ihmisen hyväksi vuoteen.....	251

10.1.1	Lähtölaskenta 2010	251
10.1.2	Suojelualueiden työohjelma asettaa haasteita	252
10.1.3	Suomen biodiversiteettistrategia 2006–2016	252
10.1.4	Metsähallitukselle laajenevaa vastuuta	253
10.2	Päämääränä monimuotoisuuden suojelun ja hoidon tehostaminen	253
10.2.1	Suojelualueverkoston täydentämistä jatketaan.....	254
10.2.2	Elinympäristöjen suojelun ja hoidon vaikuttavuutta parannetaan	256
10.2.3	Eliölajien suojelu kohdistetaan tärkeimpiin toimiin	257
10.2.4	Monimuotoisuuden uhkia torjutaan	258
10.3	Luonnon monimuotoisuuden kestävää käyttöä ja hyötyjen jakoa.....	259
10.3.1	Suunnittelussa korostuu kokonaisvaltaisuus	260
10.3.2	Yhteistoimin tavoitellaan luonnon ja ihmisen hyvinvointia	261
10.4	Suojelualueiden tehokas hoito edellyttää riittäviä voimavaroja	265
10.4.1	Suojelualueiden perustaminen ja suunnittelu vaatii panostusta.....	265
10.4.2	Valtakunnallisten toimintaohjelmien jatkuvuus taattava	266
10.4.3	Tuottavuudella tulosta ja yhteistyöllä vaikuttavuutta.....	267
10.5	Tietopohjaa on edelleen vahvistettava	268
10.5.1	Puistojen tilan seuranta kehitetään	268
10.5.2	Vaikuttavuuden seurantaan tarvitaan uusia työkaluja.....	269
10.6	Puistojen tilan raportointi vuonna 2010	272

Lähteet ja kirjallisuus.....274

Liitteet

Liite 1	Kansainväliset biodiversiteettisopimukset.....	281
Liite 2	EU:n biodiversiteettipolitiikan päätavoitteet	282
Liite 3	Raportointi suojelualueiden hoidosta	283
Liite 4	Biodiversiteettiohjelman arvioinnin yhteenvedot	284
Liite 5	Puistokortin perusrakenne	286
Liite 6	Keskeinen suojelualueiden hoitoa ohjaava lainsäädäntö	287
Liite 7	Luontopalvelujen toimintaympäristö 2005	289
Liite 8	Suojelualueet alueyksiköittäin 2005	290
Liite 9	Luontopalvelujen hoidossa olevat alueet 2001–2005.....	293
Liite 10	IUCN:n suojelualueluokitus.....	294
Liite 11	Natura-barometri EU25-maissa 2005	295
Liite 12	Suomen Ramsar-alueet	296
Liite 13	Suomen Itämeren suojelualueet (BSPA).....	297
Liite 14	Uhanalaiset lajit elinympäristöittäin.....	298
Liite 15	Luontopalvelujen kulttuuriperinnön suojeluluokitus.....	299
Liite 16	Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt suojelualueilla.....	300
Liite 17	Kansallispuistojen ja retkeilyalueiden käyntimäärät 2000–2005	302
Liite 18	Kestävän luontomatkailun periaatteet luonnonsuojelualueilla	303
Liite 19	Ekosysteemilähestymistavan periaatteet.....	304
Liite 20	EU:n rahoittamat hankkeet 2005	305
Liite 21	Suojelualueiden työohjelman toteutuksen aikataulu	306
Liite 22	Biodiversiteetin seurantaindikaattorit (DPSIR).....	307
Liite 23	Puistojen tilan kuvaajia, indikaattoreita ja tunnuslukuja.....	309
Liite 24	Sanasto.....	311

1 Johdanto

Luonnonsuojelun toimintaympäristö, luonnonsuojelualuehallinto ja suojelualuejärjestelmä ovat Suomessa moniulotteinen kokonaisuus. Yksityiskohtaista ja kattavaa tietoa eri organisaatioiden hallinnassa olevista alueista ja toiminnasta alueiden hyväksi on tarjolla melko runsaasti, mutta silti on vaikea hahmottaa koko suojelualueverkoston ja luontoarvojen suojelun tilaa. Toimintaympäristössä on Euroopan unioniin liittymisen jälkeisen vuosikymmenen aikana tapahtunut suuria ja nopeita muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet merkittävästi suojelualuehallinnon työhön. Suomessa luonnonsuojeluhallinnossa ponnistellaan vuosittain noin 800 henkilötyövuoden edestä luonnon ja ihmisen hyvinvoinnin puolesta, mutta aina edes hallinnon omassa piirissä ei osata nähdä ruohonjuuritason työn merkitystä laajemmassa mittakaavassa.

Suuri osa suomalaista luonnonsuojelua, suojelualueita ja niiden hoitoa koskevista raporteista on tehty virkamiestyönä, joten ne ovat usein vaikeasti saavutettavia ja hankalasti ymmärrettäviä koosteita. Monet raporteista koskevat vain jotain tiettyä tavoite- tai toimintaohjelmaa ja noudattelevat usein rakenteeltaan ohjelmassa asetettuja toimenpideuutteloita. Lisäksi raportit sisältävät usein runsaasti lyhenteitä ja viittauksia eripuolilla maailmaa pidettyihin sopimusosapuolikokouksiin. Luonnonsuojelutyön keskeisten edistysaskeleiden ja suurimpien tulevaisuuden haasteiden ymmärtäminen vaatiikin yleensä perehtymistä taustalla oleviin kansainvälisiin sopimuksiin kirjattuihin päämääriin ja kunnianhimoisesti asetettuihin tavoitteisiin.

Suojelualueiden hallintoa, suojeluarvoja, käyttöä ja hoitoa koskevaa tietoa on kerätty ja tallennettu monella tavalla. Joitakin tietoja on julkaistu sidosryhmille ja kansalaisille vuosi- ja toimintakertomuksissa sekä suojelualueiden hoidon ja käytön suunnitelmissa. Suuri osa tiedosta on kuitenkin jäänyt hallinnon sisäiseen käyttöön ja ollut yhteistyökumppaneiden käytössä vain erikseen sopien tai pyydettyinä. Nykyisin pääosa tiedosta on tietokannoissa, joten tietojen saaminen edellyttää joko järjestelmien käyttöoikeuksia tai tietojen koostamista raporteiksi.

Edellä mainituista syistä on nähty tarve kokonaisuudelle, joka kuvaisi mahdollisimman yksinkertaisesti suomalaisen suojelualuejärjestelmän, tekisi suomalaisen luonnonsuojelun kansainväliset kytkennät ja pyrkimykset ymmärrettävämmiksi sekä kokoaisi hajallaan olevaa suojelualueita koskevaa tietoa jäsentyneeseen muotoon ja toisi sen julkisesti hyödynnettäväksi. Käsillä oleva Puistojen tila Suomessa -raportti pyrkii vastaamaan tähän haasteeseen.

Raportissa kuvataan kansainvälinen ja kansallinen toimintaympäristö ja suomalainen suojelualuejärjestelmä, mutta painotus on Metsähallituksen hallinnassa ja hoidossa olevissa perustetuissa suojelualueissa. Metsähallitus on valtion liikelaitos, jonka julkisista hallintotehtävistä vastaava yksikkö luontopalvelut hoitaa pääosaa valtionmailla olevista suojelualueista. Pääosa alueista kuuluu myös eurooppalaiseen Natura 2000 -verkostoon.

Puistojen tila -raportti on kaksiosainen. Tähän ensimmäiseen osaan (yhteenvetoraportti) on koottu tiedot suojelualueverkostosta ja sen hoidosta valtakunnallisella ja alueellisella tasolla. Tarkastelu keskittyy väljästi rajaten vuosiin 2000–2005. Raportti julkaistaan myös englanniksi. Toisessa osassa julkaistaan suojelualuekohtaiset tiedot Metsähallituksen hallinnassa olevista kansallispuistoista, luonnonpuistoista, erämaista ja valtion retkeilyalueista. Näitä alueita on yhteensä 70, ja ne kattavat noin 80 % Suomen suojelualueverkoston pinta-alasta. Toinen osa julkaistaan vain suomeksi verkkojulkaisuna Metsähallituksen verkkosivuilla (www.metsa.fi).

2 Puistojen tila -raportti

2.1 Tausta puistojen tilan raportoinnille

2.1.1 Suomi on sitoutunut luonnon ja kulttuuriperinnön suojeluun

Kansainväliset sopimukset velvoittavat

Suomi on osapuoli kaikissa maailmanlaajuisissa tai Suomea koskevissa alueellisissa kansainvälisissä sopimuksissa, joissa luonnon monimuotoisuuden suojelu ja kestävä käyttö ovat merkittäviä tavoitteita (ks. liite 1). Tärkein näistä on Biologista monimuotoisuutta koskeva YK:n yleissopimus eli biodiversiteettisopimus (The United Nations Convention on Biological Diversity, CBD), jonka Suomi allekirjoitti vuonna 1992 YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssissa (UNCED) Rio de Janeirossa. Eduskunta hyväksyi sopimuksen kesällä 1994. Sopimuksen osapuolina on kaikkiaan 188 maata, joista sen on allekirjoittanut 168.

Biodiversiteettisopimuksen tavoitteena on maapallon ekosysteemien, kasvi- ja eläinlajien sekä niiden sisältämien perintötekijöiden monimuotoisuuden suojelu, luonnonvarojen kestävä käytön edistäminen sekä luonnonvarojen käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukainen jako. Sopimuksen keskeisenä ajatuksena on sisällyttää biodiversiteetin ylläpito osaksi kaikkea luontoa muokkaavaa toimintaa, kuten maa- ja metsätaloutta, kalastusta, metsästystä, rakentamista, kaavoitusta, matkailua ja asumista. Tietolaatikkoon 1 on koottu luonnon monimuotoisuuden ja kestävä käytön käsitteitä.

Jokainen biodiversiteettisopimuksen osapuolivaltio on vastuussa oman kasvillisuusvyöhykkeensä luontaisten ekosysteemien, luontotyyppien ja lajien suojelusta. Suomella on yhdessä Ruotsin ja Venäjän kanssa erityinen vastuu pohjoisen havumetsävyöhykkeen luonnosta Fennoskandian alueella, joka kattaa Skandinavian niemimaan, Itä-Karjalan ja Kuolan niemimaan. Hallitsevia tällä vyöhykkeellä ovat metsä-, suo- ja vesiympäristöt. Monimuotoisuuden kannalta tärkeitä ovat myös eräät ihmisen vaikutuksesta syntyneet kulttuuriympäristöt.

Suomi on osapuoli myös merkittävässä kansainvälisissä kulttuuria koskevissa yleissopimuk-

sisissa. Maailmanperintösopimus eli maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemista koskeva YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO:n yleissopimus on näistä tärkeimpiä. Sopimus hyväksyttiin vuonna 1972 ja Suomi liittyi siihen vuonna 1987. Sopimuksen perusteella ylläpidetään luetteloa kohteista, joiden katsotaan kuuluvan yleismaailmallisesti arvokkaaseen kulttuuri- tai luonnonperintöön (World Heritage List eli maailmanperintöluettelo).

Elinympäristökohtaiset ohjelmat ja läpäisevät kysymykset

Biodiversiteettisopimuksen päämääriä vievät eteenpäin elinympäristö- tai ekosysteemikohtaisiin teemoihin (*thematic programmes*) ja läpäiseviin tai yhteisiin kysymyksiin (*cross-cutting issues*) paneutuvat työ- tai toimintaohjelmat (*work programmes*), jotka on hyväksytty sopimuksen osapuolimaiden kokouksissa vuosina 1998–2004. Osapuolikokouksia järjestetään nykyisin joka toinen vuosi, 8. kokous (Conference of Parties COP 8) oli maaliskuussa 2006 Brasiliassa. Suomen kannalta tärkeimmät työohjelmat liittyvät metsien, sisävesien, meri- ja rannikkoalueiden, maatalouden ja suojelualueiden biodiversiteettiin. Muut eli kuivien ja puolikuivien alueiden, vuoristoalueiden ja saarialueiden biodiversiteetti-ohjelmat ovat meille vähemmän merkittäviä, koska näitä alueita on maassamme hyvin vähän.

Keskeisiä biodiversiteettisopimuksen edistämiseen liittyviä läpäiseviä kysymyksiä kansallisella tasolla ovat mm. luonnon monimuotoisuuteen vaikuttavien paineiden, kuten vieraslajien, ilmastomuutoksen ja matkailun, hallinta sekä ympäristövaikutusten arviointi. Muita merkittäviä teemoja ovat luonnonvarojen kestävä ja oikeudenmukainen käyttö, vastuu biodiversiteetin vahingoittamisesta, koulutuksen ja tietotason lisääminen sekä teknologian siirto ja yhteistyö. Kaikkia näitä asiakokonaisuuksia pyritään viemään eteenpäin myös muiden YK:ssa solmittujen monenkeskisten kansainvälisten sopimusten avulla. Lisäksi monet kansainväliset järjestöt edistävät biodiversiteettisopimuksen tavoitteita. Tärkeimpiä ja vaikutusvaltaisimpia järjestöjä ovat Maailman luonnonsuojeluliitto (IUCN), Maail-

man luonnonsäätiö (WWF) sekä YK:n ympäristö- ja kehitysohjelma (UNEP), jotka kaikki ovat myös merkittäviä luonnon monimuotoisuuden puolesta tehtävän työn rahoittajia varsinkin kehitysmaissa.

Tieteellisempiä ja ehkä enemmän viranomais-toimintaan liittyviä biodiversiteettisopimuksessa edistettäviä asioita ovat maailmanlaajuinen kasviensuojelustrategia ja eliöiden luokitteluun

liittyvä taksonomia-aloite sekä biodiversiteetti-indikaattorit eli luonnon monimuotoisuuden tilassa tapahtuvia muutoksia ilmentävät mittarit. Indikaattoreita tarvitaan erityisesti Johannesburgin kestävän kehityksen huippukokouksessa (World Summit on Sustainable Development) vuonna 2002 hyväksytyjen ns. 2010-tavoitteiden toteutumisen seurannassa.

TIETOLAATIKKO 1.

Mitä tarkoittaa luonnon monimuotoisuus ja kestävä käyttö?

Luonnon monimuotoisuus

Luonnon monimuotoisuudella tarkoitetaan kaikkea ekosysteemin elollista ja fysikaalista vaihtelua. Biologiseen monimuotoisuuteen eli biodiversiteettiin kuuluvat eliölajien sisäinen perinnöllinen eli geneettinen monimuotoisuus, lajien monimuotoisuus ja lukumäärä eli taksonominen monimuotoisuus sekä lajien ja niiden elottoman ympäristön muodostamien elinympäristöjen ekologinen monimuotoisuus. Maa- ja kallioperän geologinen monimuotoisuus eli geodiversiteetti tarkoittaa luonnon monimuotoisuutta geologian näkökulmasta. Geodiversiteetti on biodiversiteetin perusta ja nähdään osana ekosysteemien monimuotoisuutta.

Monimuotoisuuden arviointi

Biodiversiteettiä voidaan tarkastella lajien määrinä suhteessa maantieteelliseen mittakaavaan, esimerkiksi elinympäristöön tai suojelualueeseen. Muutoksia alueiden lajikoostumuksessa voidaan seurata samassa ympäristössä tai verrata erilaisia ympäristöjä keskenään. Työkaluina voidaan käyttää kattavia maastokartoituksia sekä monimuotoisuutta ilmentäviä lajeja ja eliöympäristön biodiversiteettiä ylläpitäviä rakennepiirteitä.

Monimuotoisuuden suojeleminen

Biodiversiteetin suojelemiseksi solmittiin vuonna 1992 biologista monimuotoisuutta koskeva YK:n yleissopimus eli biodiversiteettisopimus. Sopimuksen tavoitteena on maapallon ekosysteemien, kasvi- ja eläinlajien sekä niiden sisältämien perintötekijöiden monimuotoisuuden suojeleminen, luonnonvarojen kestävä käyttö edistäminen sekä biologisten luonnonvarojen käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukainen ja tasapuolinen jako. Suomi on yksi 168:sta sopimuksen allekirjoittaneesta maasta ja toteuttaa sopimusta kansallisen biodiversiteettiohjelman avulla.

Kestävä elinympäristöjen hoito ja käyttö

Elinympäristöjä hoidetaan kestävästi siten, että säilytetään niiden monimuotoisuus, tuottavuus, uusiutumiskyky, elinvoimaisuus ja mahdollisuus toteuttaa nyt ja tulevaisuudessa merkityksellisiä ekologisia, taloudellisia ja sosiaalisia toimintoja paikallisilla, kansallisilla ja maailmanlaajuisilla tasoilla. Luonnonvarojen ekologisesti kestävällä käytöllä pyritään säilyttämään luonnon monimuotoisuutta sekä sopeuttamaan ihmisen toiminta hyödynnettäviin luonnonvaroihin ja luonnon sietokykyyn. Vastuu luonnonvarojen kestävä käytön turvaamisesta taloudellisessa toiminnassa kuuluu kaikille hallinnonaloille.

Tavoitteena luonnon monimuotoisuuden vähenemisen pysäyttäminen

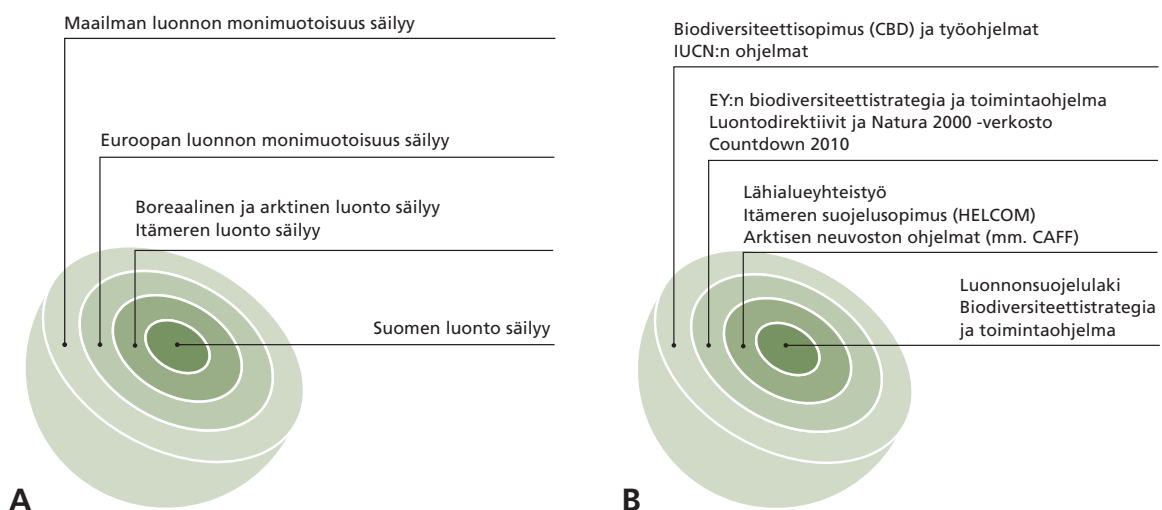
Biodiversiteettisopimuksesta huolimatta maapallon biologinen monimuotoisuus on viime vuosina köyhtynyt edelleen. Johannesburgissa kokoon-tuneet valtiot sitoutuivat hidastamaan merkittävästi biologisen monimuotoisuuden köyhtymistä vuoteen 2010 mennessä. Euroopan unioni asetti jo vuonna 2001 jäsenmailleen tavoitteeksi biodiversiteetin köyhtymisen pysäyttämisen vuoteen 2010 mennessä.

Biodiversiteettitavoitteet ovat osa EU:n laajaa kuudetta ympäristöohjelmaa ja siihen liittyvää toimintaohjelmaa. Monimuotoisuutta säilyttäviä toimenpiteitä linjaavat parhaillaan uudistettava olevat vuonna 1998 hyväksytty biodiversiteettistrategia ja vuonna 2001 hyväksytyt toimialakohtaiset toimintasuunnitelmat. Keväällä 2004 Irlannissa kirjattiin ns. Malahiden viestinä (Message from Malahide) tarkennetut toimialakohtaiset tavoitteet ja alustavat indikaattorit niiden seuraamiselle (liite 2). Toimenpiteiden ohjaamiseksi jäsenmaissa tulevina vuosina komissio antoi keväällä 2006 tiedonannon ”*Biologisen monimuotoisuuden vähenemisen pysäyttäminen vuoteen 2010 mennessä – ja sen jälkeen. Ekosysteemipalvelujen säilyttäminen ihmisen hyvinvoinnin varmistamiseksi*”.

Keskeisenä luonnonvarojen suojelun välineenä Euroopan unionissa on Natura 2000-verkosto. Kaikkien toimialojen politiikkoihin

ja toimintaohjelmiin pyritään sisällyttämään luonnon monimuotoisuutta uhkaavien toimien vähentäminen. Erityisen tärkeää tämä on suoraan luonnonvaroja hyödyntävässä maa-, metsä- ja kalataloudessa, mutta tavoitteita asetettiin myös maankäytön suunnittelulle sekä energia-, liikenne- ja rakennuspolitiikalle yhteisön alueella. Biodiversiteettisopimuksen hengessä Malahiden tavoitelistalla ovat tärkeässä asemassa toimet monimuotoisuuden hyötyjen jakamiseksi, tutkimuksen ja koulutuksen edistämiseksi, tietoisuuden ja osaamisen lisäämiseksi sekä kansainvälisen yhteistyön tehostamiseksi. Malahidessa esitelty Countdown 2010 -hanke on viestinnän ja käytännön työkalu kaikille eurooppalaisille toimijoille, joiden pyrkimyksenä on saavuttaa tavoite luonnon monimuotoisuuden vähenemisen pysäyttämisestä vuoteen 2010 mennessä. Tarkoituksena on saada eri toimijat yhdessä liikkeelle, yhtä hyvin kansalaisjärjestöt kuin yrityksetkin.

Monimuotoisuuden köyhtymisen merkittävä hidastaminen on ollut ja tulee olemaan myös Suomen kansallisen biodiversiteettiohjelman keskeinen tavoite. Kuvassa 1 esitetään luonnonsuojelun tavoitteita ja keskeisiä välineitä niiden saavuttamiseksi. Suomalaisen luonnon suojelu on osa alueellista luonnonsuojelua Pohjois-Euroopassa ja Itämeren alueella. Suomessa keskeisiä välineitä ovat luonnonsuojelulaki ja biodiversiteettiohjelma. Itämeren hyvinvoinnin ja monimuotoisuuden hyväksi tehdään yhteistyötä Helsingin komissiossa (HELCOM). Euroopan tasolla tärkeimmät

Kuva 1. A) Luonnonsuojelun tavoitteet ja B) Keskeisiä välineitä suojelutavoitteiden saavuttamiseksi. HELCOM = Helsingin komissio, CAFF = Conservation of Arctic Flora and Fauna.

luonnonsuojelua edistävät toimet perustuvat Bernin ja Bonnin sopimuksiin sekä näiden sopimusten tavoitteita toteuttaviin Euroopan unionin luonto- ja lintudirektiiveihin.

Maailmanlaajuisesti tärkeimmät luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseen ja kestävään käyttöön pyrkivät ohjelmat ovat biodiversiteettisopimuksen ja Maailman luonnonsuojeluliiton (IUCN) työohjelmat. Biodiversiteettisopimuksen mukaan biodiversiteetin ylläpidon tärkein keino on suojella, hoitaa ja käyttää kestävästi erilaisia elinympäristöjä. Näin voidaan turvata eliölaajien monimuotoisuus ja niiden perintöaineuksen vaihtelu laajien luontaisilla esiintymisalueilla. Tässä suojelualueilla ja niiden muodostamilla verkostoilla on keskeinen tehtävä.

2.1.2 Yhteisellä työohjelmalla maailmanlaajuisen suojelualueverkosto

Vuonna 2003 Etelä-Afrikan Durbanissa kokoonnutunut IUCN:n viides maailman puistojen kongressi (Vth IUCN World Parks Congress) totesi, että edellytys 2010-tavoitteen saavuttamiselle on sekä maailmanlaajuisesti että kansallisesti alueellisesti kattava, biologisesti edustava ja tehokkaasti hoidettu luonnonsuojelualuejärjestelmä. Lisäksi kongressi korosti, että ekologisesti edustavan ja toimivan suojelualuejärjestelmän tulee käsittää suojelualueet, ekologiset käytävät ja suojavyöhykkeet toisiinsa liittyvänä eli kytkeytyneenä alueellisenä kokonaisuutena (ks. sanasto liite 24).

Edelleen Durbanissa todettiin, että on ymmärrettävä eliölaajien, elinympäristöjen, ekosysteemien ja ekologisten prosessien esiintymiseen ja toimintaan liittyvät ilmiöt kaikilla mittakaavatasoilla. Kongressi vahvisti erityiset tavoitteet ja aikataulut maailmanlaajuisesti uhanalaisten laajien elinympäristöjen suojelulle, maa-alueiden, makean veden ja merellisten ekosysteemien ekologisesti kestävien suojelualueverkkojen muodostamiselle sekä kaikkien niiden ekologisten prosessien suojelulle, jotka ylläpitävät monimuotoisuutta ja tarjoavat luonnosta saatavia hyötyjä (ns. ekosysteemipalveluja) ihmisyyshyötyille. Kongressissa korostettuja rajat ylittäviä hyötyjä ei saada, ellei luonnonsuojelualueiden ekologinen kestävyys ole turvattu asianmukaisen hoidon ja käytön avulla.

Biodiversiteettisopimuksen 7. osapuolikokouksessa Kuala Lumpurissa, Malesiassa hyväksyttiin keväällä 2004 suojelualueiden työohjelma, joka tähtää maailmanlaajuisen suojelualueverkoston luomiseen. Verkosto koostuu kansallisista ja alueellisista suojelualuekokonaisuuksista. Maat sitoutuivat tavoitteisiin ja aikatauluihin, joiden tarkoituksena on taata nykyistä parempi suojelualueiden kattavuus sekä tehostaa suojelualueiden hoitoa. Työohjelma korostaa myös suojelualueiden parempaa kytkemistä ympäröivien alueiden maankäyttöön sekä suojelualueiden monikäytön mahdollisuuksia. Erityistä huomiota kiinnitetään alkuperäiskansojen ja paikallisten ihmisten osallistamiseen suojelualueiden perustamisessa, käytössä ja hoidossa.

2.1.3 Suomen suojelualueiden hoidon tehokkuus arvioitiin

Yhtenä keskeisenä päämääränä suojelualueita koskevassa työohjelmassa on saada kaikkien osapuolimaiden suojelualueista ainakin kolmannes järjestelmällisen seurannan ja arvioinnin piiriin vuoteen 2010 mennessä. Suomen suojelualueiden hoidon tehokkuus arvioitiin vuonna 2004. Toimeksiantajana oli Metsähallitus, jonka julkisia hallintotehtäviä hoitava yksikkö luontopalvelut hallinnoi pääosaa valtionmaiden suojelualueista. Arviointiraportti julkaistiin keväällä 2005¹.

Suojelualueiden hoidon tehokkuuden arviointi (*Management Effectiveness Evaluation*, MEE) tehtiin soveltaen maamme oloihin Maailman luonnonsuojeluliiton (IUCN) ja Maailman luonnonsäätiön (WWF) menetelmiä. Arviointi kohdistettiin toimintaympäristöön, suojelualueiden tilaan, suunnitteluun, käytettävissä oleviin voimavaroihin, toimintatapoihin, toiminnan tuloksellisuuteen ja vaikuttavuuteen. Viitekehys on hyväksytty suojelualueiden työohjelmassa yhtenäisen arviointityön pohjaksi. Kehys esitellään tietolaatikossa 3 s. 22.

Yksittäisten suojelualueiden arviointeja on toteutettu uusien menetelmin useissa maissa viimeisen viiden vuoden aikana, mutta Suomi on ensimmäisiä teollisuusmaita, joissa arviointi toteutettiin näin laajana. Metsähallituksen teettämän arvioinnin kohteena oli koko Suomen suojelualuejärjestelmä ja -hallinto. Arviointiryh-

¹ Gilligan, B., Dudley, N., Fernandez de Tejada, A. & Toivonen, H. 2005: Management Effectiveness Evaluation of Finland's Protected Areas. Nature Protection Publications of Metsähallitus. Series A 147.

mälle toimitettiin tiedot ja WWF:n kehittämäl-
lä ns. RAPPAM-menetelmällä toteutettu pika-
arvointi 70 suojelualueesta, jotka muodostavat
80 % Suomen suojelualueverkoston pinta-alasta.
Arviointiin kuului myös kenttäosuus, johon si-
sältyi vierailuja erilaisilla suojelukohteilla maan
eri osissa sekä tapaamisia ministeriöiden, Metsä-
hallituksen, järjestöjen ja muiden sidosryhmien
edustajien kanssa.

Suomen suojelualueiden hoidon nykyinen
taso on arvioinnin mukaan hyvä ja joitakin
poikkeuksia lukuun ottamatta luonnon moni-
muotoisuuden suojelun tavoitteet on saavutet-
tu. Arvioinnin mukaan Suomen luonnonsuo-
jelualueet ovat monien muiden maiden suojelu-
aluejärjestelmiin verrattuna hyvässä asemassa ja
niiden tulisikin toimia mallina muille. Suojelu-
aluejärjestelmän tehokkuuden parantamiseksi
arviointiryhmä esitti joukon suosituksia, joista
tärkeimmät koskivat

1. ekosysteemilähtöistä suunnittelua
2. suojelualuejärjestelmän kehittämistä
3. suojelualueiden hoidon ja käytön suun-
nittelua
4. suojelutoimien vaikuttavuutta
5. vaikutuksia paikallisyhteisöihin
6. retkeilyn vaikutuksia
7. rahoitusta
8. luontopalvelujen maailmanlaajuista roolia
9. kartoituksia ja seurantaa
10. puistojen tila -raportointia.

Kaikkiin näihin aiheisiin palataan tässä rapor-
tissa. Suomenkielinen käännös suosituksista arvi-
ointiryhmän täsmällisesti esittämässä muodossa
on saatavissa Metsähallituksen verkkosivuilta
(www.metsa.fi/mee).

2.1.4 Suomen puistojen tilasta raportoiti- daan ensimmäistä kertaa

Kansainvälisen arviointiryhmän suositukset
koskevat Metsähallituksen ohella laajemmin eri
toimijoita, vaikka arvioinnin pääpaino olikin
Metsähallituksen hallinnassa olevien alueiden
hoidossa. Yksi tärkeistä suosituksista Metsähäl-
litukselle oli puistojen eli suojelualueiden tilaa ja
hoidon tehokkuutta seuraavan tietojärjestelmän

kehittäminen ja puistojen tilan säännöllinen ra-
portointi yleisölle. Eräänä ponttimena ryhmän
tekemälle ehdotukselle lienee se, että Suomen
suojelualueista ei ollut käytettävissä tällaista ko-
konaisuudesta, varsinkaan englanniksi. Tiedosta ei
ollut puutetta, mutta kuva suojelualueiden tilasta
oli muodostettava monista sirpaleista.

Työ suojelualueiden tilaa kuvaavan järjestel-
män ja toistettavissa olevan raportointimenetel-
män kehittämiseksi aloitettiin Metsähallituksessa
välittömästi keväällä 2005. Lähtökohtana työlle
on ollut arviointiryhmän raportissaan ehdottama
rakenne ja sisältö.

Tavoitteena Puistojen tilan raportoinnissa on

1. antaa kokonaiskuva Suomen suojelualue-
järjestelmän ja suojelualueiden tilasta
 - Metsähallituksessa suojelualueiden hy-
väksi työskenteleville
 - kansallisille ja paikallisille sidosryhmille
ja päättäjille
 - kansainväliselle luonnonsuojeluyhteisölle
2. koota ja jäsentää tietoa
 - suojelualuejärjestelmän tilasta, biodi-
versiteetin suojelusta ja haasteista alu-
eiden hoidossa (mitkä asiat uhkaavat
puistoja, mitä asioille tehdään)
 - puisto- eli suojelualuetasolla
 - yhteenvetoina alueellisella ja valtakun-
nallisella tasolla
3. kuvata suojelualueiden hoidon tulokselli-
suutta ja vaikuttavuutta
4. hahmotella suuntaa luonnonsuojelutyön
kehittämiseksi.

Tarkoituksena on, että Puistojen tilan rapor-
tointi toistuu noin viiden vuoden välein (seu-
raavan kerran tiedot kootaan vuonna 2010) ja
mahdollistaa puistojen tilan kehittymisen seu-
rannan pitkällä aikavälillä. Ensimmäinen ra-
portti toimii mallina seuraaville. Ensimmäisen
raportin teemoiksi on valittu elinympäristöt ja
kulttuuriperintö, seuraaviin valitaan jokin muu
ajankohtainen painotus (seuraavan 2010 rapor-
tin teemaksi esimerkiksi lajit). Raportit tukevat
luontopalvelujen omaa työtä, sidosryhmyötä ja
seuraavaa kansainvälistä arviointia, joka toteutet-
taneen vuonna 2014.

2.2 Raportin asema, viitekehys ja rakenne

2.2.1 Kohti yhtenäistettyä raportointia

Merkittävä osa ympäristön seurannasta perustuu Suomea sitoviin kansainvälisiin sopimuksiin ja Euroopan unionin (EU:n) lainsäädäntöön. Sopimusten ja lainsäädännön täytäntöönpanosta ja seurannan tuloksista on raportoitava säännöllisesti. Ympäristön seuranta on Suomessa laajaa ja sen avulla arvioidaan hyvin monenlaisia ympäristöön kohdistuvia paineita ja tilan muutoksia. Seurannat voidaan jakaa neljään osa-alueeseen seuraavasti:

- luonnonvarojen seuranta
- paineiden seuranta
- ympäristön tilan seuranta
- ympäristöpolitiikan ja toimenpiteiden seuranta (ympäristövasteet).

Laaja-alaista ympäristön seurantaa hyödynnetään luonnon monimuotoisuuden ja suojelualueiden tilaa kuvattaessa. Lisäksi suojelualueita koskevaa tietoa kootaan osana ympäristön seurantaa.

Biodiversiteettisopimuksen (CBD) vahvistaneet valtiot ovat velvollisia raportoimaan sopimuksen kansallisesta toteutuksesta laatimalla säännöllisesti maaraportteja sopimussihteeristölle. Maaraporttien sisällöstä ja aikatauluista päättää CBD:n osapuolten konferenssi (*Conference of the Parties, COP*). Maaraporttien lisäksi sopimusosapuolten tulee tuottaa sovituin välein erillisiä raportteja CBD:n työohjelmien tai muiden sopimukseen liittyvien toimenpiteiden kansallisesta toteutuksesta. Suomen maaraportit löytyvät keskitetysti CBD-sihteeristön verkkosivuilta (www.biodiv.org). Suomen uusin maaraportti valmistui alkukesästä 2005. Suomi raportoi myös muiden kansainvälisten sopimusten toimeenpanosta niistä vastaaville sihteeristöille. Ramsarin sopimuksen maaraportit on toimitettu vuosina 1999 ja 2002. Sopimus velvoittaa valtioita edistämään kansainvälisesti merkittävien kosteikkojen ja vesilintujen suojelua perustamalla luonnonsuojelualueita vesiperäisille maille. Monenkeskisten ympäristösopimusten toimeenpanijoiden keskinäinen yhteistyö raportoinnin yhtenäistämiseksi ja päällekkäisyyden poistamiseksi on tärkeä tehtävä lähivuosina.

Euroopan unionissa kehittämistä kaipaa erilaisten direktiivien toimeenpanoon liittyvä seurantatietojen hallinta ja raportointi. Esimerkiksi luonto- ja lintudirektiivien toimeenpanosta raportoidaan erikseen ja eri tahtiin. Luontodirektiivin raportointi tapahtuu joka kuudes vuosi, seuraavan kerran vuoden 2007 lopulla. Lintudirektiivin edistymisestä raportoidaan joka kolmas vuosi. Kuitenkin useimmissa tapauksissa raportointi tehdään samoista alueista, joilla suojellaan lajeja eri direktiivien perusteella. (Direktiiveistä tarkemmin luvuissa 3.1.2. ja 5.1.3.)

Kansallinen raportointi suojelualueiden, luontotyyppien ja lajien kokonaisuudesta Puistojen tila -raportoinnin muodossa vastaa osaltaan erilaisiin kansainvälisten sopimusten suojelualueita koskeviin kysymyksiin. Ennen kaikkea näihin tarpeisiin voi vastata kehitteillä oleva suojelualueita koskevaa tietoa kokoava tietojärjestelmäkokoisuus, jonka avulla voidaan koostaa eritasoista tietoa. Tällaiseen järjestelmään voi sisältyä myös toiminnan tehokkuuden ja tuottavuuden seuranta palvelevia työkaluja.

2.2.2 Puistojen tilan seuranta on osa yhteiskuntavastuuta

Puistojen tilan seuranta ja siihen kehitteillä oleva tiedonhallinnan kokonaisuus on osa Metsähallituksen luontopalvelujen toimintaa. Säännöllinen raportointi suojelualueiden tilasta ja niiden hoidosta on myös osa tulosvastuuta ja tilivelvollisuutta yhteiskunnalle. Metsähallituksen luonnonsuojelutyötä säädellään ja ohjataan ministeriöiden tulosohtauksessa Eduskunnan hyväksymien yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi ja rahoitetaan julkisin varoin. Toiminta ja sen vaikutukset halutaan tehdä läpinäkyviksi.

Metsähallituksen luontopalvelujen vuositasoinen raportointi tapahtuu sekä lakisääteisen toimintakertomuksen että laajemmalle yleisölle tarkoitettuna vuosikertomuksen muodossa. Molemmista puuttuvat kytkennät laajempaan toimintaympäristöön ja pidemmän aikavälin tavoitteisiin. Puistojen tila -raportin avulla tuodaan näitäkin näkökulmia esille. Kytkemällä kansainväliset päämäärät ja laajemmat kansalliset tavoitteet toiminnallisen tuloksen seurantaan keskipitkällä aikavälillä tarjotaan mahdollisuus avoimeen arviointiin. Itse raportti ei pyri varsinaisesti esittämään arviointia toiminnan vaikuttavuudesta,

vaan se on lukijan tai virallisen arviointiryhmän tehtävä. Eri tasoisten raportointien suhteita on kuvattu liitteessä 3.

Metsähallitus liikelaitoksena julkaisee vuosittain standardiin perustuvan yhteiskuntavastuuraportin. Pääosa raportoitavista tiedoista saadaan Metsähallituksen tarkoista suunnittelu- ja seurantajärjestelmistä, ISO 14001 -sertifioidusta ympäristöjärjestelmästä sekä tarkastetusta kirjanpidosta ja tilinpäätöksistä. Käytetyt taloudellista, ympäristöllistä ja sosiaalista vastuuta kuvaavat mittarit ovat läheisesti sidoksissa valtion kestävä metsätalouden mittareiden määrittelyyn, Metsähallituksen tulosalueiden tasapainotetun tuloskortin (*Balanced Scorecard*, ks. tarkemmin luku 8.1.1) mittareiden rakentamiseen ja Metsähallituksen yleiseen tulosten arvioinnin mittarityöhön. Mittarit ja indikaattorit (ks. tietolaatikko 2) on pyritty valitsemaan myös siten, että ne kuvaavat Metsähallituksen arvojen toteutumista. Nämä arvot ovat luonnonvarojen vastuullinen käyttö, yhteistyöllä tuloksiin, henkilöstön hyvinvointi, asiakaskeksisyys ja kannattavuus.

Osa liikelaitoksen raportointia mittareista liittyy keskeisesti Metsähallitukselle jo lain mukaankin kuuluviin yhteiskunnallisiin velvoitteisiin, joita ovat luonnon monimuotoisuuden huomioiminen, virkistyskäyttömahdollisuuksien tarjoaminen, porotalouden ja saamelaiskulttuurin edellytysten säilyttäminen sekä työllisyyden edistäminen. Osa mittareista kuvaa luonnon-suojelun alueiden, luontotyyppien ja lajien hoitoa sekä luontopalvelujen tapaa toimia. Siksi nämä mittarit sisältyvät itsestään selvästi myös puistojen tilan seurantakokonaisuuteen.

2.2.3 Kansainväliset viitekehykset tiedon jäsentelyyn

Jatkuvan parantamisen kehä

Suojelun alueiden hoidon tasoa arvioinut asiantuntijaryhmä suositteli puistojen tilan raportointia samassa Maailman luonnonsuojeluliiton (IUCN) Suojelun aluekomission (WCPA) viitekehyyksessä kuin missä arviointikin tehtiin (tietolaatikko 3). Ajatuksena on, että koko suojelun alueiden tilan seurannan järjestelmä rakentuisi kaikilla tasoilla samalle loogiselle pohjalle. Samoja asioita – toimintaympäristöä ja suojelun alueiden tilaa,

toimintaa ja sen tehokkuutta sekä toiminnan vaikuttavuutta – voidaan tarkastella yksittäisen suojelun alueen, hallinnosta vastaavan alueyksikön ja valtakunnallisen suojelun alueverkoston näkökulmasta. Puistojen tilan raportoinnissa tietoa jäsennellään kaikilla näillä tasoilla.

Suojelun alueiden hoidon arviointikehyyksen mukaisessa puistojen tilan seurannassa ja arvioinnissa tarkastelu toistuu säännöllisin väliajoin. Tällä tavoin seurantatiedon järjestelmällinen ylläpito ja raportointi tukee myös ns. ”sopeutuvaa” tai ”mukautuvaa suunnittelua” (*adaptive management*). Määräajoin toistuvassa suunnitelmien toteutumisen ja toiminnan vaikutusten tarkastelussa esimerkiksi aluesuunnittelun yhteydessä on sidosryhmillä ja kansalaisilla mahdollisuus tuoda esille oma tietämys ja omat näkemykset. Toimenpiteiden vaikutusten seurantaan osallistuu myös tiedeyhteisö. Palautteen perusteella toimintaa voidaan sopeuttaa siten, että uusia suunnitelmia laadittaessa sovelletaan parasta tietämystä.

Suojelun alueiden suunnittelua ja hoitoa voidaan kuvata mukautuvana prosessina myös osana laajempaa toimintaympäristöä (kuva 2). Suojelun alueiden tilaa tarkastellaan alueilla olevien luonto-, kulttuuri- ja virkistysarvojen avulla. Luontotyyppejä ja lajeja kartoitetaan ja esiintymien edustavuutta ja elinkelpoisuutta arvioidaan mahdollisimman kattavasti, myös suhteessa ekosysteemien kokonaisuuteen. Maisemallisia kokonaisuuksia, arvokkaita rakennuksia ja muinaisjäännöksiä sekä niiden tilaa arvioidaan käytettävissä olevien tietojen perusteella. Samoin kartoitetaan alueella olevien palvelurakenteiden määrä ja kunto. Alueen aiemman maankäytön tarkastelun ja nykyisen virkistyskäytön seurannan avulla arvioidaan toimintaympäristössä suojelun alueen arvoihin vaikuttavia tekijöitä, aikaisempia paineita ja mahdollisia tulevia uhkia.

Hoito- ja käyttösuunnittelun avulla määritellään, mitkä ovat keskeisimmät toimenpiteet, joiden avulla suojelun alueen arvojen säilymistä edistetään ja mahdollisia uhkia torjutaan. Hoito- ja käyttösuunnitelma määrittelee myös tulevan käytön laadun ja määrän mahdollisuudet ja rajat. Alueen hoidolle ja käytölle asetetaan selkeät tavoitteet ja mittarit. Tavoitteiden asettelussa lähtökohtana ovat laajemmat, esimerkiksi lainsäädännössä ja valtakunnallisissa toimintaohjelmissa asetetut yhteiskunnalliset päämäärät.

Hoidon ja käytön suunnittelussa määriteltyjä pitkäaikaisia tavoitteita toteutetaan lyhyellä aikavälillä toimenpidesuunnittelun ja vuosittaisen toiminnan suunnittelun ja seurannan avulla. Suojelutavoitteiden toteutumista seurataan ja toiminnan vaikuttavuutta arvioidaan suhteessa hoidolle asetettuihin laajempiin päämääriin, kuten luontotyyppien ja lajien säilymiseen elinkelpoisina pitkällä aikavälillä (ns. suotuisan suojelun taso).

Suojelualueen suunnittelu ja hoito ei tapahdu tyhjiössä, vaan osana toimintaympäristöä ja yhdessä ympäristön muiden toimijoiden kanssa. Alueen perustiedon keruussa ja tilan seurannassa hyödynnetään alueella tehtyä tutkimusta ja seuranta. Hoito- ja käyttösuunnitelmia laaditaan paikallisyhteisöjä ja sidosryhmiä osallistaen. Myös alueiden hoito vaatii usein yhteistyötä. Työstä kootaan jatkuvasti palautetta ja palaute pyritään

huomioimaan toiminnan kehittämisessä. Sekä luontopalvelujen omassa työssä että muiden toiminnassa hyväksi havaittuja käytäntöjä alueiden hoidossa pyritään ottamaan käyttöön. Myös uusimman tutkimuksen kautta saadut tiedot ja menetelmät pyritään hyödyntämään.

Mukautuvan suunnittelun ideana on hyödyntää kaikki saatavissa oleva tieto hoidon kehittämiseksi. Toiminta monimutkaisessa ja jatkuvasti muuttuvassa ympäristössä, jossa myös muut toimijat kehittävät toimintaansa, tarkoittaa ettei valmista ja lopullista tietoa suojelualueiden arvoista, niiden tilasta ja tilaan vaikuttavista tekijöistä ole saavutettavissa. On vain testattava uusia ajatuksia suunnittelussa ja toiminnassa, seurattava vaikutuksia, opittava ja taas sopeutettava suunnittelua.

Mitä luvut kertovat?

Mittarin avulla saadaan mitattua tietoa jostakin asiantilasta. Mittaus tuottaa tavallisesti numeerisen tunnusluvun, joka itsessään ilmaisee, mitä mittari mittaa. Mittaamalla saadaan mittarin toteuma-arvo. Mittarille voidaan asettaa myös tavoitearvo. Esimerkkeinä mittareista ovat seurannassa olevien uhanalaisten lajien esiintymien lukumäärä tai kansallispuistojen käyntimäärä.

Tunnusluku on tavoitteen saavuttamista kuvaava mittayksikkö, jonka avulla voidaan arvioida, onko asetettu tulostavoite saavutettu vai ei. Erilaisia tunnuslukuja voidaan käyttää myös arviointiin liittyvässä toiminnan yleiskuvauksessa. Esimerkkeinä tunnusluvuista ovat valmistuneiden hoito- ja käyttösuunnitelmien tai ennallistettujen hehtaarien määrä vuodessa tai suhteessa pitkäaikaiseen kokonaistavoitteeseen. Yleisellä tasolla toiminnan laajuutta voi kuvata esim. kansallispuistojen kokonaismäärä tai erämaa-alueiden hehtaarimäärä.

Indikaattorin eli ilmentäjän merkitys ulottuu laajemmalle kuin mittarin ja se voi olla joko lukumääräinen tai sanallinen. Se ilmaisee kohteen ominaisuutta, tilaa tai siinä tapahtuvia muutoksia. Indikaattorin avulla saadaan sellaista mitattua tietoa, jolla voidaan tehdä päätelmiä siitä, onko haluttu asiantila saavutettu vai ei. Esimerkkinä indikaattorista on valkoselkätikan kannan kehittyminen, joka ilmentää vaatelialan lajin elinympäristön laadun säilymistä monimuotoisuutta ylläpitävänä.

Suojelualueiden hoidon tehokkuuden ja vaikuttavuuden arviointi

Hoidon tehokkuuden arviointi (Management Effectiveness Evaluation MEE)

Suojelualueiden hoidon tehokkuuden ja vaikuttavuuden arviointi on työkalu, jonka avulla toteutetaan muun muassa YK:n biodiversiteettisopimukseen liittyvää suojelualueita koskevaa työohjelmaa. Suojelualueet saatetaan arvioinnin kautta järjestelmälliseen seurantaan, jonka avulla pyritään varmistamaan, että suojelutyötä tehdään puistoissa myös käytännössä eikä vain paperilla.

Seurannan ja arvioinnin kohteena ovat

- suojelualueiden tila ja toimintaympäristö
- suunnittelu
- voimavarat
- toimintatavat
- toiminnan tuloksellisuus
- vaikuttavuus.

Pääosa arvioinneista tehdään Maailman luonnonsuojeluliiton (IUCN) suojelualuekomission (WCPA) ja Maailman luonnonsäätiön (WWF) kehittämillä menetelmillä, joita voidaan soveltaa yhteen puistoon tai kokonaiseen suojelualueverkostoon.

Tuloksellisuus ja tehokkuus

Tuloksellisuus kuvaa tavoitteiden saavuttamista ja aikaansaattua hyötyä ja vaikutusta suhteessa käytettyihin voimavaroihin. Se jakautuu toiminnalliseen tuloksellisuuteen (*outputs*) ja yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen (*outcomes*). Toiminnallinen tuloksellisuus kuvaa toiminnan aikaansaannoksia ja tehokkuutta. Tehokkuus on voimavarojen käyttöä ja toimintojen järjestämistä tarkasteleva kokonaisnäkökulma. Se muodostuu taloudellisuudesta, joka on kustannusten suhde tuotoksiin, ja tuottavuudesta, joka on tuotosten suhde panostuksiin, mukaan lukien henkilöstön työpanos. Tuloksellisuuteen vaikuttavat myös organisaation palvelukyky, jota kuvaa asiakastyytyväisyys, sekä henkisten voimavarojen hallinta eli työntekijöiden osaaminen, johtaminen ja toimintakulttuuri.

Suojelualueiden hoidon tuloksellisuus tarkoittaa alueita hallitsevan ja hoitavan viraston onnistumista sekä voimavarojen kustannustehokkaassa hyödyntämisessä että luonnonsuojellisten ja yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamisessa.

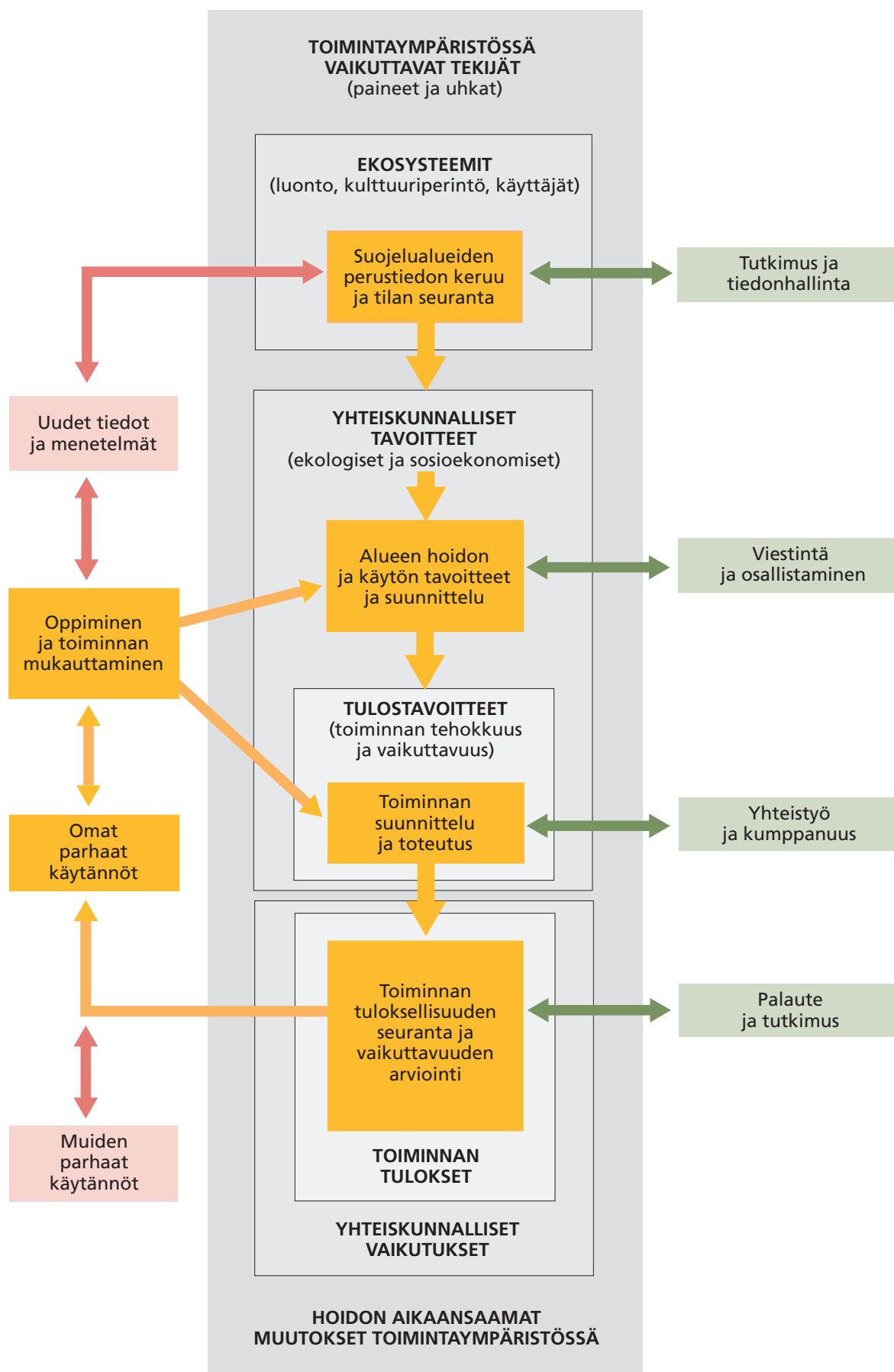
Vaikuttavuus

Vaikuttavuus kuvaa tavoitteiden ja aikaansaattujen vaikutusten välistä suhdetta pidemmällä aikavälillä. Vaikutus puolestaan kuvaa toiminnon tai palvelun aikaansaamia välittömiä tai suoria muutoksia esimerkiksi suojelukohteen (uhanalaisen lajin säilyminen) tai asiakkaan kannalta (työllistyminen).

Yhteiskunnallinen vaikuttavuus kuvaa yhteiskuntapolitiikan onnistumisen astetta. Se kuvaa toimenpiteiden vaikutuksia melko laajoihin kokonaisuuksiin ja yhteiskunnallisiin tavoitteisiin, kuten luonnon monimuotoisuuden säilymiseen tai aluetalouteen ja työllisyyteen. Vaikuttavuudella pyritään vastaamaan yhteiskunnan tarpeisiin ja varmistamaan luonnon ja luonnonvarojen käytön kestävyys, sosiaalinen kehitys ja taloudellinen kasvu. Yhteiskunnallinen vaikuttavuus on osa tuloksellisuutta, johon yksittäinen virasto voi vaikuttaa omalla toiminnallaan.

Suojelualueiden hoidon arviointikehys (IUCN WCPA ja WWF).

Kuva 2. Mukautuvan suunnittelun ja hoidon kehys osana laajempaa toimintaympäristöä. Lähde: Metsähallitus.

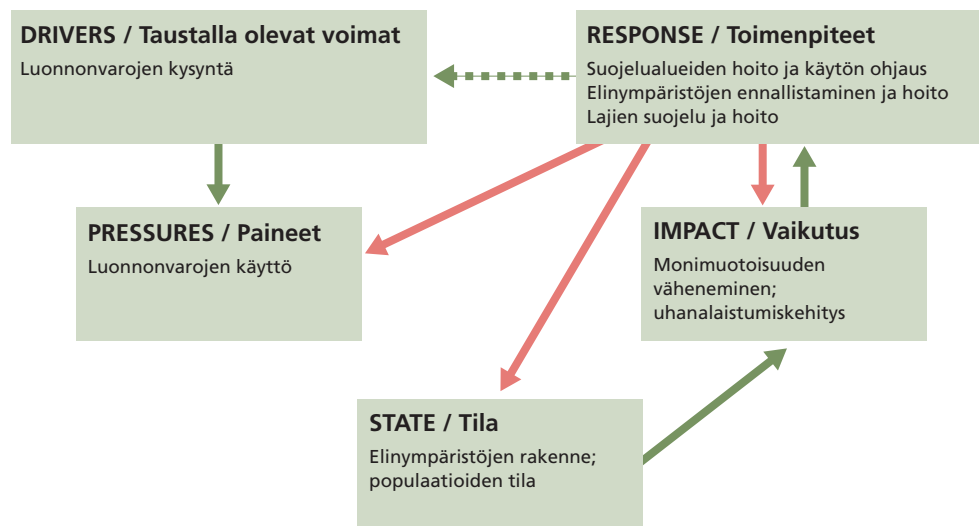
Toimenpiteiden syyt ja seuraukset

Taustalla edellä kuvatussa tarkastelumallissa on laajalti hyväksytty näkemys, että ympäristön tilaa ei voida parantaa ilman, että ymmärretään niitä mekanismeja, joiden kautta ympäristövaikutukset syntyvät. Euroopan ympäristökeskus (European Environment Agency EEA) käyttää asian havainnollistamiseksi ns. DPSIR-mallia. Kuvassa 3 ja taulukossa 1 esitetään malli monimuotoisuuden turvaamisen näkökulmasta.

Laajat yhteiskunnalliset taustavoimat (*drivers*) aikaansaavat luonnonvarojen hyödyntämiseen kohdistuvia paineita tai kuormitusta (*pressures*). Paineet puolestaan muuttavat biodiversiteetin

eri osatekijöiden tilaa (*state*), millä on moninaisia biodiversiteettivaikutuksia (*impacts*), kuten lajien tai luontotyyppien uhanalaistuminen. Nämä vaikutukset aikaansaavat yhteiskunnallisia toimenpiteitä (*responses*), joilla haitallisia vaikutuksia pyritään torjumaan, vähentämään tai korjaamaan. Toimenpiteitä pyritään kohdistamaan sekä paineiden hallintaan että esimerkiksi elinympäristön rakenteeseen tai lajien uhanalaistumiskehitykseen.

Kutakin mallin osatekijää ja toimenpiteiden vaikutusta siihen voidaan seurata ja arvioida erilaisten mittareiden ja indikaattoreiden avulla. Seurantaan sisältyvät kaikki neljä luvussa 2.2.1 kuvattua ympäristöseurannan osa-aluetta.

Kuva 3. DPSIR-kehys luonnon monimuotoisuuden kannalta tulkittuna. Punaiset nuolet kuvaavat aktiivisia toimia monimuotoisuuteen kohdistuvien paineiden vähentämiseksi ja suotuisan suojelutason säilyttämiseksi. Lähde: Suomen ympäristökeskus.

Taulukko 1. DPSIR-kehys biodiversiteetin kannalta tulkittuna. Lähde: Auvinen 2006.

D	Aiheuttaja / taustavoima	Poliittiset ohjelmat, talouden rakenne, markkinoiden kehitys yms.
P	Paine	Taloudellinen toiminta, maankäyttö, lämpötilan nousu yms.
S	Tila	Elinympäristöjen määrät, tavallisten lajien kannat, resurssin (esim. lahoppuun) määrä jne.
I	Vaikutus	Uhanalaisten lajien, direktiivilajien tai tietyistä resurssista riippuvaisten lajien kehitys
R	Toimenpide	Suojelu, ennallistaminen, luonnonhoito yms.

2.2.4 Puistojen tila -raportointi on kaksiosainen

Esikuvana Suomen suojelualueiden ja niiden hoidon tilan raportoinnille on ollut Australian alueellisen puistohallinnon Parks Victorian ensimmäisen kerran vuonna 2000 ja New South Walesin osavaltion puistohallinnon vuosina 2001 ja 2004 toteuttama State of the Parks -raportointi. Kaksiosainen rakenne on omaksuttu myös suomalaisen raportoinnin lähtökohdaksi.

Ensimmäinen osa, tämä yhteenvetoraportti, tarkastelee koko suojelualuejärjestelmän (*park system*) tilaa ja toinen, eli ns. puistokortisto (*park profiles*), esittelee yksittäisten suojelualueiden tilaa.

Yhteenveto kokoaa tiedot suojelualueista viiden vuoden välein

Tässä Puistojen tila -raportin yhteenveto-osassa

- esitetään katsaus viime vuosiin, alkaen vuodesta 2000 ja mukaan lukien vuosi 2005
- esitellään luonnonsuojeluhallinto ja -ohjelmat sekä suojelualuejärjestelmien kokonaisuus
- tarkastellaan luonnon ja kulttuuriperinnön monimuotoisuutta suojelualueilla
- kuvaillaan suojelualueiden käyttöä ja käyttäjäryhmiä
- lähestytään ongelmia ja hoidon haasteita elinympäristöihin vaikuttavien tekijöiden kautta
- arvioidaan toiminnan tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta suhteessa tavoitteisiin käyttäen tunnuslukuja ja indikaattoreita sekä vedetään näitä yhteen alueyksikkö- ja valtakunnan tasolla
- esitellään toimintaan liittyviä aiheita ja työtapoja esimerkein
- käydään läpi tulevien vuosien haasteita biodiversiteettisopimuksen suojelualueita koskevan työohjelman ja 2010-tavoitteiden valossa.

Yhteenvetoraportissa hyödynnetään yhdistel- len edellä kuvattuja viitekehyksiä. Luonnon monimuotoisuuden tilaa, siihen vaikuttavia tekijöitä ja suojelun astetta tarkastellaan nojautuen 2005 valmistuneeseen Suomen biodiversiteettiohjelman arviointi -raporttiin (Suomen ympäristö 770).

Yhteenvetoraporttiin koostettavat alueelliset ja valtakunnalliset yhteenvedot perustuvat osittain puistokohtaisesti kerättyyn tietoon, osin myös aiemmin kerättyyn vuosiraporttiaineistoon. Nykytilaa kuvaavat tunnusluvut ja mittarit ovat pääosin vuodelta 2005. Aikasarjoja on pyritty tekemään noin viideltä viime vuodelta, jos se ollut mahdollista. Kokonaisrahoitusta, suojeluun varattujen alueiden hankintaa ja puistojen käyntimääriä tarkastellaan pidemmällä aikavälillä. Keskeisistä suojelualueiden tilaa ja niiden hoidon tuloksellisuutta kuvaavista luvuista on laadittu indikaattoriluettelo, joka on liitteenä 23. Seuraavaan Puistojen tila -raporttiin, joka on tarkoitus laatia vuonna 2010, pyritään kokoamaan tietoja käyttäen samoja menetelmiä ja indikaattoreita.

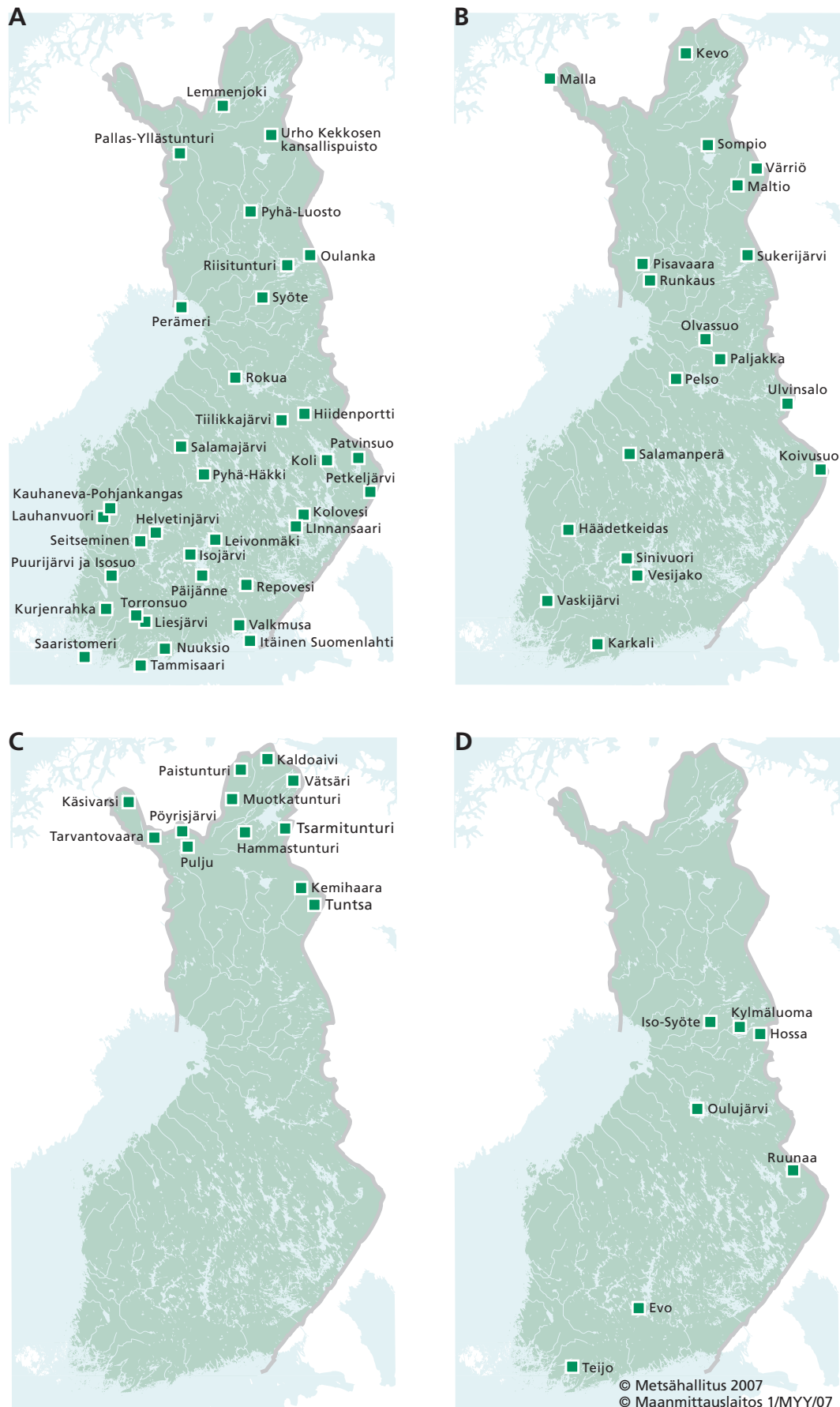

Karhunkierroksella Oulangan kansallispuistossa. Metsähallituksen työtä suojelualueiden hoitajana arvioineen kansainvälisen ryhmän vetäjä Brian Gilligan (kuvasa vasemmalla) toi kotimaastaan Australiasta Suomeen hyvän käytännön puistojen tilan raportoinnista. Kuva: Nigel Dudley.

Tiedot tärkeimmistä alueista puistokortteina

Suojelualuekohtaisen tiedon keräämiseksi suunniteltiin lomakepohja, ns. puistokortti, jonka jaottelu seuraa yhteenvetoraportin perusrakennetta ja tietokentät noudattelevat sisällöltään niitä aiheita, joita raportti käsittelee. Lomake on kaksiosainen. Ensimmäisessä osassa ovat suojelualuetta kuvaavat tiedot, luonto- ja kulttuuriarvot, palvelurakenteet sekä tiedot alueen käytöstä, keskeisistä paineista ja uhkista sekä valmistuneet suunnitelmat ja kartat. Toisessa osassa ovat suojelualueen hoitoon ja hoidon vaikutuksiin liittyvät tiedot. Ensimmäisen osan tiedot on koottu kaikista nyt tarkasteluun otetusta 70 alueesta (ks. kuva 4). Toiseen osaan liittyvät tiedot on koottu yhteenvetoina tähän raporttiin, koska läheskään kaikkia tietoja ei ole saatavissa suojelualuekohtaisesti. Tämä johtuu pääasiassa siitä, että Metsähallituksen toimintaja raportointitavat ovat pitkälti toiminto- eikä aluekohtaisia. Tietoja esimerkiksi voimavarojen käytöstä ei ole seurattu suojelualuekohtaisesti. Puistokortin yksityiskohtaisempi tietosisältö on esitetty liitteessä 5.

Puistokortteille koottavat tiedot ovat mahdollisimman pitkälle sellaisia, jotka saadaan suoraan olemassa olevista tietojärjestelmistä. Suojelualueiden tilan seurantaan ei Metsähallituksessa kuitenkaan ole valmista tietojärjestelmää, eivätkä nykyiset järjestelmät vielä kovin hyvin tue tällaisen tiedon koostamista. Tässä vaiheessa tiedot koottiin lomakkeille käsin ja julkaistaan sähköisinä puistokortteina kartoilla täydennettyinä. Nyt kootut puistokortit löytyvät Metsähallituksen verkkosivuilta suojelualueita esittelevästä osiosta (metsa.fi/suojelualueet). Kortti on tehty kaikista perustetuista kansallispuistoista, luonnonpuistoista, erämaa-alueista ja valtion retkeilyalueista. Myöhemmin pyritään sekä täydentämään näiden alueiden tietoja että lisäämään puistokortteja uusista alueista. Tavoitteena pidemmällä aikavälillä on rakentaa luonnonsuojeluhallinnon yhteistyönä eri tietojärjestelmiä hyödyntävä sähköinen palvelu, joka kokoaa suojelualuekohtaisen tiedon ”napin painalluksella”. Palvelusta hyötyvät sekä hallinto itse että suojelualueista kiinnostuneet sidosryhmät ja kansalaiset.

Kuva 4. Suomen suojelualueverkoston runko. Valtionmaille perustetuista noin 450 suojelualueesta tässä raportissa tarkasteltiin 70:ää aluekohtaisesti. Ne muodostavat noin 80 % suojelualueverkoston pinta-alasta. Valtionmaiden suojelualueita hoitaa Metsähallitus, lukuun ottamatta Kolin kansallispuistoa sekä Vesijaon ja Mallan luonnonpuistoja, joita hoitaa Metsäntutkimuslaitos. A. Kansallispuistot, B. Luonnonpuistot, C. Erämaa-alueet, D. Valtion retkeilyalueet.

3 Katsaus viime vuosiin

3.1 Kansainvälisiin päämääriin kansallisin tavoittein

3.1.1 Ensimmäinen kansallinen biodiversiteettiohjelmakausi päätökseen

Suomessa biodiversiteettisopimuksen velvoitteiden toteutuminen on pyritty varmistamaan Suomen biologista monimuotoisuutta koskevan kansallisen toimintaohjelman avulla. Ensimmäinen biodiversiteettiohjelma kattoi vuodet 1997–2005. Ohjelman taakse haluttiin laaja edustus yhteiskunnan eri alueilta, joten ohjelman laatineessa kansallisessa biodiversiteettitoimikunnassa olivat mukana kaikki ministeriöt, keskeiset elinkeinosektorit sekä tutkimus-, etu- ja ympäristöjärjestöt. Ohjelma perustui hallinnonalakohtaisiin ohjelmiin ja sektoreiden toimialavastuuseen.

Kansallisen toimintaohjelman mukaan Suomen biodiversiteetin ylläpito perustuu riittävään luonnonsuojelualueiden määrään sekä talouskäytössä olevien alueiden ja luonnonvarojen kestäväseen käyttöön ja hoitoon ottaen samalla huomioon yhteiskunnan muut tavoitteet.

Toimintaohjelman päätavoitteet olivat

1. taata luontaisesti esiintyvien lajien säilyminen elinvoimaisina (suotuisan suojelutason ylläpitäminen)
2. turvata ekosysteemien monipuolisuus ja elinympäristöjen yhtenäisyys maamme kaikilla luonnonmaantieteellisillä vyöhykkeillä
3. edistää luonnonvarojen kestäväseen käytön ja monimuotoisuuden hyödyntämiseen liittyviä taloudellisia mahdollisuuksia (yritystoiminta ja työllisyys)
4. tehostaa Suomen kansainvälistä toimintaa.

Tavoitteiden saavuttamiseksi kirjattiin 124 toimenpidettä. Biodiversiteettiohjelman toteutumista seurattiin koko ohjelmakauden ajan ja toteutettujen toimenpiteiden vaikutusta luonnon monimuotoisuuden ylläpitoon on arvioitu kattavasti. Arviointiraportti, joka on yksi ensimmäisistä kansallisen tason luonnon monimuotoisuuden tilan kehittymisen arvioinneista maailmassa, julkaistiin elokuussa 2005.²

Arvioinnin mukaan Suomen elinympäristöjen laadussa on tapahtunut ja tapahtuu edelleen muutoksia, jotka vaikuttavat kielteisesti maamme biologisen monimuotoisuuden tilaan ja sen kehitykseen. Suurimmat muutokset ovat tapahtuneet maatalousympäristöissä ja muissa ihmisen luomissa ympäristöissä sekä rannoilla ja metsissä. Eliölajiston uhanalaistuminen näyttää korostuvan erityisesti pienialaisissa ja lajirunsaissa elinympäristöissä. Monissa tapauksissa on kuitenkin havaittu myös kielteisen kehityksen hidastumista. Liitteeseen 4.1 on koottu elinympäristöittäin yhteenveto kussakin ympäristössä vaikuttavista paineista tai taustalla toimivista voimista, niiden vaikutuksista muuttuvaan monimuotoisuuteen sekä keskeisistä toimenpiteistä, joita ohjelmakaudella edistettiin.

Vaikuttavimpia toimia monimuotoisuuden turvaamisessa ovat yleisesti ottaen olleet ne, jotka ovat toteutuneet verrattain laajoilla alueilla samansuuntaisesti, ja ne, jotka ovat kohdentuneet monimuotoisuuden kannalta tärkeisiin elinympäristöihin. Tällaisia toimenpiteitä ovat olleet mm. Metsähallituksen luonnonvarasuunnittelu ja luonnonsuojelualueiden ennallistamistoimet sekä Natura 2000 -ohjelman toteutus. Liitteeseen 4.2 on koottu elinympäristöittäin vaikuttavimmat toimenpiteet monimuotoisuuden turvaamisessa. Näihin palataan raportin myöhemmissä osissa.

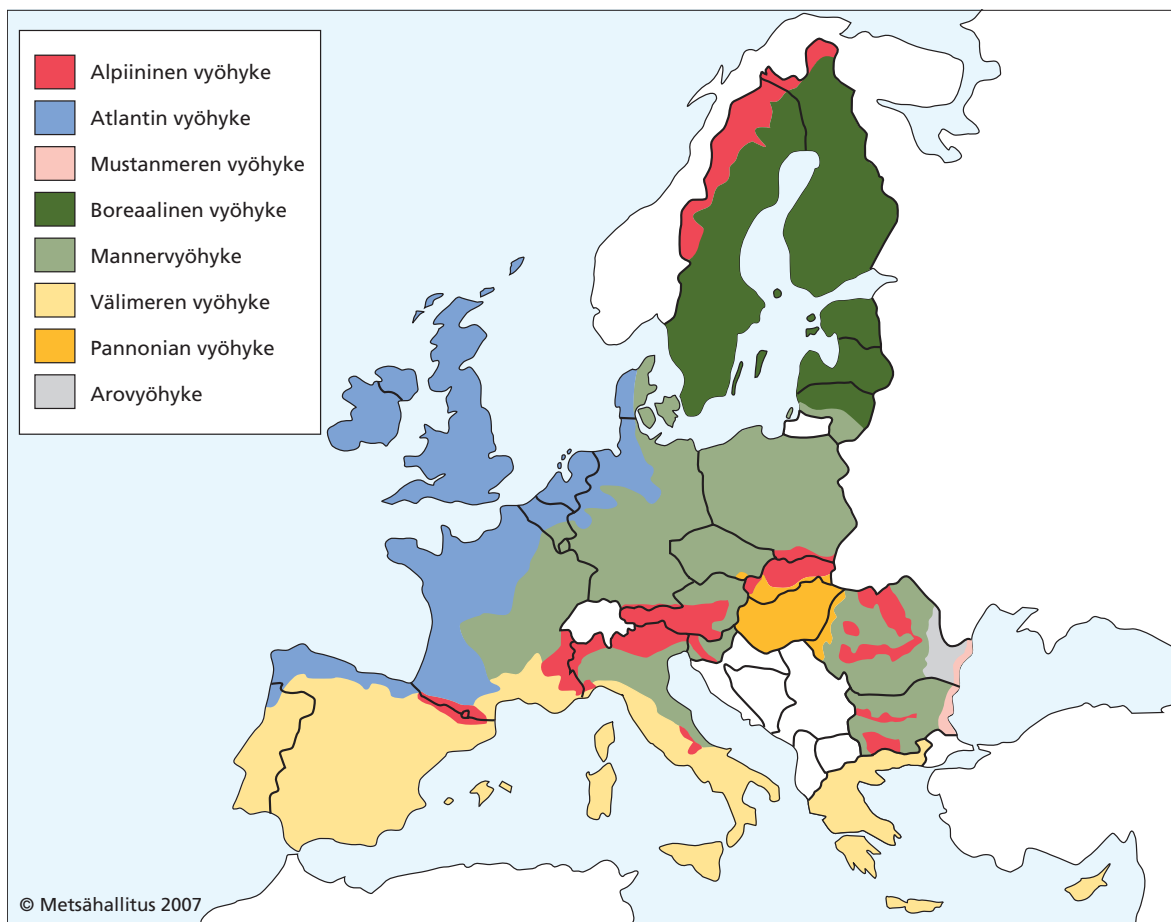
Uusi Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestäväseen käytön strategia ja toimintaohjelma vuosille 2006–2016 valmistui vuonna 2006. Ohjelma kytkee kehittämistoimet entistä tiiviimmin biodiversiteettisopimuksen työohjelmien asettamiin tavoitteisiin.

² Hildén, M., Auvinen, A.-P. & Primmer, E. (toim.) 2005: Suomen biodiversiteettiohjelman arviointi. Suomen ympäristö 770.

3.1.2 Suomen Natura 2000 -verkosto hyväksytty

Natura 2000 -alueiden verkostolla suojellaan koko Euroopan unionissa tärkeitä luontotyyppisiä ja lajeja. Tavoitteena on luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen. Suomen ja Ruotsin liittyttyä Euroopan unioniin vuonna 1995 verkostoa on laajennettu kattamaan pohjoinen havumetsä- eli boreaalinen vyöhyke. Vyöhykkeeseen kuuluvat kokonaisuudessaan myös Euroopan yhteisöön toukokuussa 2004 liittyneet Baltian maat: Viro, Latvia ja Liettua. Pohjoisimmasta Suomesta tunturialue on määritelty kuuluvaksi alpiiniseen vyöhykkeeseen, josta pääosa on Keski-Euroopan vuoristoalueella. Natura 2000 -verkoston vyöhykkeet ovat kuvassa 5.

Valtioneuvosto teki ensimmäisen päätöksen Euroopan unionille annettusta Suomen Natura 2000 -ehdotuksesta vuonna 1998. Ehdotusta täydennettiin vuosina 1999, 2002, 2004 ja 2005. Euroopan komissio teki joulukuussa 2003 päätöksen alpiinisen vyöhykkeen Natura 2000 -alueista. Suomesta hyväksyttiin 19 aluetta Ylä-Lapista, yhteensä 17 900 km². Muu osa Suomen alueista kuuluu boreaaliseen vyöhykkeeseen; ne komissio hyväksyi tammikuussa 2005. Kesäkuussa 2005 tehdyn täydennyspäätöksen jälkeen Suomen ehdotus käsittää 1 860 aluetta, joiden yhteenlaskettu pinta-ala on noin 49 000 km² eli lähes 15 % Suomen kokonaispinta-alasta. Ehdotuksen kokonaispinta-alasta lähes 80 % on valtion maita. Verkosto on pääosin Metsähallituksen hallinnassa ja hoidossa. Suomen Natura 2000 -verkosto on kuvassa 10 s. 42.

Kuva 5. Euroopan unionin Natura 2000 -verkoston luonnonmaantieteelliset alueet. Kartalla ovat kaikki EU:n jäsenmaat (15+12) vuoden 2007 alussa. Muokattu lähteestä: European Environment Agency.

Porkkalan Kalbädanin hylkeidensuojelualue. Majakan ympärillä olevat luodot muodostavat yhden seitsemästä vuonna 2001 perustetusta hylkeidensuojelualueesta. Kuva: Jari Kostet.

3.1.3 Kansainvälinen yhteistyö entistä laajempaa

Suomen luonnonsuojeluyhteistyö lähialueiden kanssa on viimeisen viiden vuoden aikana laajentunut kaikkiin ilmansuuntiin. Jo vakiintuneita suhteita Venäjän kanssa on vahvistettu rajan ylittävässä puistopariyhteistyössä ja arktisten kysymysten parissa erityisesti Luoteis-Venäjällä ja Barentsin alueella. Hankeyhteistyötä Norjan kanssa on jatkettu muun muassa uhanalaisten lajien suojelemiseksi ja Ruotsin kanssa Merenkurkun suojelualueiden kehittämiseksi.

Pohjoinen ulottuvuus eurooppalaisessa yhteistyössä vahvistui merkittävästi, kun Euroopan suojelualueliittoon EUROPARC:iin perustettiin Metsähallituksen aloitteesta vuonna 2003 Pohjan-Baltian osasto, jonka vetäjänä Metsähallituksen luontopalvelut toimi ensimmäiset kaksi vuotta. Baltian maiden liittyttyä Euroopan unioniin yhteisiä hankkeita on toteutettu lukuisia, erityisesti EU-rahoituksella. Pohjoisten maiden yhteistyö Itämeren luonnonsuojelun edistämiseksi Helsingin komissiossa (HELCOM) on ollut merkittävää. Suomi on toiminut aktiivisesti mereisten suojelualueiden ja niiden tehokkaan hoidon aikaansaamiseksi.

Muidenkin kansainvälisten järjestöjen, erityisesti Maailman luonnonsuojeluliiton (IUCN),

Euroopan suojelualueliiton (EUROPARC) ja Maailman luonnonsäätiön (WWF) sekä biodiversitettisopimuksen piirissä tehtävässä työssä Metsähallituksella on viime vuosina ollut kasvava rooli. Suojelualueiden hoito Suomessa on tasolla, jota pidetään kansainvälisesti esimerkillisenä, ja Suomen hyviä kokemuksia on voitu käyttää hyväksi muuallakin.

3.2 Metsähallitukselle uusia alueita ja tehtäviä

3.2.1 Kansallispuistoja perustettu ja laajennettu

Metsähallitus hoitaa valtion maa- ja vesialueita, joita on noin kolmannes Suomen pinta-alasta eli yli 12 miljoonaa hehtaaria (120 000 km²). Metsähallituksen luontopalvelujen hoidossa olevien maa- ja vesialueiden määrä on tästä yli puolet eli lähes 7 miljoonaa hehtaaria ja kasvoi vuosina 2000–2005 kaiken kaikkiaan 384 000 hehtaaria. Uusia kansallispuistoja perustettiin tänä aikana kolme: vuonna 2000 Syöte sekä vuonna 2003 Repovesi ja Leivonmäki. Itämeren harmaahylkeille perustettiin syyskuussa 2001 seitsemän hylkeidensuojelualueita, jotka sijaitsevat Perämerellä, Merenkurkussa, Saaristomerellä ja etelärannikolla.

Metsäntutkimuslaitokselta ja puolustusministeriöltä siirtyi vuoden 2002 alussa 140 000 hehtaaria maa- ja vesialueita Metsähallituksen hallintaan. Näistä tärkeimpiä ovat Pallas–Ounas-tunturin ja Pyhätunturin kansallispuistot, Pissa-vaaran ja Karkalin luonnonpuistot sekä Aulangon luonnonsuojelualue. Puolustusministeriöltä siirtyneisiin alueisiin sisältyy erityisesti uhanalaisen lajiston suojelun kannalta arvokkaita saariston ja harjuluonnon kohteita. Siirto oli osa valtion maa- ja vesikiinteistöjen hallinnan järjestelyä.

Metsäntutkimuslaitokselta siirtynyttä kahta kansallispuistoa laajennettiin merkittävästi ja ne perustettiin molemmat uusina kansallispuistoina vuonna 2005. Pallaksen–Ylläksen kansallispuistosta tuli Suomen kolmanneksi suurin kansallispuisto Lemmenjoen ja Urho Kekkosen kansallispuistojen jälkeen. Pyhä-Luoston kansallispuisto yhdisti Itä-Lapin kaksi merkittävää tunturialuetta. Lisäksi laajennettiin kolmea muuta kansallispuistoa: Helvetinjärveä, Liesjärveä ja Seitsemistä. Suomessa oli vuoden 2005 lopussa 35 kansallispuistoa.

Luonnonsuojeluohjelmiin liittyvien maanhankintojen ja hallinnansiirtojen kautta Metsähallituksen luontopalveluille siirtyi vuosina 2001–2005 kaikkiaan yli 173 000 hehtaaria luonnonsuojelutarkoituksiin varattua maata ja vettä. Luonnonsuojeluohjelmien toteutusta kuvataan tarkemmin luvussa 4.2.2.

3.2.2 Luontopalvelujen painoarvo ja yhteiskunnalliset tehtävät kasvaneet

Tammikuussa 2000 aloittaneen uuden pääjohtajan Jan Heinon johdolla uusittiin Metsähallituksen tulevaisuuden linjaukset heti vuosituhannen aluksi. Liikelaitoksen ytimenä toimii metsätalouden tulosalueesta ja luontopalveluista koostuva ympäristö- ja asiakaslähtöinen kokonaisuus. Luontopalvelujen perustehtävänä on edelleen luonnon monimuotoisuuden suojeleminen ja yleisöpalvelujen järjestäminen valtion mailla. Molempia tehtäväkokonaisuuksia on viety systemaattisesti eteenpäin suojelualueverkostoa ja sen hoitoa kehittämällä sekä kestävästä luonnon virkistyskäytöstä ja luontomatkailua edistämällä. Kokonaisvastuu toimialan kehittämisestä on kasvanut, myös valtion maiden ulkopuolella. Kansainvälinen toiminta on laajentunut.

Metsähallitusta koskeva lainsäädäntö uudistui

Uusi laki Metsähallituksesta tuli voimaan vuoden 2005 alusta. Laki määrittelee Metsähallituksen tehtäviksi sen hallinnassa olevien luonnonvarojen ja muun omaisuuden kestävä ja tuloksellinen hoito, käytön ja suojelun. Biologisen monimuotoisuuden suojeleminen tulee ottaa huomioon yhdessä muiden tavoitteiden kanssa. Laissa määritellään yksityiskohtaisesti myös Metsähallituksen julki-

set hallintotehtävät, jotka kaikki hoidetaan nyt luontopalveluissa erillään liiketoiminnoista. Ne rahoitetaan pääsääntöisesti valtion varoilla. Luontopalveluilla on erillinen tase ja se tekee erillisen tilinpäätöksen.

Metsähallituksen julkisiin hallintotehtäviin kuuluvat:

- luonnonsuojelulaissa ja luonnonsuojelualueita koskevissa laeissa säädetyt luonnonsuojelutehtävät sekä luonnonsuojelualueiden hankinta
- erämaalaissa, kalastuslaissa, kolttalaisissa, maastoliikennelaissa, metsästyslaissa, oikeudesta yleisiin vesialueisiin annetussa laissa, pelastuslaissa, poronhoitolaissa, porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaissa ja ulkoilulaissa säädetyt tehtävät
- luonto- ja retkeilypalvelujen tuottaminen
- riista- ja kalataloudellisten hankkeiden toteuttaminen
- erävalvonta
- metsäpuiden siementen hankintaan ja varmuusvarastointiin liittyvät tehtävät
- vesilaissa säädetyt ja muut uittoon liittyvät tehtävät.

Kokonaan uusina tehtävinä luontopalvelujen hoidettavaksi tulivat erätalouteen kuuluvat metsästys-, kalastus- ja maastoliikenneasiat sekä siemenhuoltoon ja uittoon liittyvät tehtävät myös luonnonsuojelualueiden ulkopuolella. Metsähallitusta koskevaa lainsäädäntöä täydennettiin vielä erillisellä erävalvontaa koskevalla lailla, joka astui voimaan vuoden 2006 alussa. Erävalvontatehtävät siirrettiin jo vuonna 2001 luontopalvelujen hoidettavaksi. Luontopalvelujen toimintaa koskevat keskeiset lait on koottu liitteeseen 6.

3.3 Haasteita metsässä, merellä ja matkailussa

3.3.1 Työtä Etelä-Suomen metsien monimuotoisuuden puolesta

Ympäristöministeriön asettama Etelä-Suomen ja Pohjanmaan metsien suojelun tarve -työryhmä (ESSU) selvitti vuonna 2000 julkaistussa mietinnössään metsien suojelun tilaa ja teki ehdotuksen suojelun kehittämistarpeista. Tarvearvio perustui hemi-, etelä- ja keskiborealisella metsäkasvillisuusvyöhykkeellä (ks. kuva 9 s. 41) esiintyvien

metsien suojelun edustavuusarvioihin sekä ekologiseen ja luonnonsuojelubiologiseen tutkimukseen. Työryhmä arvioi, että maamme nykyinen suojelualueverkko on edustava niille uhanalaisille tai taantuneille metsälajeille, joiden luontaisen levinneisyyden painopiste on pohjoisborealisella kasvillisuusvyöhykkeellä. Sen sijaan nykyisillä suojelualueilla ei työryhmän käsityksen mukaan turvata kaikkia uhanalaisia tai taantuneita metsälajeja, joiden luontainen levinneisyys on painottunut hemi-, etelä- tai keskiborealiselle vyöhykkeelle.

Vuonna 2002 valtioneuvosto hyväksyi ESSU-työryhmän työn pohjalta laaditun Etelä-Suomen, Oulun läänin länsiosan ja Lapin läänin lounaisosan metsien monimuotoisuuden turvaamisen eli METSO-toimintaohjelman. Ohjelmaan sisältyy 17 toimenpidekokonaisuutta, joilla edistetään METSO-alueen metsien monimuotoisuutta. Toimenpide-ehdotusten lähtökohdaksi on otettu metsäisille luontotyypeille ja uhanalaisille lajeille tärkeiden elinympäristöjen ja rakennepiirteiden nykyistä parempi turvaaminen. Osa toimenpiteistä on nykyisin käytössä olevia metsien monimuotoisuutta säilyttäviä keinoja ja osa kokonaan tai osittain uusia keinoja. Uudet keinot perustuvat metsänomistajien vapaaehtoisuuteen. Ohjelmassa on sekä lyhyen että pitkän aikavälin toimenpiteitä. Lyhyen aikavälin toimenpiteet on käynnistetty vuosina 2003–2005. Pitkän aikavälin toimenpiteiden käynnistäminen on yleensä mahdollista vasta vuoden 2007 jälkeen. Toimenpiteiden ekologisia, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia arvioitiin vuonna 2006 ja vuonna 2007 päätetään ohjelman jatkotoimista ja -rahoituksesta. METSO-ohjelma kattaa kokonaisuudessaan vuodet 2003–2016.

Suurin osa METSO-toimintaohjelman toimenpide-ehdotuksista koskee yksityismetsiä, mutta myös Metsähallituksella on merkittävä rooli ohjelman toteuttamisessa ja rahoittamisessa valtionmailla. Metsähallituksen vastuulla ensimmäisessä vaiheessa olleita hankkeita ovat:

- luonnonsuojelualueiden ennallistaminen ja hoito
- perustiedon keruu luonnonsuojelualueista
- talousmetsien luonnonhoito
- Metsähallituksen tontti- ja maanmyyntitulojen käyttö suojelulle varatun maan hankintaan.

Uuden Metsähallituslain voimaantulon jälkeen (vuoden 2005 alussa) maanmyyntituloja ei ole enää käytetty suojelualueiden maanhankintaan, vaan rahoitus on tullut suoraan valtion budjetista. METSO-ohjelman toimenpiteiden toteutumiseen palataan luvussa 8.5.2.

3.3.2 Toiminta merialueella selkeäksi ja näkyväksi

Metsähallituksen hallitsemista alueista on merivesialueita noin neljäsosa eli yli 3 miljoonaa hehtaaria. Suurin osa on valtion yleisiä vesialueita. Valtion yleiset vesialueet siirtyivät Metsähallitukselle vuonna 1995 ja liikelaitoksen sisällä luontopalvelujen hoitoon vuonna 1998.

Metsähallituksen roolina yleisillä vesialueilla on hoitaa omistajan tehtäviä kiinteistöasioissa. Alueiden haltijana Metsähallitus harjoittaa yleisillä vesialueilla lisäksi muun muassa erävalvontaa. Metsähallituksella on rannikkoalueella hallinnassaan paitsi yleisiä vesialueita myös huomattava määrä suojelualueisiin ja -ohjelmiin kuuluvia maa- ja vesialueita, jotka muodostavat helminauhan Suomenlahdelta aina Perämerelle saakka. Tästä syystä Metsähallituksella on rannikolla merkittävä rooli myös muuten kuin kiinteistöasioiden hoitamisessa.

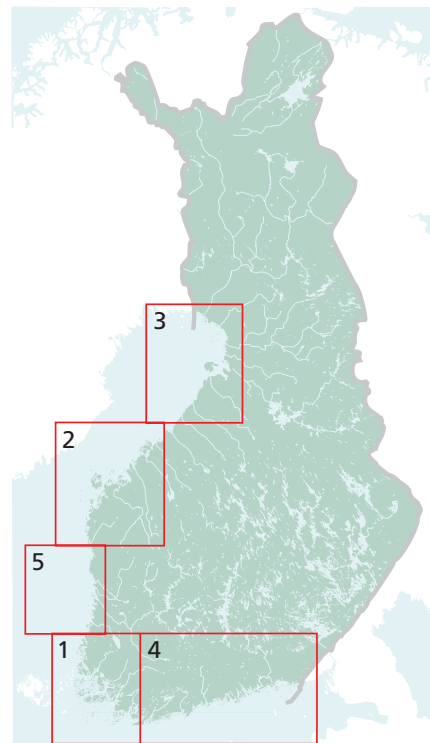
Vuonna 2001 valmistui Metsähallituksen meristrategia ”*Luonnonsuojelun tehtävät ja toiminta merialueilla*”. Sen tarkoituksena on edistää merialueiden luonnonsuojelua ja veneilyä valtion vesillä. Keskeisiä tavoitteita meristrategiassa ovat:

- kartoittaa, seurata ja hoitaa merialueen luonto- ja kulttuuriarvoja
- laatia hoito- ja käyttösuunnitelmia Metsähallituksen hallinnoimille suojelukohteille
- vaikuttaa alueiden käyttöön suojelualueiden ulkopuolella
- ohjata ja valvoa suojelualueiden käyttöä
- huolehtia suojelualueilla olevista valtion rakennuksista ja palvelurakenteista
- edistää vesiretkelyä ja matkailua sekä asiakaspalvelua
- tehdä kotimaista ja kansainvälistä yhteistyötä.

Meristrategia laadittiin laajasti rannikkoalueen toimijoita osallistaen. Yhtenä tavoitteena oli tehdä Metsähallituksen toimintaa tunnetuksi. Vuonna 2003 aloitettiin meristrategian toimin-

taohjelman toteuttaminen. Metsähallituksessa laadittiin meribiologinen toimintasuunnitelma ja tämän osana toteutettava MERLIN-inventointiohjelma. Viimemainittu toteuttaa Metsähallituksen osalta valtakunnallista Vedenalaisen meriluonnon monimuotoisuuden inventointi-ohjelmaa VELMUa.

VELMU-ohjelmassa kerätään tietoa vedenalaisten luontotyyppien ja lajien monimuotoisuudesta. Suomi on vahvistanut useita kansainvälisiä sopimuksia, joiden toteutuksessa voidaan hyödyntää luontotyyppi- ja laji-inventointitietoa myös merialueelta. Suomea velvoittavat EU:n säädökset ja ohjelmat. VELMU:ssa kerätty tieto tarvitaan myös Helsingin komissiossa (HELCOM) esitettyjen Itämeren luonnon monimuotoisuuden ja kestävän käytön tavoitteiden saavuttamiseksi sekä Suomen Itämeren suojeluohjelman päämäärien toteutumisen seurantaan. Inventointiohjelmaa toteutetaan vaiheittain Saaristomerellä, Merenkurkussa, Perämerellä, Suomenlahdella ja Selkämerellä vuosina 2004–2014. Mukana on toimijoita seitsemän ministeriön alaisista laitoksista sekä lukuisista järjestöistä. VELMU:n aluejako ja ohjelman etenemisjärjestys ovat kuvassa 6.

Kuva 6. Vedenalaisen meriluonnon inventointiohjelma VELMU:n aluejako ja etenemisjärjestys. Inventointityöt on aloitettu Saaristomerellä, Merenkurkussa ja Perämerellä. Suomenlahdella työt käynnistyvät vuonna 2007. Lähde: Suomen ympäristökeskus. © Metsähallitus 2007, © Maanmittauslaitos 1/MYY/07.

3.3.3 Luonnon virkistyskäytön kehittämiseen ohjelma

Vuosina 1997–2000 Suomessa toteutettiin laajana yhteistyönä Luonnon virkistyskäytön inventointi -tutkimus (LVVI), jota jatkettiin Metsäntutkimuslaitoksen vetämänä vuosina 2001–2005. Väestötasolla on tutkittu, kuinka paljon ja millä tavoin suomalaiset harrastavat ulkoilua ja muuta virkistäytymistä luontoympäristössä. Lisäksi on tutkittu luonnossa virkistäytymisen hyötyjä ja luontomatkailun kysyntää. Virkistysalueiden ja -palvelujen sekä ulkoilureittien kartoitus on tuottanut tietoa myös virkistysmahdollisuuksien tarjonnasta.

Pitkoksilla Repoveden kansallispuistossa. Vuonna 2001 paperiyhtiö UPM-Kymmene lahjoitti 560 hehtaaria metsää perustettavaa kansallispuistoa varten sekä esitti perustettavaksi omille mailleen laajan Aarnikotkan metsän luonnonsuojelualueen. Repoveden kansallispuisto ja Aarnikotkan metsän suojelualue muodostavat nyt yhdessä lähes 30 000 hehtaarin laajuisen upean luonnonsuojelualuekokonaisuuden. Kuva: Jari Kostet.

LVVI-tutkimus antoi arvokasta tietoa suojelualueiden virkistyskäytöstä, ja hankkeessa kehitettiin menetelmiä käyntimäärien mittaamiseksi ja kävijätutkimusten yhtenäistämiseksi. Lisäksi maan virkistysalueet, ulkoilureitit ja muut virkistyspalvelut koottiin tietojärjestelmiin.

Luonnon virkistyskäytön merkittävyys ja luontomatkailun kasvun ja aluevaikutusten mahdollisuus nähtiin uudessa valossa. Valtioneuvosto teki 2003 periaatepäätöksen toimintaohjelmasta luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi (VILMAT). Ohjelman keskeisin tavoite on kaksinkertaistaa luonnon virkistyskäyttöön ja luontomatkailuun perustuvat työpaikat vuoteen 2010 mennessä. Toimintaohjelmassa tunnistettiin viisi aihealuetta, joita kehittämällä tuetaan alan työllisyyttä ja kysyntälähtöistä kehittämistä:

- vastuiden selkiyttäminen ja tavoitteiden yhteensovittaminen
- luonnossa toimimisen edellytysten ja vetoimatekijöiden säilyttäminen
- tuotteistaminen ja yhteistyön kehittäminen
- kysyntälähtöisyyden, tiedon ja osaamisen lisääminen.

Toimintaohjelma sisältää kaikkiaan 30 eri toimenpidettä, joilla luonnon virkistyskäyttöä ja luontomatkailua edistetään. Ohjelma on liitetty myös osaksi Kainuun hallintokokeilua.

Valtionmaiden haltijana Metsähallituksella on merkittävä rooli VILMAT-ohjelman toteuttamisessa. Monia laajamittaisia toimia on jo toteutettu, mm. yhteistyöverkostoja ja kumppanuuksia paikallisten yrittäjien kanssa sekä panostuksia kysynnän ja tarjonnan tiedonhallintaan. Samalla on kehitetty välineitä luontomatkailun kestävyuden varmistamiseksi. Luonnonsuojelu- ja retkeilyalueiden sekä valtion vesialueiden virkistyskäytön ja luontomatkailun edistämiseksi luontopalvelut on laatinut myös kehittämisohjelmat, joita pyritään toteuttamaan käytettävissä olevan rahoituksen puitteissa. Luontomatkailupanostusten tehostamiseksi luontopalvelut on kartoittanut matkailun painopistealueita, joille kasvu- ja työllistämistavoitteita kohdistetaan.

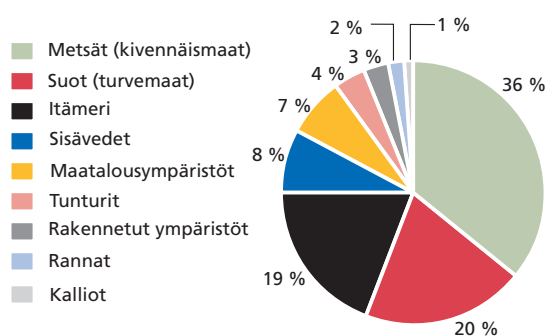
4 Toimintaympäristö ja suojelualueet

4.1 Toimintaympäristö maan eri osissa hyvin erilainen

Suomen kokonaispinta-ala on merialueet mukaan lukien 420 000 km². Tästä maata on lähes kolmeneljännes. Merta ja sisävesiä on yhteensä yli neljännes. Kokonaispinta-alasta yli kolmannes on metsiä ja viidennes soita. Muita elinympäristöjä on yhteensä 17 %. Maa- ja vesipinta-alan jakautuminen näkyy kuvassa 7.

Valtio omistaa Suomen maa-alasta noin 30 %, pääosin Itä- ja Pohjois-Suomessa. Yleiset vedet ovat kokonaan valtion omistuksessa. Suurin osa valtion maista ja vesistä, yhteensä 120 000 km², on Metsähallituksen hallinnassa. Yleisiä aluevesiä on Metsähallituksen hallinnassa koko rannikkoalueella ja suurimmissa sisävesissä yhteensä 24 000 km² eli viidennes kaikista vesistä. Yhtiöt ja yhteisöt omistavat noin 10 % ja yksityiset henkilöt 60 % Suomen maa-alasta. Suurin osa yksityisestä omistuksesta keskittyy eteläiseen Suomeen. Omistusperusta lyö leimansa maankäyttöön ja vaikuttaa paljon siihen, minkälaisessa roolissa Metsähallitus valtio-omistajana on eri puolilla Suomea.

Seuraavassa tarkastellaan yleisellä tasolla luontopalvelujen toimintaympäristöä eteläisessä Suomessa, Pohjanmaalla ja Lapissa. Yhteenveto toimintaympäristössä vaikuttavista tekijöistä on liitteessä 7. Metsähallituksen luontopalvelujen aluejaon mukaiset kartat ovat liitteessä 8. Kartoissa näkyvät suurimmat taajamat, keskeiset liikenneväylät sekä suurimmat suojelualueet. Liitteessä 8 ovat myös alueyksiköiden hallinnassa olevat suojelualueet.

Kuva 7. Suomen maa- ja vesipinta-alat elinympäristötyypeittäin. Lähde: Suomen ympäristökeskus.

4.1.1 Etelä-Suomessa paljon väkeä ja lukuisia toimijoita

Etelä-Suomen luontopalvelujen toiminta-alueella asuu yli 85 % Suomen väestöstä, mutta Metsähallitus hallinnoi vain 14 %:ia pinta-alasta. Suomen etelärannikolle keskittynyttä asutusta kuvaa hyvin se, että Helsingin seutukunnan asukastiheys on noin 400 asukasta/km², kun Pohjois-Lapin seutukunnassa jokaiselle asukkaalle on tilaa kaksi neliökilometriä. Suomen asuttaminen ja maa- ja metsätalouden harjoittaminen on alkanut etelästä, joten siellä on säilynyt vähiten alkuperäistä luontoa liitettäväksi suojeluohjelmiin. Luonnontilaiset alueet ovat pirstaleita tehokkaasti hyödynnettyjen alueiden välillä ja liikenteen ja asutuksen puristuksissa.

Suojelualueita on Etelä-Suomessa lukumääräisesti enemmän kuin muualla, mutta ne ovat paljon pienempiä. Myös yksityisiä suojelualueita on paljon ja niiden määrä kasvaa koko ajan. Koska asutusta on paljon, ovat kävijäpaineet suuret. Esimerkiksi Helsingin naapurissa sijaitsevassa Nuuksion kansallispuistossa (44 km²) laskeetaan 110 000 käyntiä vuodessa, kun 60 kertaa suuremmassa Lemmenjoen kansallispuistossa (2 850 km²) käyntimääräksi arvioidaan 10 000. Tiheän tieverkon ansiosta Etelä-Suomen suojelualueet ovat helposti saavutettavissa. Kävijäpaineet ja kävijäpalveluiden järjestäminen ovatkin suuri haaste Etelä-Suomen alueiden hoidolle.

Etelä-Suomen luontopalveluiden alueella on murtovesirannikkoa ja ainutlaatuista saaristoa, kymmenistätuhansista järvistään tunnettu Järvi-Suomi ja monia muualta maasta puuttuvia metsäisiä luontotyyppisiä. Tyypillistä on ennallistamis- ja hoitotarpeiden suhteellisen suuri määrä suojelualueilla, joihin on olosuhteiden pakosta liitetty paljon luonnoltaan muuttuneita alueita. Esimerkiksi suurin osa soista on ojitettu jo kauan sitten, ja 1800-luvun kaskitalous näkyy kaikkialla metsissä. Suojelualueilla on myös perinnebiotooppeja ja kulttuurimaisemia; esimerkiksi Saaristomeren kansallispuiston yhtenä tehtävänä on suojella koko saaristolaista elämänmuotoa.

Paitsi potentiaalisia asiakkaita, Etelä-Suomen luontopalveluilla on sidosryhmiä moninkertainen määrä muihin luontopalvelualueisiin verrattuna.

Keväinen perinnemaisema, Paraisten Lenholmin luonnonsuojelualue. Alue oli yksi niistä eteläisen Suomen 14 perinnemaisemakohteesta, joita kunnostettiin EU-rahoitteisen hankkeen avulla vuosina 2001–2004. Hanketta veti WWF Suomessa, Ruotsissa ja Virossa. Metsähallitus oli yksi monista yhteistyökumppaneista. Kuva: Jari Kostet.

Suomen 13 ympäristökeskuksesta 10 toimii tällä alueella ja kuntia on peräti 344, kun niitä Lapin alueella on vain 22. Rannikon ja saariston kunnista monet ovat osittain ruotsinkielisiä.

Luontomatkailun kasvusta toivotaan maa-seudun elinkeinoelämän veturia, joten luontopalveluihin kohdistuu yhä enemmän toiveita ja haasteita. Ihmisten vapaa-ajasta käydään kovaa kilpailua, joten odotukset eteläsuomalaisten puistojen palveluita ja rakenteita kohtaan voivat olla suuremmat kuin pohjoisessa.

Ruuhka-Suomessa suojelualueiden ympärillä ja niiden välissä tapahtuva toiminta on suuri haaste alueiden hoidolle. Metsähallituksen tehtäviä on seurata ja osallistua maankäytön suunnitteluun ja pyrkiä vähentämään suojelualueisiin kohdistuvia haitallisia vaikutuksia. Alueiden pieni pinta-ala tekee niistä haavoittuvampia kuin pohjoisen suuria alueista.

Etelä-Suomessa on tehty pitkään luonnonsuojeluyhteistyötä Baltian maiden, erityisesti Viron kanssa. Kaakkois- ja Itä-Suomessa korostuu Venäjän läheisyys.

4.1.2 Pohjanmaalla omaleimainen rannikko ja rajaseutu

Pohjanmaan asutus ja teollisuus keskittyvät alavalle rannikolle ja jokilaaksoihin, missä suurin osa maapinta-alasta on yksityisten omistuksessa. Etelä- ja Keski-Pohjanmaan rannikkokunnista suurin osa on ainakin osittain ruotsinkielisiä. Historiallisista syistä valtion maata on lähinnä itärajalla ja pohjoisessa ja siellä sijaitsevat siten myös suurimmat suojelualueet. Harvaan asutuissa itärajan laajoissa kunnissa Metsähallitus on yhä merkittävä työllistäjä, vaikka entisaikojen savotat ovatkin jääneet historiaan. Luonnonsuojelun ja luontomatkailun työpaikat korvaavat osittain metsätalouden menetettyjä työpaikkoja.

Pohjanmaan luonnolle ovat leimallisia Perämeren ja Merenkurkun maankohoamisrannikko, jokivesistöt, havumetsät ja alkujaan suuri soiden osuus. Soita on ojitettu tai otettu turvetuotantoon. Vesistöistä suurin osa on rakennettu joko voimatalouskäytön tai tulvasuojelun tarpeisiin ja useimpia järviä säännöstellään. Vain joitakin

jokivesistöjä voidaan enää pitää luonnontilaisina. Poronhoitoalueen eteläraja kulkee Kainuusta Lapin etelärajalle. Poronhoito on maatalouden sivuelinkeino, jolla ei ole samanlaista merkitystä kuin Lapissa. Alueen poroista valtaosa on tarhassa ja talvisin lisäruokinnan piirissä.

Pohjanmaan luontopalvelujen hallinnassa on keskeisiä matkailun vetovoima-alueita, kuten maan suosituimpiin kuuluva Oulangan kansallispuisto ja neljä valtion retkeilyaluetta. Vanhojen metsien suojeluohjelma toi monia uusia suojelualueita, joiden perustamistoimet ovat osin kesken ja hoidon ja käytön suunnittelu on vasta alkanut. Pohjanmaan luontopalvelujen yhteistyö Venäjän Karjalan tasavallan luonnonsuojeluviranomaisten kanssa on tuottanut huomattavia tuloksia. Toinen luonteva yhteistyösuunta on Merenkurkun ja Perämeren yli Ruotsiin.

4.1.3 Lapissa suojelualueilla keskeinen asema

Metsähallituksen yhteiskunnallinen vaikuttavuus on suurin Lapissa. Metsähallitus hallinnoi kahta kolmasosaa Lapin pinta-alasta ja vaikuttaa siten tavalla tai toisella lähes jokaisen lappilaisen elämään. Puolet Metsähallituksen alueesta, eli kolmasosa Lapin kokonaispinta-alasta, on metsätalous-toiminnon hallinnassa. Tästä syystä valtion metsien hoito kiinnostaa suurta yleisöä aivan eri tavalla kuin etelämpänä, missä maanomistus on pirstoutunutta. Pohjoisimmista kunnissa jopa 70 % pinta-alasta on eriateisen suojelun piirissä, joten suojelualueiden hoito kiinnostaa kaikkia asukkaita.

Lapin suojelualueiden yhteenlaskettu pinta-ala on n. 3,4 miljoonaa hehtaaria, kolme neljäsosaa kaikista Suomen suojelualueista. Suurten suojelualueiden perustaminen on ollut helpompaa

Ruijanesikkoranta Perämeren kansallispuistossa. Pohjanmaan merestä kohoavalla rannikolla kasvava ruijanesikko (*Primula nutans*) on taantunut voimakkaasti rantaniittyjen ruovikoituessa laidunnuksen ja niiton päätyttyä, vesistöjen samanaikaisesti rehevöityessä, sekä rantojen rakentamisen vuoksi. Laji on luokiteltu erittäin uhanalaiseksi ja kuuluu myös EU:n direktiivilajeihin. Kuva: Seppo Keränen.

Lapissa kuin muualla. Maa on ollut valmiiksi valtion hallussa, joten suojelupäätöksistä ei ole seurannut kalliita maanostoja. Alkuperäisluontoa on ollut Lapissa jäljellä muuta maata enemmän. Pohjoisimmassa Lapissa ei kasva metsää, ja Keski-Lapin metsät olivat pitkään taloudellisesti arvottomia, koska tehtaat olivat kaukana ja kuljetusmatkat pitkiä. Keski-Lapin metsien laajamittainen hyödyntäminen alkoi vasta 1960-luvulla. Aivan toinen oli tilanne Pohjanmaalla, missä metsiä käytettiin voimaperäisesti tervanpolttoon jo 200 vuotta aiemmin. Lapin suojelualueilla ei ole suuria ennallistamistarpeita tai tarvetta aktiivisiin hoitotoimiin ja esimerkiksi perinneympäristöjä on vähän.

Lapissa melkein puolen Suomen kokoisella alueella on asukkaita vain 185 000 ja näistäkin suurin osa asuu Lapin neljässä kaupungissa. Joet olivat entisaikaan tärkein kulkuväylä, ja Lapin asutus ja maatalous onkin sijoittunut enimmäkseen nauhamaisesti suurten jokien varsille. Suurassa osassa Lappia ei ole koskaan ollut kiinteää asutusta, mutta ihminen on silti käyttänyt maan antimia – kaloja, riistaa ja marjoja – ja laiduntanut siellä porojaan. Luontaistalouden merkitys on säilynyt vahvana meidän päiviimme. Erityisen

tärkeä merkitys luontaiselinkeinoilla on Euroopan ainoalle alkuperäiskansalle: saamelaisille. Saamelaiskulttuurin huomioon ottaminen ja tukeminen on keskeinen osa Metsähallituksen toimintaa Lapissa. Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnat sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylän kunnasta muodostavat saamelaisten kotiseutualueen, jossa saamenkielillä on virallisen kielen asema ja jossa kaikki maankäyttö edellyttää neuvottelua ja lausunnon pyytämistä saamelaiskäräjiltä. Tietolaatikossa 11 luvussa 5.6.3 on esitelty lähemmin saamelaisia ja heidän kulttuuriaan.

Vaikka Lappi ei ole luonnontieteellisessä mielessä arktista aluetta, luontopalvelut osallistuu napa-alueen arktiseen yhteistyöhön mm. lajien suojelussa ja Barentsin alueen yhteistyöhön. Lapin luontopalvelut toimii yhteistyössä kaikkien rajanaapureidensa kanssa. Ruotsin ja Norjan kanssa tehdään mm. erävalvontayhteistyötä ja Kuolan suojelualueiden kanssa on ollut henkilö- ja tiedonvaihtoa 1990-luvulta alkaen.

Lapin suojelualueet sijoittuvat harvaan asutuille alueille, mutta useimpien kansallispuistojen lähistöllä on kansainvälisestikin tunnettuja matkailukeskuksia, joiden väkimäärä moninkertaistuu matkailun sesonkiaikoina. Luontomatkaillulla

Lumikenkäilijät kevähangilla. Syksyn ja erityisesti talven sesonkimatkailu on Lapissa tärkeä elinkeino. Merkittävä osa luontomatkaillusta kohdistuu suuriin pohjoisiin kansallispuistoihin, Pallas-Yllästunturille, Pyhä-Luostolle ja Urho Kekkosen kansallispuistoon. Kuva: Markku Tano.

on suuri merkitys koko maakunnan elinkeino-elämälle ja Metsähallitusta kohtaan on paljon odotuksia. Kasvava kävijäpaine kohdistuu matkailukeskusten lähialueelle lähinnä kevättalvella ja syksyllä ruskan aikaan. Koska alueet ovat suuria, voidaan kävijöitä ohjata niin, että puistoihin jää myös rauhallisempia syrjäosia. Puistot ovat miltei koko pinta-alaltaan käytössä porolaitumina ja paikalliset asukkaat saavat metsästä suurimmassa osassa puistoja.

4.2 Luonnonsuojeluhallinto ja luonnonsuojeluohjelmat

4.2.1 Luonnonsuojelun hallinto Suomessa on yhteistyötä

Luonnonsuojelutehtävät ympäristöministeriön ohjauksessa

Suomessa luonnonsuojeluun liittyviä tehtäviä hoidetaan ympäristöministeriön tulosohjauksessa lähinnä Suomen ympäristökeskuksessa (SYKE, tutkimus ja asiantuntijapalvelut), alueellisissa ympäristökeskuksissa, Metsähallituksen luontopalveluissa ja Metsätutkimuslaitoksessa (METLA). Karkeasti arvioiden luonnonsuojelutehtävissä tehdään vuosittain noin 800 henkilötyövuoden suuruinen työpanos, josta huomattava osa on määräaikaista työsuhteita ja projekteja. Pysyväisluonteisista tehtävistä Metsähallitus hoitaa työvuosina yli 60 %, alueelliset ympäristökeskukset noin 25 % ja SYKE noin 10 %.

Luonnonsuojelutehtävät ymmärretään tässä yhteydessä laajasti. Niihin sisältyvät:

- luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen
- luonnonvarojen ja luonnonympäristön kestävä käytön tukeminen
- luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen
- luonnontuntemuksen ja yleisen luonnontuntemuksen lisääminen
- luonnontutkimuksen edistäminen.

Aluetasolla luonnonsuojelutehtäviä hoidetaan kolmessatoista alueellisessa ympäristökeskuksessa ja Metsähallituksen vuonna 2005 uudistuneessa alueorganisaatiossa kolmessa luontopalveluyksikössä. Alueellisten ympäristökeskusten tehtävät painottuvat viranomaistehtäviin ja luonnonsuo-

jelun kokonaishallintaan sekä sidosryhmätyöhön yhdessä alueellisten ympäristökeskusten muiden toimintojen, kuten alueidenkäytön ohjauksen kanssa. Metsähallituksen rooli on varsin käytännönläheinen. Se muun muassa hoitaa ja pitää kunnossa valtion luonnonsuojelualueita, erämaa-alueita ja valtion yleisiä vesialueita. Näiden organisaatioiden välistä työnjakoa on mahdollista selkeyttää esimerkiksi yksityisten luonnonsuojelualueiden hoidossa. Vuonna 2006 asiaa selvitettiin luonnonsuojeluhallinnon tehostamiseksi osana valtionhallinnon tuottavuusohjelmaa.

Metsähallituksen luontopalvelut hoitaa pääosaa suojelualueista

Metsähallituksen luontopalvelut on osa Metsähallitus-konsernia, josta on säädetty Metsähallituslaissa. Metsähallitus on maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalalla toimiva itsenäinen liikelaitos, jolla on budjettirahoitteisia julkisia hallintotehtäviä, jotka luontopalvelut hoitaa luonnonsuojelutehtävien osalta ympäristöministeriön ohjauksessa.

Metsähallituksessa monipuolinen luonnonvarojen käytön ja luonnonsuojelun osaaminen on keskitetty samaan organisaatioon, jolloin pystytään hyödyntämään yhteistyön etuja sekä sovittamaan yhteen ekologisen, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyden vaatimukset. Yhteiset tieto- ja suunnittelujärjestelmät helpottavat kokonaisuuden hallintaa ja tuovat mukanaan kustannussäästöjä. Omistajapoliittisten linjausten mukaan valtion maa- ja vesialueita on tarkoituksenmukaista hoitaa, käyttää ja hallinnoida pitkäjänteisesti yhtenä kokonaisuutena.

Eduskunta hyväksyy vuosittain Metsähallituksen keskeiset palvelu- ja muut toimintatavoitteet. Maa- ja metsätalousministeriö päättää eduskunnan asettamien tavoitteiden pohjalta Metsähallituksen vuotuisista tulostavoitteista. Julkisista hallintotehtävistä sekä niiden tavoitteista ja rahoittamisesta sovitaan vuosittain pääasiassa ympäristöministeriön kanssa.

Metsähallituksen suojelu- ym. erityisalueiden kokonaispinta-ala oli vuoden 2006 alussa 4,6 miljoonaa hehtaaria. Metsähallituksen hoidossa oli yli 2 500 erillistä suojelualueita ja -kohdetta. Perustettuja lakisäätöisiä luonnonsuojelualueita oli 494, erämaa-alueita 12 ja valtion retkeilyalueita 7.

Metsäntutkimuslaitoksen hallinnassa ja hoidossa oli vuoden 2005 lopulla noin 8 000 hehtaaria luonnonsuojelualueita, muun muassa yksi kansallispuisto (Koli) ja kaksi luonnonpuistoa (Malla ja Vesijako). Metsäntutkimuslaitoksen luonnonsuojelualueet siirretään Metsähallituksen hallintaan vuoden 2008 alussa. Yksityismailla luonnonsuojelualueita Suomessa on yli 4 600, mutta ne kattavat alle 10 % perustetuista luonnonsuojelualueista. Niitä hoidetaan alueellisten ympäristökeskusten ohjauksessa.

Metsähallitus hoitaa suojelualueita alueyksikkökohtaisella vastuulla ja rahoituksella. Yksittäisellä suojelualueella ei yleensä ole omaa henkilöstöä ja korvamerkittyä rahaa vaan alueyksikön toiminta-alueella olevia suojelualueita hoidetaan kokonaisuutena, jolloin rajallisten voimavarojen kohdentaminen voidaan tehdä kustannustehokkaasti.

Alueyksiköitä oli vuoden 1998 alusta vuoden 2005 loppupuolelle kuusi: Etelä-, Länsi- ja Itä-Suomen luontopalvelut, Pohjanmaan–Kainuun luontopalvelut, Perä-Pohjolan sekä Ylä-Lapin luontopalvelut. Vuoden 2001 alusta Ylä-Lapin luonnonhoitoalueesta tuli luonnonsuojelun alueyksikkö, jonka aluejohtaja vastasi luonnonhoitoalueella Metsähallituksen kaikkien eri toimintojen yhteensovittamisesta ja yhteistyöstä saamelaisten ja muiden paikallisten asukkaiden kanssa.

Organisaatiouudistuksessa luontopalvelujen alueyksiköiden määrä supistettiin loppuvuonna 2005 kolmeen (kuva 8). Kaksi pohjoisinta alueyksikköä Ylä-Lapin ja Perä-Pohjolan luontopalvelut yhdistettiin Lapin luontopalveluiksi ja kolme eteläisintä Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä-Suomen luontopalvelut Etelä-Suomen luontopalveluiksi. Entisen Pohjanmaan–Kainuun luontopalveluiden pinta-alaa laajennettiin Vaasan läheisyydessä noin 156 000 hehtaarilla (josta iso osa on vesialueita) ja muodostettiin Pohjanmaan luontopalvelut. Entisen Länsi-Suomen alueelta Pohjanmaan luontopalvelujen hoitoon siirtyneet suojelualueet ovat lähinnä rannikolla sijaitsevia Natura-alueita ja sisämaassa sijaitsevia pieniä soijensuojelualueita.

Alueorganisaatiot ja toimintarakenteet yhtenäistettiin ja uudistettiin vastaamaan prosessimallia. Luontopalvelujen toimintamalli perustuu ns. ydintehtäviin eli ydinprosesseihin, jotka ovat alueiden hallinta, luonnonsuojelu, luonnon vir-

kistyskäyttö ja eräasiat. Muita tehtäviä ovat kehittämistoiminto ja hallinto. Uusi organisaatiomalli on kuvattu luvussa 8.1.2 (kuva 45).

Eurooppalaisittain katsoen Suomen kokomaan kattava ja kokonaisuutena johdettu luonnonsuojelun ja suojelualueiden hallintomalli on melko poikkeuksellinen. Esikuvana onkin ollut Yhdysvaltain puistohallinnon National Park Servicen (US NPS) jo 1920-luvulla toimivaksi havaitsema tapa hoitaa kansallispuisto- ja suojelualueverkostoa. Useimmissa Euroopan maisissa kansallispuistoja hoidetaan itsenäisinä yksiköinä, joilla kullakin on oma rahoituksensa ja toimintatapansa ja korkeintaan alueellinen tai kansallinen yhteistoimintaverkosto. Suomessa luonnonsuojelutehtäviä hoitavat organisaatiot toimivat yhdessä valtakunnallisten tavoitteiden määrittelyssä ja paikallisessa toimeenpanossa. Yhtenäiset toimintamallit ja valtakunnalliset tietojärjestelmät tukevat tehokasta työtä. (Aiheesta enemmän luvussa 8.4.)

Kuva 8. Metsähallituksen luontopalvelujen vanha ja uusi aluejako. Lähde: Metsähallitus.

4.2.2 Suojelualueverkostoa rakennetaan pitkäjänteisesti

Erityinen vastuu boreaalisen havumetsävyöhykkeen luonnosta

Biodiversiteettisopimus ja sen suojelualueita koskeva työohjelma korostavat kattavan maailmanlaajuisen suojelualueverkoston merkitystä luonnon monimuotoisuuden säilymisen edellytyksenä. Kaikilla osapuolivaltioilla on vastuu oman alueensa luonnon ominaispiirteiden ja luontaisten kasvi- ja eläinlajien suojelusta. Suomi kuuluu pääosin boreaaliseen havumetsävyöhykkeeseen ja sillä on kansainvälinen vastuu juuri tälle vyöhykkeelle tyypillisistä ja erityisistä elinympäristöistä ja eliöistä.

Suomen luonnon erityispiirteisiin kuuluvat hyvin vanha kallioperä ja geologisessa mielessä nuori jääkauden jälkeen syntynyt maaperä omaleimaisine moreeni- ym. muodostumineen. Ilmasto on Atlantin valtameren vaikutuksesta lauhkeampi kuin vyöhykkeessä keskimäärin, minkä johdosta valo- ja lämpöolosuhteet ovat ainutlaatuiset ja metsää kasvaa myös napapiirin pohjoispuolella.

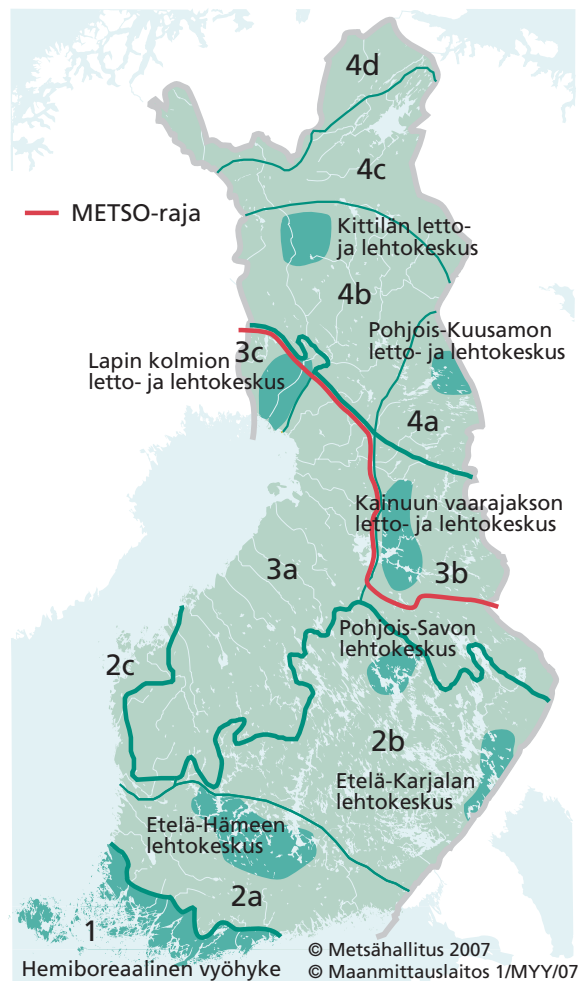
Suomen ilmastollista erityisluonnetta korostaa keskimäärin alava maa ja pienet korkeuserot. Rehevä ja monimuotoinen hemiboreaalinen tammi- vyöhyke eteläisellä rannikkoalueella sijaitsee Suomessa Grönlannin korkeudella. Eteläborealisessa

metsä- ja suovyöhykkeessä on laaja Järvi-Suomen alue, ja myös keskiboreaalinen vyöhyke levittäytyy melko pohjoiseen Pohjanmaalla. Pohjanlahden maankohoamisrannikko on metsien kehityshistorialtaan ainutlaatuinen. Pohjoisboreaalisen vyöhykkeen puusto Pohjois-Suomessa poikkeaa saman leveysasteen metsäkasvillisuudesta eli taigasta mm. siinä, että Metsä-Lapissa mänty ja Tunturi-Lapissa koivu kasvavat kuusta pohjoisempaan. Aivan pohjoisimmassa Lapissa ja Käsivarren alueella esiintyy karua tunturipaljakkaa.

Suomen metsäkasvillisuusvyöhykkeet ja niiden lohkot esitellään kuvassa 9. Kuvassa ovat myös monimuotoisuuskeskittyminä tunnetut lehtokasvillisuusalueet sekä METSO-ohjelman kattaman alueen raja.

Vyöhykkeiden ja lohkojen nimet:

1. Hemiboreaalinen vyöhyke
2. Eteläboreaalinen vyöhyke
 - a. Vuokkovyöhyke eli lounaismaa
 - b. Järvi-Suomi
 - c. Pohjanmaan rannikkomaa
3. Keskiboreaalinen vyöhyke
 - a. Pohjanmaa
 - b. Pohjois-Karjala-Kainuu
 - c. Lapin kolmio eli Perä-Pohjanmaa
4. Pohjoisboreaalinen vyöhyke
 - a. Kainuu-Kuusamo
 - b. Peräpohjola
 - c. Metsä-Lappi
 - d. Tunturilappi

Kuva 9. Suomen metsäkasvillisuusvyöhykkeet ja niiden lohkot. Lehtokeskukset on erotettu tummanvihreällä. Koko hemiboreaalinen vyöhyke on rinnastettavissa lehtokeskukseen. METSO-ohjelman toimenpiteitä toteutetaan vyöhykkeillä 1–3. Lähde: ESSU-työryhmä 2000.

Suojelualueverkoston tehtävänä säilyttää alkuperäistä luontoa

Suomen luonnonsuojelualueet muodostavat yhdessä monipuolisen verkon, jonka tehtävänä on säilyttää riittävä määrä edustavia ja ekologisesti elinkelpoisia näytealueita kaikista Suomessa esiintyvistä ekosysteemeistä ja luontotyypeistä, niiden maantieteellisestä vaihtelusta ja luonnollisista kehitysvaiheista. Suojelualueilla on myös suuri merkitys luontotyyppien ja eliölajien suotuisan suojelutason saavuttamisessa ja säilyttämisessä. Luonnonsuojelulain määrittelemät suojelualueverkoston tehtävät on koottu tietolaatikkoon 4.

Luonnonsuojelualueverkkoon kuuluu kooltaan, sijainniltaan, luonteeltaan ja rauhoitusmuodoltaan hyvin erilaisia alueita, jotka yhdessä muodostavat toisiaan täydentävän kokonaisuuden. Suomeen on ollut mahdollista perustaa varsin laaja ja eurooppalaisittain arvokas luonnonsuojelualueverkko. Se kuuluu tärkeänä osana maailmanlaajuiseen suojelualueverkostoon.

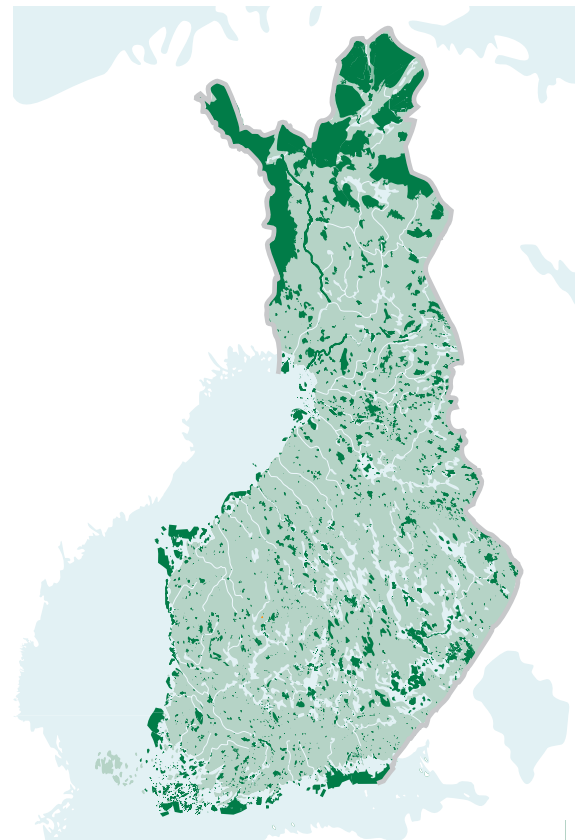
Natura 2000 -verkostolla suojellaan luontotyyppejä ja lajeja

EU:n luontodirektiiveihin perustuvalla Natura 2000 -alueiden verkostolla suojellaan koko Euroopan unionissa harvinaistuvia luontotyyppejä ja lajien elinympäristöjä sekä linnustolle tärkeitä alueita. Suojelun painopiste on direktiiveissä siis hiukan erilainen kuin kansallisessa luonnonsuojelulaissa, jossa suojelualueverkoston pääajatuksena on ekosysteemien kattavuus ja lajiston edustavuus.

Suomi, kuten muutkin Euroopan yhteisön jäsenmaat, valitsi alueet Natura 2000 -verkostoehdotukseensa luonto- ja lintudirektiivien perusteella. Lintudirektiivissä veloitetaan jäsenmaita suojelemaan riittävä määrä EU:n tärkeinä pitämien lintulajien pesimisalueita ja muuтонаikaisia levähdysalueita. Luontodirektiivi puolestaan velvoittaa jäsenmaita suojelemaan riittävän otoksen EU:n tärkeinä pitämiä luontotyyppejä. Direktiivien liitteissä luetellaan tärkeät lajit ja luontotyypit. Koko 25:n jäsenmaan alueella lajeja on noin 1 000 ja luontotyyppejä noin 200. Suomessa esiintyy 132 direktiivilajia ja 69 direktiiviluontotyyppiä.

Yksittäiset alueet voidaan suojella joko lintudirektiivin (ns. SPA-alueet) tai luontodirektiivin (ns. SCI-alueet) perusteella tai perusteena voivat olla molemmat direktiivit. Natura-alueiden suojelu voi perustua lainsäädäntöön, hallinnollisiin määräyksiin tai vapaaehtoiisiin sopimuksiin. Pääosin suojelu perustuu luonnonsuojelu- ja erämaala-keihin, mutta luontoarvoja suojellaan myös metsä-, vesi-, ulkoilu-, rakennus- ja maa-aineslakien avulla. Luonnonsuojelulaila perustetuilla alueilla perustamisäädöksissä määritellään alueiden sallittu käyttö. Natura-alueilla voidaan sallia toiminta, joka ei uhkaa suojeltavia luontoarvoja. Natura-alueiden läheisyyteen suunnitelluissa hankkeissa on tehtävä ns. Natura-arvioinnin tarveharkinta, jossa arvioidaan suojelutarvoille mahdollisesti aiheutuvia vaikutuksia. Tarvittaessa vaikutuksista tehdään tarkempi Natura-arviointi.

Suomen Natura 2000 -verkosto on esitetty kuvassa 10 ja taulukossa 2.

Kuva 10. Suomen Natura 2000 -verkosto. Lähde: Suomen ympäristökeskus. © Metsähallitus 2007, © Suomen ympäristökeskus 2007, © Maanmittauslaitos 1/MYY/07.

Suojelualueverkon tehtävä on määritelty luonnonsuojelulaissa

Vuonna 1997 voimaan tulleessa luonnonsuojelulaissa määritellään suojelualueverkoston tehtävät. Ne voidaan vetää yhteen seuraavasti:

Suojelualueverkon tulee ennen kaikkea säilyttää

- 1) alkuperäistä luontoa, nimenomaan Suomelle tyypillisiä ja häviämistä vaarassa olevia luontotyyppisiä, muodostumia ja piirteitä.

Tähän sisältyen tai sen lisäksi suojelun kohteina ovat

- 2) luonnon geeniperinnön ja ekosysteemien monimuotoisuus
- 3) eliölajisto sekä geologiset ja geomorfologiset muodostumat, erityisesti sellaiset, jotka ovat luonnostaan harvinaisia tai ihmisen toiminnan vuoksi uhanalaisia tai vähenemässä
- 4) sellainen entisaikojen kulttuurin muovaama luonto sekä luonnonalueisiin liittyvät kulttuurimaisemat ja kulttuurimuistomerkit ja niihin liittyvät viljelykasvilajikkeet ja kotieläinrodut, jotka ovat häviämässä
- 5) eliöyhteisöjen luonnollinen sukseksio ja muut luonnonprosessit eri kehitysvaiheineen
- 6) luonnonkauneus
- 7) erämaisuus.

Suojelutehtäviensä sallimissa rajoissa suojelualuejärjestelmän tehtävänä on lisäksi palvella

- 8) tutkimusta ja ympäristön tilan seuranta
- 9) ympäristökasvatusta, opetusta ja yleistä luonnontuntemusta ja -harrastusta
- 10) luonnossa sen ehdoilla tapahtuvaa virkistystä.

Luonnonsuojelualueiden taloudellinen hyödyntäminen esim. luontomatkailun avulla on mahdollista, mikäli se ei vaaranna luonnonsuojelutavoitteiden saavuttamista.

Taulukko 2. Suomen Natura 2000 -verkosto. Luontodirektiivin mukaiset Euroopan yhteisön tärkeänä pitämät alueet (SCI) ja lintudirektiivin mukaiset erityiset suojelualueet (SPA) ja niiden toteuttamistilanne vuoden 2005 lopulla. Natura IV ja V ovat valmisteilla olevia täydennyksiä verkostoon. Korkein hallinto-oikeus (KHO) hylkäsi kesällä 2006 viimeiset käsittelyssä olleet maanomistajien valitukset aiemmista suojelupäätöksistä. Lähde: Ympäristöministeriö.

Luontodirektiivi		Lintudirektiivi	
Komission hyväksymiä SCI-alueita:	1 632 kpl	Suomen lopullisesti ilmoittamia SPA-alueita:	441 kpl
	4,6 milj ha		2,69 milj. ha
Natura IV (käsittely kesken KHO:ssa):	39 aluetta	Natura IV (käsittely kesken KHO:ssa):	12 aluetta
	223 100 ha		146 500 ha
Natura V (valmisteilla):	44 aluetta	Natura V (valmisteilla)	14 aluetta
	2 700 ha		218 900 ha

Suojelualueilla ja niiden hoidolla on jo pitkä historia

Aatteellista keskustelua luonnon kauneuden ja metsien suojelusta käytiin pohjoismaissa jo 1800-luvun lopulla. Tutkimusmatkailija A.E. Nordenskiöldin 1880 julkaistua kirjoitusta pidetään avauspuheenvuorona valtionpuistojen eli luonnonsuojelualueiden perustamisen puolesta.³

Metsähallituksen maille perustettiin ensimmäiset hakkuilta rauhoitetut säästömetsät sekä ”luonnonpuistot” jo 1900-luvun alussa. Nämä alueet olivat koskemattomia tai luonnonkauneudeltaan merkittäviä metsiä, jotka säästettiin tutkimustarkoituksiin ja muistoksi tuleville sukupolville. Ensimmäinen virallinen maininta kansallispuistojen perustamisesta löytyy suojametsäkomission mietinnöstä vuodelta 1910. Suomen ensimmäinen luonnonsuojelulaki tuli voimaan vuonna 1923. Aluksi luonnonsuojelu oli yksittäisten lajien rauhoituksia, erilaisia metsästys- ja kalastussäädöksiä sekä luonnonmuistomerkkien ja luonnonsuojelualueiden perustamista.

Valtion suojelualueista vanhimmat, Pyhänturin ja Pallas–Ounastunturin kansallispuistot sekä Mallan ja Pisavaaran luonnonpuistot, perustettiin vuonna 1938. Petsamon Heinäsaarten kansallispuisto sekä luonnonpuistot Pääskyspahta ja Pummanki, kuten myös Kutsa Kuolajärvellä ja Hiisijärvi Salmissa jäivät rajan taakse toisen maailmansodan jälkeen luovutetuille alueille. Myös Porkkalan kansallispuisto Kirkkonummella jäi Neuvostoliitolle vuokratulle alueelle ja lakkautettiin. Nämä valtion maille perustetut ensimmäiset puistot määrättiin Metsäntutkimuslaitoksen hallintaan. Seuraavat 17 kansallis- ja luonnonpuistoa perustettiin Metsähallituksen maille vuonna 1956.

Maamme suojelualueverkoston rakentaminen on 1970-luvulta lähtien perustunut suojeluohjelmiin, jotka täydennyksineen hyväksyttiin vuosina 1978–1996. Kansallispuistokomitean mietinnön valmistuessa vuonna 1976 Suomessa oli 282 luonnonsuojelualuetta, ja niiden maapinta-ala oli noin 331 600 hehtaaria. Merkittävä laajennus suojelualueverkostoon tehtiin vuonna 1982, jolloin perustettiin yhteensä 16 uutta kansallis- ja luonnonpuistoa sekä laajennettiin merkittävästi

kymmentä entistä kansallis- tai luonnonpuistoa. Samalla perustettiin 59 uutta soidensuojelualuetta. 1990-luvulla suojelualueverkostoa laajennettiin kymmenellä uudella kansallipuistolla.

Erämaalaki, jolla perustettiin Lappiin 12 laajaa erämaa-alueita, tuli voimaan 1991. Suomen Natura 2000 -verkostoa on rakennettu vuodesta 1998. Se koostuu pääosin perustetuista luonnonsojelualueista, erämaa-alueista ja valtion retkeilyalueista. Suomen Natura-verkostoon sisältyy myös suuri joukko luonnonsuojeluohjelma-alueita.

Retkeilyharrastus yleistyi toisen maailmansodan jälkeen siinä määrin, että leiripaikkojen perustaminen tulisijoihin, polttopuineen ja käymälöineen kävi tarpeelliseksi. 1970-luvulla Metsähallitus kiinnitti erityistä huomiota jo aiemmin perustetun autiotupaverkoston laajentamiseen. Ensimmäiset varsinaiset ulkoilulain mukaiset retkeilyalueet perustettiin vuonna 1979 Kylmäluomaan ja Hossaan. Tällä hetkellä valtion retkeilyalueita on seitsemän.

Kansallispuistojen hoidon ja käytön suunnittelu aloitettiin vuonna 1974 Metsähallituksen perustamassa kansallispuistotyöryhmässä. Retkeilijöille tarkoitettua palveluvarustusta, kuten reittejä, laavuja ja nuotiopaikkoja, ryhdyttiin rakentamaan ensimmäisten hoito- ja käyttösuunnitelmien mukaisesti kansallispuistoihin vuodesta 1978 lähtien. Esikuvana suunnittelutyön kehittämisessä on ollut Yhdysvaltain kansallinen puistohallinto.

Luonnonsuojelutehtävät hoidettiin Metsähallituksessa pitkään osana metsätaloustoimintaa. Luonnonsuojelutehtäviin erikoistunutta henkilöstöä lisättiin 1970-luvun lopulta lähtien vähitellen ja luonnonsuojelualuetoimisto perustettiin vuonna 1981. Tällöin vakinaisia työntekijöitä oli kymmenkunta. Kymmenen vuotta myöhemmin toimisto muutettiin luonnonsuojeluosastoksi. Yhä laajemmaksi kasvaneena toimialana luonnonsuojelun tulosityksikkö sai vuonna 1992 oman alueorganisaation, jolla oli satakunta työntekijää. Vuoden 2005 lopussa vakituisia työntekijöitä oli yli 300. Luonnonsuojelutehtäviä ja retkeilypalveluita on kehitetty määrätietoisesti vastaamaan nykyisiä luonnon monimuotoisuuden suojeluväitimuksia sekä luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun tarpeita.

3 Nordenskiöld, A. E. 1880 : Förslag till inrättandet af Riksparker i de nordiska länderna (Ehdotus valtionpuistojen perustamiseksi Pohjoismaihin). – Teoksessa: Per Brahes minne. Stockholm.

Luonnonsuojeluohjelmista toteutunut kolme neljäsosaa

Valtioneuvosto on hyväksynyt seitsemän luonnonsuojeluohjelmaa: kansallis- ja luonnonpuisto-ohjelman sekä soiden, lintuvesien, harjujen, lehtojen, rantojen ja vanhojen metsien suojeluohjelmat. Ohjelmiin 1970–1990-luvuilla valitut alueet on kartoitettu sovituin tieteellisin kriteerein ja valinnat käsitelty, ainakin viime vuosikymmeninä, sidosryhmiä osallistaen. Ohjelmissa valtioneuvosto on määritellyt myös ne suojelutavoitteet, joiden saavuttamiseen ao. kohteiden perustamisella tähdätään. Ohjelmat kuvataan lyhyesti tietolattikossa 5.

Luonnonsuojeluohjelmien toteutuksen rahoitus perustuu valtioneuvoston päätökseen vuodelta 1996, jolloin luonnonsuojeluohjelmien toteutukseen varattiin 3,3 miljardia markkaa (eli noin 552 miljoonaa euroa) ja toteutusohjelma määriteltiin ulottumaan vuoteen 2007 saakka. Rahoitus muodostui ympäristöministeriön budjettiin sisältyvistä korvaus- ja maanhankintavaroista sekä vuoden 2004 loppuun asti Metsähallitukselle suunnatuista rahoitusvelvoitteista. Vuoden 2005 alusta suojeluohjelmien maanhankinta on rahoitettu kokonaan valtion budjetista. Suojeluohjelmien rahoitus ja suojelualueiden pinta-alan vuosittainen kasvu 1982–2005 esitetään kuvassa 11.

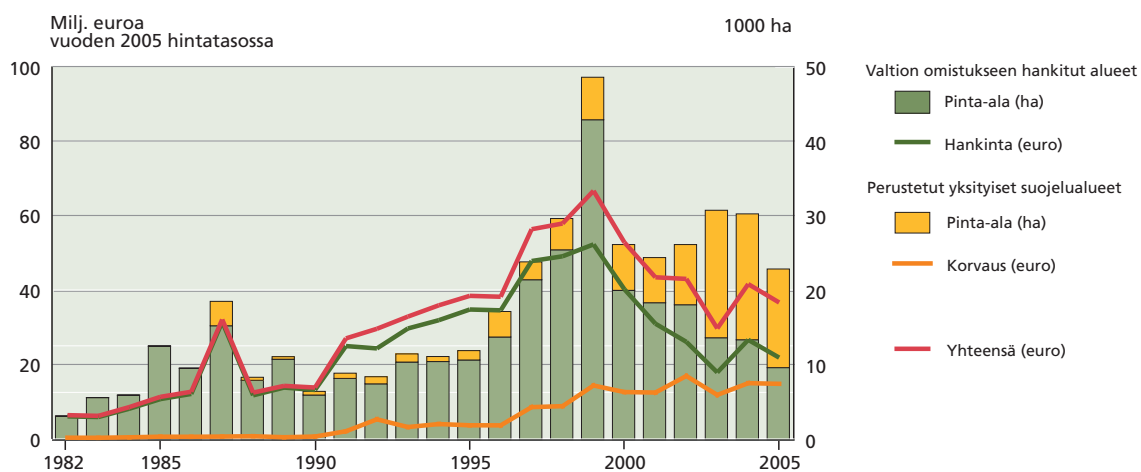
Metsähallituksen Laatumaa ja alueelliset ympäristökeskukset hoitavat maanhankintaan kuuluvat tehtävät. Suojeluohjelmien toteuttamisessa ympäristöhallinnon periaate on, että maanomistaja saa maistaan asianmukaiset korvaukset tai mahdollisuuden myydä tai vaihtaa alue valtiolle.

Jos neuvotteluissa ei yrityksistä huolimatta päästä sopuun tai maanomistusolot ovat niin hankalat, että neuvotteluosapuolia ei tavoiteta, joudutaan käyttämään lunastusta tai rauhoitusta ilman maanomistajan hakemusta. Maamittauslaitoksen toteuttamia alueiden lunastuksia suojelutarkoituksiin on vuosina 2000–2005 toteutettu noin 40.

Suojeluohjelmien toteutusaste vaihtelee ohjelmittain, alueittain ja kohteittain (taulukko 3 ja kuva 12). Kaiken kaikkiaan vuosille 1996–2007 päätetyn luonnonsuojeluohjelmien rahoitusohjelman tavoitteista oli vuoden 2005 lopulla toteutunut kolme neljäsosaa. Suojelun piiriin oli saatu 272 000 hehtaarin alueet, ja lisäksi oli ratkaistu noin 14 000 kiinteistön korvauskysymykset. Toteuttamatta oli vielä noin 90 000 hehtaaria suojeluohjelmiin kuuluvia yksityismaita.

Suurimmassa osassa Suomea vanhat luonnonsuojeluohjelmat saadaan toteutettua vuoden 2007 loppuun mennessä. Rahoitusohjelmaa päätettiin kuitenkin joulukuussa 2005 jatkaa vuoden 2009 loppuun. Jatkaminen on tärkeää erityisesti Lounais- ja Länsi-Suomen ympäristökeskuksille, joilla on eniten vielä keskeneräisiä hankintoja.

Vanhojen luonnonsuojeluohjelmien toteuttamisurakan jälkeen on mahdollista kohdentaa voimavaroja luonnon monimuotoisuuden suojelun puutteiden poistamiseen. Etenkin Etelä-Suomen metsien suojelutilanteen parantaminen vaatii vuonna 2007 tehtäviä lisäpäätöksiä. Muun muassa Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelmaan METSOon sisältyviä uusia, vapaaehtoisuuteen perustuvia keinoja on tarpeen soveltaa nykyistä kokeiluvaihetta laajemmin.

Kuva 11. Suomen luonnonsuojeluohjelmien rahoitus ja vuosittainen pinta-alan kasvu 1982–2005. Lähde: Tilastokeskus.

Luonnonsuojeluohjelmat Suomessa

Valtakunnalliset luonnonsuojeluohjelmat ovat valtioneuvoston hyväksymiä periaatepäätöksiä, joissa määritellään kuhunkin ohjelmaan kuuluvat luontokohteet ja niiden suojelutavat sekä suojelutavoitteet, joiden perusteella voidaan perustaa uusia luonnonsuojelualueita. Hyväksytyjä luonnonsuojeluohjelmia on seitsemän: kansallis- ja luonnonpuisto-ohjelma sekä soiden, lintuvesien, harjujen, lehtojen, rantojen ja vanhojen metsien suojeluohjelmat. Lisäksi valtioneuvosto on hyväksynyt pääosan eurooppalaiseen suojelualueiden verkostoon ehdotetuista Natura 2000 -alueista.

Suojeluohjelmia toteutetaan nykyisin pääosin hankkimalla yksityisomistuksessa olevia maa-alueita valtiolle ja perustamalla lailla tai asetuksella suojelualueita. Natura 2000 -alueiden luontotarvojen suojelu voidaan toteuttaa myös muun kuin luonnonsuojelulain perusteella, esimerkiksi metsä-, vesi- tai maa-ainessädöksillä. Valtaosa suojeluun varatuista valtion maa-alueista on Metsähallituksen luontopalvelujen hallinnassa. Seuraavassa kerrotaan suojeluohjelmien tilanne vuoden 2005 lopussa.

Kansallis- ja luonnonpuistojen suojeluohjelma

Kansallis- ja luonnonpuistot muodostavat Suomen luonnonsuojelun alueverkoston rungon. Kansallispuistot on perustettu säilyttämään Suomen luonnon merkittävimpiä luontokohteita, minkä lisäksi ne ovat yleisölle avoimia retkeily- ja luontomatkoille. Luonnonpuistot palvelevat ensisijaisesti luonnonsuojelua ja tieteellistä tutkimusta, ja luonto pyritään säilyttämään niissä mahdollisimman koskemattomana.

Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen kansallis- ja luonnonpuistoverkon kehittämisohjelmasta vuonna 1976 ja ohjelmaa on täydennetty 1980, 1985 ja 1988. Kansallis- ja luonnonpuistoja on perustettu Suomeen 1930-luvulta lähtien, mutta suurin osa Suomen kansallispuistoista on perustettu runsaan kahden viime vuosikymmenen aikana. Suomessa on 35 kansallispuistoa, joiden pinta-ala on noin 892 000 hehtaaria. Luonnonpuistoja on 19, ja niiden pinta-ala on noin 154 000 hehtaaria. Kehittämisohjelma on muutamia laajennuksia lukuun ottamatta toteutettu.

Soidensuojeluohjelma

Soidensuojeluohjelman avulla pyritään säilyttämään maanlaajuisesti riittävästi näytteitä erityyppisistä soista. Suojeltuihin soihin kuuluvat lähes kaikki luonnonsuojelun ja suobiologian kannalta arvokkaimmat suoalueet, jotka olivat luonnontilaisia ohjelmaa laadittaessa. Ohjelman alueita on perustettu 1980-luvulta lähtien ja niitä on nykyään 173 kappaletta ja niiden pinta-ala on 627 000 hehtaaria. Monet alueista edustavat aapa- ja keidassoita. Ohjelma on pääosin toteutettu.

Lehtojensuojeluohjelma

Lehdot ovat Suomen rehevimpiä ja runsaslajisimpia metsätyyppisiä. Lehtokasvillisuus esiintyy Suomessa pohjoisilla äärrajoillaan, minkä vuoksi maamme lehdolla on useita sellaisia piirteitä, joita ei esiinny muualla. Lehtojensuojeluohjelman tavoitteena on suojella erityyppisiä lehtoja eri lehtokasvillisuusvyöhykkeiltä sekä turvata niiden eläin- ja kasvilajisto. Lehtojensuojeluohjelmaan kuuluu 436 aluetta, joista pääosa on eteläisessä Suomessa. Vuonna 1992 perustettiin 53 lehtojensuojelualuetta. Niiden yhteispinta-ala on 1 250 hehtaaria, vain viidennes ohjelman pinta-alasta. Lehtoja sijaitsee myös muilla suojelualueilla.

Lintuvesien suojeluohjelma

Valtakunnallinen lintuvesien suojeluohjelma hyväksyttiin vuonna 1982. Siihen kuuluu noin 78 800 hehtaaria, mistä suurin osa on vesialueita. Kohteiden pinta-alasta on hankittu valtiolle tai perustettu yksityisiksi luonnonsuojelualueiksi noin 50 000 hehtaaria eli lähes kaksi kolmannesta. Ohjelman tavoitteena on säilyttää siihen valitut 287 kohdetta mahdollisimman luonnontilaisina.

Rantojen suoje luohjelma

Rantojen suoje luohjelmalla pyritään säilyttämään arvokasta meri- ja järvi luontoa. Ohjelmasta tehtiin valtioneuvoston periaate päätös vuonna 1990, minkä jälkeen siihen on liitetty 127 kohdetta. Niistä 29 aluetta edustaa meri luontoa ja 98 järvi luontoa. Kohteiden yhteispinta-ala on noin 104 300 hehtaaria. Suojeltua rantaviivaa on yhteensä yli 8 000 kilometriä. Merten rantaviivasta on suojeltu noin neljä prosenttia ja järvien rantaviivasta noin viisi prosenttia. Ohjelmaan kuuluvista alueista noin 85 prosenttia on valtion omistuksessa tai perustettu yksityisiksi luonnonsuojelualueiksi; perustettuja suojelualueita on kuitenkin vain viidennes ohjelmaan valituista kohteista.

Vanhojen metsien suoje luohjelma

Vanhojen metsien suoje luohjelma on laadittu vanhojen luonnonsuojelun ja niihin liittyvien ekologisten kokonaisuuksien sekä eliölajien säilyttämiseksi. Vuonna 1994 valtion maille perustettiin 92 uutta luonnonsuojelu aluetta vanhojen metsien suojelemiseksi. Niiden yhteispinta-ala on runsaat 10 000 hehtaaria ja ne sijaitsevat Etelä-Suomessa.

Valtioneuvosto teki kesällä 1996 periaate päätöksen Pohjois-Suomen vanhojen metsien suoje lusta. Päätöksen mukaan valtion maille perustetaan uusia tai laajennetaan vanhoja luonnonsuojelu alueita yhteensä 293 600 hehtaaria. Lisäksi yksityismaiden vanhoja metsiä päätettiin suojella noin 8 500 hehtaaria. Kuusamon yhteismetsän alueella olevia vanhoja metsiä päätettiin hankkia suoje luun noin 14 000 hehtaaria. Yksityisten omistamien maiden suoje lu on jo lähes kokonaan toteutettu.

Harjujen suoje luohjelma

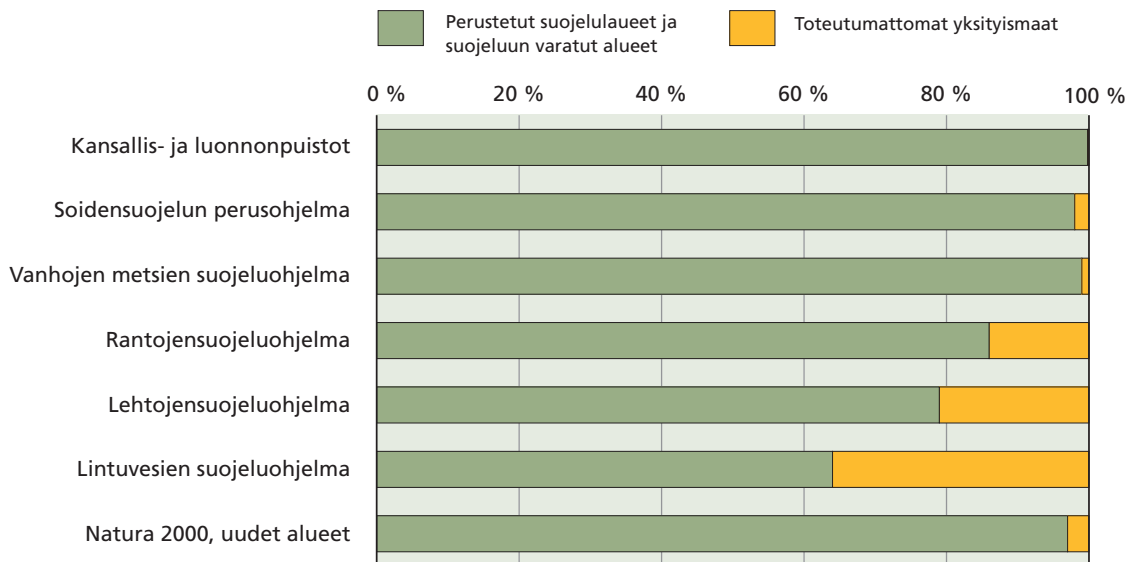
Suomessa luonnontilaista harju luontoa on tuhoutunut laajalti etenkin soran ja hiekan oton sekä yhdyskuntarakentamisen takia. Harju luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi vuonna 1984 laadittiin valtakunnallinen harjujensuoje luohjelma, jonka tavoitteena on säilyttää harju alueiden luonteenomaiset geologiset, geomorfologiset ja maisemalliset piirteet. Ohjelmaan kuuluu 159 aluetta, joiden yhteispinta-ala on noin 96 000 hehtaaria. Lukumäärältään suurin osa ohjelman harju alueista sijaitsee Etelä-Suomessa.

Harjujen suoje lu perustuu pääasiassa maanaineslakiin ja -asetukseen. Suoje lukohteiden luonnontilaa ja maisemakuvaa ei saa heikentää esimerkiksi maanainesten ottamisella. Lisäksi ohjelman harju alueilla on yleensä tarve ohjata rakentamista sekä teiden ja voimajohtojen sijoittamista siten, että alueiden luonteenomaiset piirteet voidaan säilyttää.

Natura 2000 -verkosto

Luonnonsuojelulle tärkeistä alueista on perustettu Euroopan unionin alueelle Natura 2000 -verkosto, jonka perusajatuksena on edistää kestävä kehitystä niin, että ihmisen ja muiden lajien elinympäristön laadun heikkeneminen kyetään pysäyttämään. Verkosto pyrkii turvaamaan luontodirektiivissä määriteltyjen luontotyyppien ja lajien elinympäristöjä. Tällaisia luontotyyppisiä on Euroopassa noin 200 ja lajeja noin 1 000.

Jokainen jäsenmaa laatii kansallisen luettelon luontodirektiivin mukaisista Natura-alueistaan (SCI-alueet). EU:n komissio arvioi jäsenmaan luettelon yhteistyössä Euroopan ympäristökeskuksen luontokeskuksen ja jäsenmaiden kanssa. Arviointi suoritetaan kullekin luonnonsuojeluteolliselle vyöhykkeelle erikseen. Pääosa Suomen alueista kuuluu boreaaliseen vyöhykkeeseen. Vain pohjoisin Lappi kuuluu alpiiniseen vyöhykkeeseen.

Kuva 12. Suomen suojeluohjelmien toteutumisaste 31.12.2005. Toteutuneiksi on laskettu sekä perustetut luonnonsuojelualueet että valtiolle hankitut vielä perustamattomat alueet. Lähde: Ympäristöministeriö.

Taulukko 3. Kansallisten luonnonsuojeluohjelmien toteuttamistilanne maa-alueilla 31.12.2005. Harjijensuojeluohjelma (noin 94 000 hehtaaria) ei ole mukana taulukossa, koska sitä toteutetaan pääasiassa maa-aineslain ja -asetuksen perusteella. Lähde: Ympäristöministeriö.

Suojeluohjelmatyypit	Perustettu			Perustamatta		Kokonaispinta-ala, hehtaaria
	Lakisäätöiset suojelualueet		Yksityiset suojelualueet	Valtionmaat	Yksityismaat	
	Maa	Vesi				
Kansallispuistot ¹	797 000	85 000	–	8 200	2 100	892 300
Luonnonpuistot ¹	151 000	2 600	–	0	0	153 600
Soidensuojelun perusohjelma	442 400	11 500	13 200	146 100	14 000	627 200
Lintuvesien suojeluohjelma ²	–	–	39 100	11 000	28 700	78 800
Rantojensuojeluohjelma	–	–	21 700	67 600	15 000	104 300
Lehtojensuojeluohjelma	1 250	10	1 900	2 100	1 400	6 660
Vanhojen metsien suojeluohjelma	10 200	200	2 200	305 700	2 300	320 600
Muut luonnonsuojelualueet ³	39 800	27 000	–	–	–	66 800
Muut yksityismaiden luonnonsuojelualueet	–	–	28 400	–	–	28 400
Yksityismaiden vesialueet	–	–	56 000	–	–	56 000
Erämaa-alueet	1 379 000	110 000	–	–	–	1 489 000
Natura 2000, uudet alueet ⁴	–	–	6 300	58 300	26 000	90 600
Yhteensä	2 820 650	236 310	168 800	599 000	99 000	3 914 260

1 Kansallis- ja luonnonpuistoverkon kehittämissuunnitelma (1978) sekä sitä myöhemmät valtioneuvoston periaatepäätökset kansallispuistojen perustamisesta tai laajentamisesta.

2 Lintuvesien suojeluohjelman pinta-ala sisältävät maa-alueiden lisäksi myös vesialueita.

3 Sisältää muun muassa hylkeidensuojelualueet.

4 Natura 2000 -verkoston alueista taulukossa ovat vain ne luonnonsuojelualueilla toteutettavat maa-alueet, jotka eivät kuuluneet muihin suojeluohjelmiin ennen vuoden 1998 Natura-päätöstä.

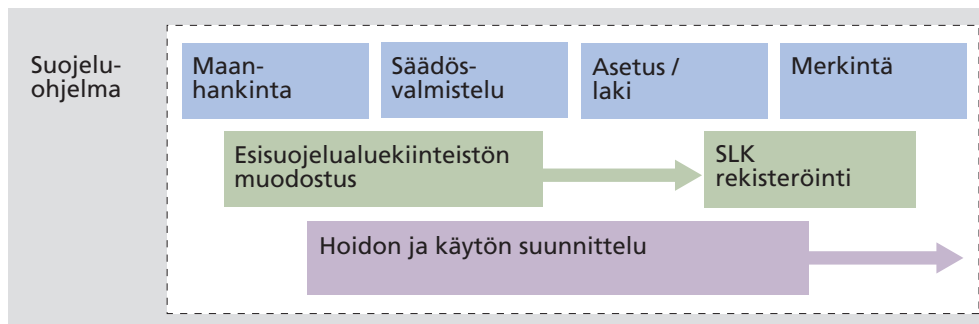
Suojelualueen perustaminen on monivaiheinen prosessi

Luonnonsuojeluohjelmia toteutetaan mm. hankkimalla ohjelmapäätöksiin sisältyviä alueita valtiolle. Hankittavien alueiden valinta ja rajaukset perustuvat suojeluarvojen kartoituksiin ja yhteistyöryhmissä saavutettuihin kompromisseihin. Valtiolla hankittu ja Metsähallituksen hallintaan siirretty alue ei kuitenkaan vielä ole perustettu.

Luonnonsuojelualueen perustaminen valtion maalle edellyttää sitä koskevaa säädöstä, jossa määritellään alueen perustamistarkoitus sekä hoidon ja käytön lähtökohdat. Tarvittaessa säädökseen sisältyen tai erikseen annetaan alueen järjestyssääntö. Suojelualueiden rauhoitusmääräykset astuvat kuitenkin voimaan vasta, kun alueesta on

muodostettu suojelualuekiinteistö. Suojelualueen perustaminen edellyttää myös rajojen merkintää maastoon. Koko perustamisprosessi voi kestää vuosia. Prosessi esitellään kuvassa 13.

Noin 500 suojelualueelle on annettu perustamissäädös. Niistä noin 40 %:lle ei ole perustettu suojelualuekiinteistöä. Lisäksi Metsähallituksen hallinnassa on noin 1 500 suojeluohjelmakohtetta, joista on tarkoitus perustaa luonnonsuojelualue Natura-tavoitteiden mukaisesti vuosiin 2011–2012 mennessä (taulukko 4). Noin kolmannes kohteista on vanhoja metsiä ja kolmannes kosteikkoja. Kun suojeluohjelmat on toteutettu, säädökset valmisteltu ja suojelualuekiinteistöt muodostettu, valtion hallinnassa tulee olemaan 1 500–2000 suojelualuekiinteistöä.

Kuva 13. Luonnonsuojeluohjelmaan sisältyvän luonnonsuojelualueen toteutus- ja perustamisprosessi. SLK = suojelualuekiinteistö. Lähde: SLK-projekti 2004.

Taulukko 4. Metsähallituksen luontopalveluiden hallinnassa olevat suojeluohjelmakohteet ohjelmatyypeittäin vuonna 2005. Lähde: Metsähallitus.

Luonnonsuojeluohjelma	Kpl	Kokonaisala, ha	Osuus pinta-alasta, %
Kansallis- ja luonnonpuistojen kehittämisohjelma	3	52 950	7
Soidensuojeluohjelma	314	119 340	16
Lintuvesien suojeluohjelma	112	8 230	1
Rantojensuojeluohjelma	107	125 820	17
Lehtojensuojeluohjelma	122	1 800	0,2
Vanhojen metsien suojeluohjelmat	351	245 500	34
Natura 2000 -kohde	422	79 520	11
Useita suojeluohjelmia päällekkäin	65	96 300	13
Yhteensä	1 496	729 460	

4.3 Suomen suojelualueverkoston kokonaistilanne

4.3.1 Yli 10 % maa-alueesta on suojeltu

Koko Suomen maapinta-alasta on nyt suojeltu noin 9–10 %, kun mukaan lasketaan säädöksillä perustetut suojelualueet, joihin luetaan luonnonsuojelulakiin perustuvat luonnonsuojelualueet ja erämaailloilla perustetut erämaat. Jos luonnonsuojelutarkoituksiin varatut ns. ohjelma-alueetkin otetaan huomioon, kokonaisala nousee noin 15 %:iin.

Suomen kaikkien perustettujen suojelualueiden lukumäärät ja pinta-alat suojelualuetyypeittäin vuoden 2005 lopussa ovat taulukossa 5. Suojelualuetyypit on kuvattu tietolaatikossa 6.

Metsähallituksen hallinnassa yhä enemmän suojelualueita

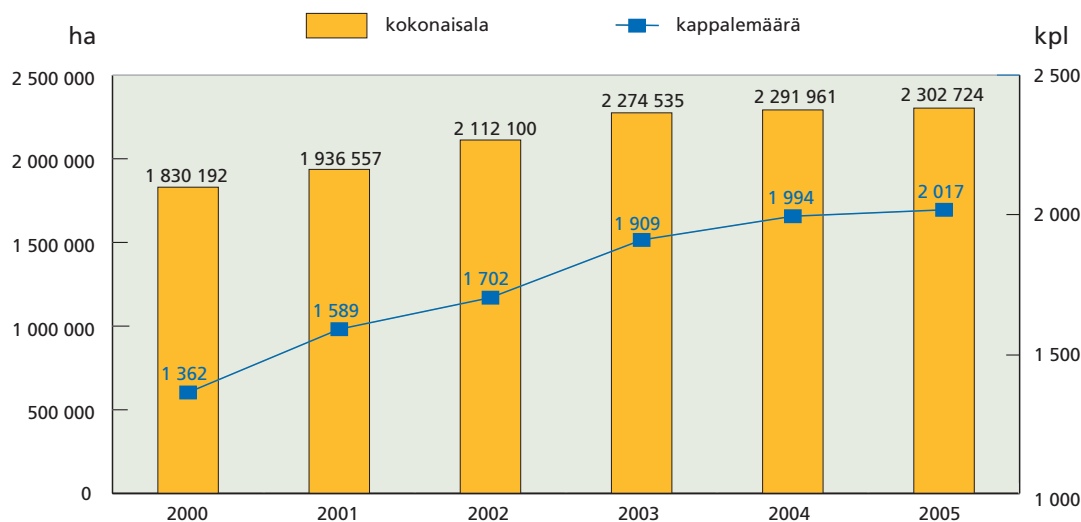
Vuoden 2005 lopussa Metsähallituksen hallinnoimasta noin 9 miljoonasta maahehtarista 56 % oli metsätalousaluetta ja 44 % suojelu- ja muita erikoisalueita. Pääosan viimemainituista muodostivat lakisäätteiset luonnonsuojelualueet

ja luonnonsuojeluohjelma-alueet sekä erämaa-alueet ja valtion retkeilyalueet, jotka kuuluvat myös Natura 2000 -verkostoon. Muita alueita ovat Metsähallituksen omiin päätöksiin perustuvat suojelu- ja virkistysmetsät sekä asemakaava-alueet. Metsähallituksen hallinnassa ovat myös valtion yleiset vedet sekä muita vesiä, yhteensä 3,4 milj. hehtaaria. Vesialueista suojeltuja on noin 670 000 hehtaaria, kun huomioidaan perustetut suojelualueet ja suojeluohjelma-alueet.

Metsähallituksen luontopalvelujen hallinnassa olevien alueiden pinta-alat ja lukumäärät 2001–2005 ovat kuvassa 14 ja liitteessä 9. Lakisäätteisten luonnonsuojelualueiden lukumäärä kasvoi viisivuotiskaudella 84:llä (17 %) ja suojeluohjelmakohteiden määrä 344:llä (22 %). Lakisäätteisten luonnonsuojelualueiden pinta-ala on kasvanut 160 000 hehtaaria (10 %) ja luontopalvelujen hallinnassa olevien ohjelma-alueiden ala yli 200 000 ha (28 %). Kaikkiaan eriaisesti suojeltu pinta-ala on kasvanut viidessä vuodessa lähes 585 000 ha eli lähes 14 %, jos mukaan lasketaan luonnonsuojelualueet, -ohjelmakohteet, suojelumetsät, muut suojelukohteet sekä erämaa-alueet ja retkeilyalueet.

Taulukko 5. Suomen perustetut luonnonsuojelualueet ja erämaa-alueet sekä niiden kokonaispinta-ala 31.12.2005. Lähde: Ympäristöministeriö.

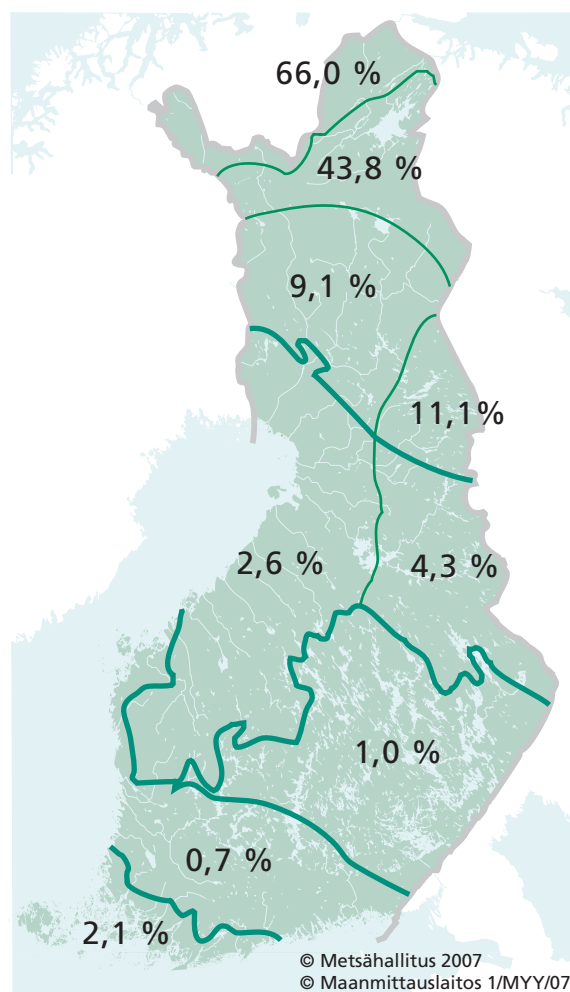
Luonnonsuojelualueet	Kpl	Pinta-ala (ha)	Osuus luonnonsuojelualueiden pinta-alasta, %
Kansallispuistot	35	882 000	50,7
Luonnonpuistot	19	153 600	8,8
Soidensuojelualueet	173	453 900	26,1
Lehtojensuojelualueet	53	1 260	<0,1
Vanhat metsät	92	10 400	0,6
Hylkeidensuojelualueet	7	19 205	1
Muut luonnonsuojelualueet	39	46 810	2,7
Metsähallituksen perustamat ls-alueet	24	810	<0,1
Yksityismaiden luonnonsuojelualueet	4 687	169 700	9,7
Yhteensä	5 129	1 737 675	
Erämaa-alueet	12	1 489 000	
Yhteensä	5 141	3 226 675	

Kuva 14. Metsähallituksen luontopalvelujen hallinnassa olevien perustettujen suojelualueiden ja suojeluohjelmakohteiden lukumäärien ja pinta-alojen kehitys vuosina 2000–2005. Lähde: Metsähallitus.

4.3.2 Pohjoisessa laajoja, etelässä pienialaisia suojelualueita

Jo luvussa 4.1 kiinnitettiin huomiota siihen, miten epätasaisesti suojelualuepinta-alat jakautuvat Suomen kartalla. Tarkastelemalla alueiden lukumääriä ja keskimääräisiä kokoja voidaan tilannetta hahmottaa tarkemmin (liite 8). Lukumääräisesti Etelä-Suomessa on lähes puolet kaikista valtiomaiden läkisäteisistä suojelualueista ja suojeluohjelmakohteista. Kaikkiaan 35 kansallispuistosta 25 on Etelä-Suomessa (luontopalvelujen alueyksikön alueella). Keskimääräinen perustettujen suojelualueiden pinta-ala on vain 450 hehtaaria, kansallispuistojenkin keskimääräinen maa-ala vain noin 3 200 hehtaaria. Suojellusta pinta-alasta jopa 75 % on Lapin (luontopalvelujen) alueella, mm. kolme suurinta kansallispuistoa ja kaikki 12 erämaa-alueita. Keskimääräinen suojelualueen pinta-ala on siellä 9 000 hehtaaria eli kaksikymmenkertainen etelään verrattuna. Harvaan asuttuun Lappiin, missä on paljon valtionmaita, oli vielä 1980- ja 1990-luvuilla mahdollista perustaa suuria suhteellisen luonnontilaisia suojelualueita. Etelässä yksityinen maanomistus ja muu maankäyttöpaine rajoitti jo 1960-luvulta lähtien suojelualueiden perustamis- ja laajentamismahdollisuuksia. Suojelematonta alkuperäistä luontoa ei eteläisessä Suomessa enää juuri ole jäljellä, ainakaan merkittävän kokoisina yhtenäisinä alueina. Kuvassa 15 on esitetty suojelualueiden osuus metsäkasvillisuusvyöhykkeittäin ja niiden lohkoilla. Lähde: Virkkala ym. 2000.

Kuva 15. Suojelualueiden osuus eri metsäkasvillisuusvyöhykkeillä ja niiden lohkoilla. Lähde: Virkkala ym. 2000.

Suomen suojelualueet

Suomessa on monia erilaisia ja eri tarkoituksiin varattuja suojelualueita. Yleisellä tasolla suojelualueella tarkoitetaan luonnon monimuotoisuuden, muinaismuistojen, perinteisten elinkeinojen, maiseman, kulttuuriarvojen tai muun vastaavan säilyttämiseen tai ylläpitoon varattua aluetta. Suojelualueet muodostavat verkoston maakunnallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla.

Luonnonsuojelualueet, erämaa-alueet ja valtion retkeilyalueet ovat lailla tai asetuksella perustettuja suojelualueita. Natura 2000-, Itämeren suojelu- ja Ramsar-alueista pääosa kuuluu jo perustettuihin tai suojeluohjelmien perusteella perustettaviin suojelualueisiin. Maisemansuojelu-, biosfääri- ja maailmanperintöalueet perustetaan muuten kuin suojeluohjelmiin perustuen. Valtion maiden suojelualueita oli vuoden 2006 alussa lähes 500. Yksityisiä suojelualueita on lisäksi noin 4 000, mutta niiden pinta-ala muodostaa alle 5 % kaikkien suojelualueiden kokonaisuudesta. Metsäntutkimuslaitoksen ja eräiden muiden valtion laitosten hallinnassa olevia muutamia suojelualueita lukuun ottamatta kaikki valtion mailla olevat suojelualueet ovat Metsähallituksen luontopalvelujen hallinnassa.

Kansallispuistot

Suomessa on 35 kansallispuistoa, joista 34 on Metsähallituksen hallinnassa. Kansallispuistot on perustettu säilyttämään Suomen luonnon merkittävimpiä luontokohteita, minkä lisäksi ne ovat yleisölle avoimia retkeily- ja luontomatkailukohteita. Kansallispuistot ovat tärkeitä sekä kansallisesti että kansainvälisesti ja niihin kuuluu kansallismaisemia ja muita huomattavia luonto- ja kulttuurinähtävyyksiä.

Luonnonpuistot

Luonnonpuistot on perustettu ensisijaisesti luonnonsuojelua ja tieteellistä tutkimusta varten. Niiden suojelumääräykset ovat kansallispuistojen tiukemmat ja ne ovat pääosin yleisöltä suljettuja. Käyntilupia voidaan kuitenkin myöntää tutkimusta ja opetuskäyttöä varten. Muutamassa luonnonpuistossa on merkitty retkeilyreitti, jolla saa kulkea vapaasti. Suomessa on 19 luonnonpuistoa, joista 17 on Metsähallituksen hallinnassa.

Muut luonnonsuojelualueet

Asetuksella ja ympäristökeskuksen tai Metsähallituksen omalla päätöksellä on suojeltu myös muita alueita. Tällaisia ovat soidensuojelualueet, vanhojen metsien suojelualueet, lehtojensuojelualueet, hylkeidensuojelualueet ja muut luonnonsuojelualueet. Suurin osa alueista sijaitsee valtion mailla ja niiden suojelun taso vaihtelee.

Erämaa-alueet

Lappiin perustettiin vuonna 1991 erämaalailta 12 erämaa-aluetta, joiden yhteispinta-ala on noin 1,5 miljoonaa hehtaaria. Ne eivät ole varsinaisia luonnonsuojelualueita, vaan ne perustettiin alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin ja luontaislinkeinojen turvaamiseksi sekä luonnon monipuolisen käytön kehittämiseksi. Erämaa-alueilla on kuitenkin tärkeä tehtävä myös luonnon monimuotoisuuden säilyttämisessä ja ne kuuluvat Natura 2000 -verkostoon. Kaikki erämaa-alueet ovat Metsähallituksen hallinnassa.

Valtion retkeilyalueet

Suomessa on seitsemän ulkoilulan nojalla perustettua valtion retkeilyaluetta, jotka ovat retkeilyyn ja muuhun luonnon virkistyskäyttöön tarkoitettuja alueita. Niillä on merkittävä kävely- ja hiihtoreittejä, luontopolkuja ja telttailualueita, ja alueilla voi yleensä myös kalastaa ja metsästä. Kaikki retkeilyalueet ovat Metsähallituksen hallinnassa ja ne on liitetty Natura 2000 -verkostoon.

Natura 2000 -alueet

Valtioneuvosto päätti Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotukseen sisältyvistä alueista 1998 ja täydensi päätöstä vuosina 1999, 2002, 2004 ja 2005. Luontodirektiivin mukaisia ns. SCI-alueita on 1 715 kappaletta ja niiden pinta-ala on noin 4,8 miljoonaa hehtaaria. Ala vastaa noin 14 prosenttia Suomen kokonaispinta-alasta. Lintudirektiivin mukaisia SPA-alueita on 467. Niiden pinta-ala on noin 3,1 miljoonaa hehtaaria, mikä vastaa noin 9 prosenttia Suomen kokonaispinta-alasta. SCI- ja SPA-alueet ovat osin päällekkäisiä.

EU:n komissio on lopullisesti hyväksynyt jo lähes kaikki Suomen SCI-ehdotukset. Komissio päätti alpiinista luonnonmaantieteellistä vyöhykettä koskevasta alueluettelosta 22.12.2003 ja boreaalista vyöhykettä koskevasta luettelosta 13.1.2005. Nämä päätökset sisältävät 1 632 aluetta ja niiden yhteispinta-ala on noin 4,6 miljoonaa hehtaaria. Luetteiloita on vielä tarkoitus täydentää.

Suurin osa, 97 prosenttia, Natura-alueista on jo kansallisilla päätöksillä perustettuja luonnonsuojelualueita tai ne kuuluvat kansallisiin suojeluohjelmiin tai muilla tavoin suojeltuihin alueisiin. Niitä perustettuja alueita, jotka on otettu verkostoon luontodirektiivin perusteella, kutsutaan erityisten suojelutoimien alueiksi (SAC-alueet).

Maisema-alueet

Maisema-alueella tarkoitetaan luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai muiden erityisten maisemiarvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi luonnonsuojelulain nojalla perustettua suojelualuetta. Suomessa on valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksen mukaan 156 valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueita. Alueiden pinta-ala on yhteensä 730 000 hehtaaria. Suurin osa maisema-alueista sijaitsee Etelä- ja Länsi-Suomen viljelyseuduilla. Varsinaisia maisemansuojelualueita oli vuoden 2006 alussa perustettu vasta yksi, ja se on osittain Metsähallituksen hallinnassa.

Itämeren suojelualueet (Baltic Sea Protected Areas BSPA)

Osana Helsingin komission (HELCOM) työtä vuonna 1994 nimettiin 62 pääosin jo jollain tavalla suojeltua rannikkoaluetta osaksi Itämeren suojelualueverkostoa. Vuonna 1998 verkostoon liitettiin 24 uutta merialuetta. Suomesta ovat mukana kaikki merialueen kansallispuistot sekä Merenkurkun ja Rauman saaristot, jotka ovat pääosin Metsähallituksen hallinnassa.

Ramsar-alueet

Ramsarin sopimus vuodelta 1975 velvoittaa valtioita edistämään kansainvälisesti merkittävien kosteikkojen ja vesilintujen suojelua perustamalla luonnonsuojelualueita vesiperäisille maille. Sopimuksen on allekirjoittanut 138 valtiota. Ramsar-alueita on kaikkiaan 1 328 kpl ja niiden yhteispinta-ala noin 112 miljoonaa hehtaaria.

Suomen 49 Ramsar-alueen yhteispinta-ala on 785 780 hehtaaria. Alueista 21 on kokonaan tai osin Metsähallituksen hallinnassa. Alueet on valittu siten, että ne edustavat mahdollisimman hyvin Suomen erilaisia vesilinnuston kannalta merkittäviä soita, lintujärviä, merenlahtia ja saaristo-alueita. Kaikki Suomen Ramsar-alueet kuuluvat Natura 2000 -verkostoon ja Ramsarin sopimuksen suojelutavoitteet toteutuvat Natura-alueiden suojelutoimien kautta. Ramsar-alueet kuuluvat myös kansallisiin suojeluohjelmiin, kuten soiden-, lintuvesien- ja rantojensuojeluohjelmiin.

Biosfäärialueet

Suomessa on kaksi biosfäärialuetta: vuonna 1992 perustettu Pohjois-Karjalan biosfäärialue ja vuonna 1994 perustettu Saaristomeren biosfäärialue. Alueet kuuluvat kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO:n ”Ihminen ja biosfääri” -ohjelmaan (Man and the Biosphere, MAB). Ne ovat kestävän kehityksen mallialueita, joilla on pyritty yhdistämään elinympäristön monimuotoisuuden suojelu ja kestävä käyttö. Molemmat alueet ovat osin Metsähallituksen hallinnassa.

Maailmanperintökohteet ja -alueet

UNESCO hyväksyi kansainvälisen yleissopimuksen maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi vuonna 1971. Maailmanperintöluetteloon oli vuoden 2006 alkuun mennessä valittu suojelukohteeksi kaikkiaan 644 kulttuuriperintökohdetta, 162 luonnonperintökohdetta ja 24 yhdistelmäkohdetta. Suomessa on tällä hetkellä kuusi kulttuurikohdetta ja yksi luontokohde: Merenkurkun saaristo. Metsähallituksen hallinnassa on osa yhdestä hyväksytyistä kulttuurikohteesta (Struven kolmiomittausketjun kaksi pistettä) ja merkittäviä osia luontokohteesta.

4.3.3 Puistojen luokitukset ja verkostot kansainvälisessä katsannossa

IUCN:n suojelualueluokituksen tulkinta ei ole yksiselitteistä

Maailman luonnonsuojelualueista ylläpidetään Yhdistyneiden kansakuntien (YK) luetteloa. Maailman luonnonsuojeluliitto (IUCN) on laatinut luetteloon ottamisen kriteerit ja suojelualueiden luokituksen (liite 10). YK:n luettelon suojelualueiden tulee täyttää kaksi ehtoa, jotka ovat alueen koko ja hoitotoimenpiteiden tavoitteet. Luetteloon hyväksyttävän alueen tulee olla IUCN:n vuonna 1994 esittämän suojelualueiden määrittelyn mukaisesti ”maa- tai merialue, joka on osoitettu erityisesti luonnon monimuotoisuuden sekä luonnonvarojen ja niihin liittyvän kulttuuriperinnön suojeluun ja ylläpitämiseen ja jonka hoito perustuu joko lainsäädöksiin tai muihin velvoittaviin päätöksiin”.

Käytännön syistä luetteloon hyväksytään vain yli 1 000 hehtaarin suuruisia alueita. Poikkeuksena ovat rannikon läheiset tai valtameren saaret, joiden koko on vähintään 100 hehtaaria ja jotka ovat kokonaan suojeltuja. Luetteloa maailman luonnonsuojelualueista ylläpitää World Conservation Monitoring Centre (WCMC), joka on YK:n ympäristöohjelman UNEP:n alainen.

Metsähallituksen kiinteistötietojärjestelmään on viety yli 1 000 ha:n kokoisten alueiden IUCN-luokat. Natura-alueet on luokitettu järjestelmässä ensisijaisesti perustetun luonnonsuojelualueen luokan mukaan. Kaikissa tapauksissa tulkintaa IUCN-luokasta ei ole tehty kriittisesti vallitsevan maankäytön mukaisesti. Taulukossa 6 suomalaiset suojelualuetyypit on sijoitettu Suomen ilmoittamiin IUCN-luokkiin ja lisäksi sulkuihin on merkitty alustava tulkinta suojelualueluokasta IUCN-määrittelyn mukaan. Hoidon ja käytön tavoitteisiin palataan tarkemmin luvussa 7.2.

Suomen erämaa-alueet on kauttaaltaan ilmoitettu luokkaan VI (luonnonvarojen hoito- ja suojelualue) eikä nimen mukaisesti luokkaan Ib (erämainen alue). Tämä johtuu Pohjois-Suomessa vallitsevasta käytännöstä, jonka mukaan paikallisilla asukkailla on vapaa metsästysoikeus näillä alueilla. Kuitenkin myös muiden Pohjois-Suomessa poronhoitoalueella ja vapaan metsästyksen ja kalastuksen alueella sijaitsevien suojelualueiden luokitus voitaisiin tulkita voimassa olevien perus-

tamissäädösten ja maankäyttöpäätösten mukaisesti (vapaan metsästysalueen ja poronhoitoalueen rajaukset ovat kuvissa 38 ja 39).

Esimerkiksi osa kansallispuistoista, soidensuojelualueista, vanhojen metsien suojelualueista ja jopa luonnonpuistoista voitaisiin määrittelmien mukaan lukea luokkaan VI, eikä tiukan suojelun luokkiin Ib tai Ia. Näissä ei periaatteessa hyväksyttyä luonnonvarojen käyttöä ja liikkumisen rajoittaminen on keskeistä. Toisaalta monissa tapauksissa luontaiselinkeinojen harjoittaminen on tulkittu hyväksyttäväksi, jos alueen luonnonsuojeluvarot eivät vaarannu. Rajanveto ei ole yksiselitteistä.

Pääosa Etelä-Suomen kansallispuistoista kuuluu nimensä mukaisesti luokkaan II, mutta on tärkeä huomata, että kalastus ja metsästyksen sisällytetty niihin toimintoihin, jotka eivät ole sallittuja luokan mukaisilla alueilla. Hiljattain työskennelleen ympäristöministeriön työryhmän kannanoton mukaisesti nykyinen linja onkin, että jatkossa metsästyksestä vain hirven ajo olisi sallittu Etelä-Suomen kansallispuistoissa.

IUCN-luokituksen soveltaminen suojelualuejärjestelmäämme aiheuttaa myös tulkintaongelmia joidenkin soidensuojelualueiden, hylkeidensuojelualueiden ja eräiden muiden luonnonsuojelualueiden osalta. Vastaaanvanlaisia tulkintavaikeuksia on ollut monilla muillakin mailla.

IUCN:ssä työskentelee parhaillaan työryhmä, joka pyrkii täsmentämään suojelualueluokituksen määrittelmiä ja tulkintaa siten, että luokittelu voisi toimia maailmanlaajuisesti yksiselitteisesti ja yhdenmukaisesti riippumatta suojelualueiden kansallisista nimityksistä ja maankäyttöön liittyvistä käytännöistä. Kun työ saadaan päätökseen, tulisi Suomenkin suojelualueiden luokitukset päivittää.

Suomen suojelualueet merkittävä osa Euroopan Natura-verkoston

Suomen Natura 2000 -verkostoon hyväksytyt alueet ovat pääasiassa nykyisiä luonnonsuojelualueita, erämaa-alueita ja suojeluohjelmien kohteita. Huolimatta siitä, että tämä lähestymistapa poikkeaa eräiden Keski- ja Etelä-Euroopan maiden käytännöstä, jossa direktiivilajien esiintymät on huomioitu vieläkin kattavammin, voidaan katsoa Suomen verkoston muodostavan merkittävän osan koko Euroopan suojelualueverkostosta. Suurin osa maamme Natura-verkoston pinta-alasta

Taulukko 6. IUCN:n suojelualueiden luokitus ja määritelmien mukaiset hoidon ja käytön tavoitteet. 1 = Ensisijainen tavoite, 2 = Toissijainen tavoite, 3 = Mahdollinen tavoite, – = Ei sovelleta. LP = luonnonpuistot, KP = kansallispuistot, LSA = muut luonnonuojelualueet, EM = erämaa-alueet, SSA = soidensuojelualueet, VM = vanhat metsät, LV = lintuvedet. Suluissa tulkinta suojelualueluokan maankäytön ja hoidon tarpeen määritelmien mukaan. Muokattu IUCN 1994 pohjalta.

Hoidon ja käytön tavoite	IUCN:n suojelualueluokka						
	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
	Tutkimukselle varatut suojelualueet	Erämaisetsuojelualueet	Suojelualueet ekosysteemien suojeluun ja virkistyskäyttöön	Pienialaiset suojeltavat luontokohteet	Hoidettavat suojelukohteet	Maisemasuojelualueet	Luonnonvarojen suojelun ja kestävä käytön alueet
	LP	(EM, SSA, VM)	KP	(LSA)	(LV)		EM, (LP, KP, SSA, VM)
Tieteellinen tutkimus	1	3	2	2	2	2	3 (2)
Erämaisen luonnon suojelu	2	1	2	3	3	–	2 (1)
Lajien ja geneettisen monimuotoisuuden säilyttäminen	1	2 (1)	1	1	1	2	1
Ekosysteemitointojen ylläpito	2 (1)	1	1	–	1(2)	2	1
Määrättyjen luontotai kulttuurikohteiden suojelu	–	–	2	1	3	1	1
Virkistys ja matkailu	–	2	1	1	3	1	3
Opetus ja kasvatus	–	–	2	2	2	2	3
Ekosysteemien luonnonvarojen kestävä hyödyntäminen	–	3	3 (2)	1	2	2	1
Perinteisten tai kulttuuristen piirteiden ylläpito	–	–	– (2)	– (2)	– (2)	1	2 (1)

on jo perustettu suojelualueina. Pääosassa Suomen verkostoon kuuluvista alueista ei myöskään asuta eikä alueisiin ja niiden arvoihin kohdistu suuria paineita, kuten muualla Euroopassa.

Ennen Baltian ja Itä-Euroopan maiden liittymistä Euroopan unioniin keväällä 2004, muodostivat yhteisön 15 maan Natura 2000 -alueet verkoston, joka kattoi noin 12 % valtioiden kokonaisuus-alueesta. Joulukuussa 2005 suojelulle varattuja alueita oli verkostossa kaikkiaan jo yli 20 000 ja pinta-alaa noin 550 000 km². Suomen verkosto muodosti kokonaisuudesta 13 %.

Uudet kymmenen jäsenmaata kasvattivat vuoden 2004 alussa Euroopan yhteisön pinta-alaa

lähes 60 %. Natura-verkosto laajeni kattamaan yhden uuden luonnonmaantieteellisen alueen (Pannonian, ks. kuva 4). Direktiiviluetteloihin hyväksyttiin 20 uutta tärkeää luontotyyppiä ja yli 170 uutta lajia. Jäsenmaat viimeistelevät omia ehdotuksiaan Natura-verkoston laajentamiseksi. Verkoston arvioidaan valmiina kattavan 25 jäsenmaan pinta-alasta noin 18 %. Baltian maiden Natura-alueet täydentävät huomattavasti boreaalisen vyöhykkeen suojelua. Euroopan komission koostama Natura 2000 -verkoston barometri, johon on koottu 25 maan suojelutilanne vuoden 2005 lopussa, on liitteenä 11.

Siikalahden luonnonsuojelualue. Siikalahdi on kansainvälisesti merkittävä lintukosteikko, joka kuuluu Ramsar-alueiden verkostoon. Siikalahden aluetta on kunnostettu EU:n Life Luonto -rahaston tukemana vuosina 2001–2003. Kuva: Jari Kostet.

Ramsar- ja biosfäärialueita suojellaan Natura-kohteina

Ramsarin sopimuksen (1975) edellyttämien kosteikko- ja lintuvesialueiden verkostoon hyväksyttiin Suomesta vuoden 2005 lopulla 38 uutta aluetta. Uudet alueet suurensivat Suomen Ramsar-alueiden pinta-alaa yli 600 000 hehtaarilla. Kaikkiaan Suomessa on nyt 49 Ramsar-aluetta ja niiden yhteispinta-ala on lähes 790 000 hehtaaria.

Suomen Ramsar-alueisiin kuuluu huomattavia saaristoalueita, kuten esimerkiksi Tammissaaren saaristo Suomenlahdella ja Mikkelin saaret Merenkurkussa. Suojellut merenlahdet, kuten Mietoistenlahti Lounais-Suomen ja Laajalahti Suomenlahden rannikolla, muodostavat muutoinaikaisten levähdys- ja pesimäalueiden ketjun. Lintujärvistä huomattavin Ramsar-alue on Parikkalan Siikalahdi. Ramsar-alueisiin kuuluu myös 24 suokokonaisuutta, jotka edustavat kaikkia suoyhdistymävyöhykkeitä. Kaikki Suomen Ramsar-alueet kuuluvat Natura 2000 -verkostoon, ja Ramsarin sopimuksen suojelutavoitteet toteutuvat Natura-alueiden suojelutoimien kautta. Iso osa Ramsar-kohteista on mukana myös kansainvälisesti tärkeiden linnustoalueiden (Important Bird Areas, IBA) joukossa. Näitä alueita on valittu Suomesta tiukoin kriteerein kaikkiaan 145. Ramsar-alueet kuuluvat myös kansallisiin suojeluohjelmiin, kuten soiden-, lintuvesien- ja rantojensuojeluohjelmiin.

Ramsar-alueet on koottu liitteeseen 12. Taulukosta käyvät ilmi Metsähallituksen hallinnassa osin tai kokonaan olevat alueet.

YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO:n Ihminen ja biosfääri (MaB) -ohjelmassa tutkitaan kansainvälisesti merkittäviä luonnonarvoja sekä seudulle ominaisten elinkeinojen luomia ympäristötyyppejä. Biosfäärialue ei ole perinteinen luonnonsuojelualue, vaan ihmisen toiminnalla on siellä tärkeä merkitys. Ohjelman tavoitteena on biosfäärialueiden asukkaiden elinolojen kehittäminen luonnon- ja ympäristönsuojelusta tinkimättä. Maailmanlaajuisesti biosfäärialueita on yhteensä 482 kohdetta yli sadassa maassa. Puolet alueista on Euroopassa, Suomessa näistä on kaksi.

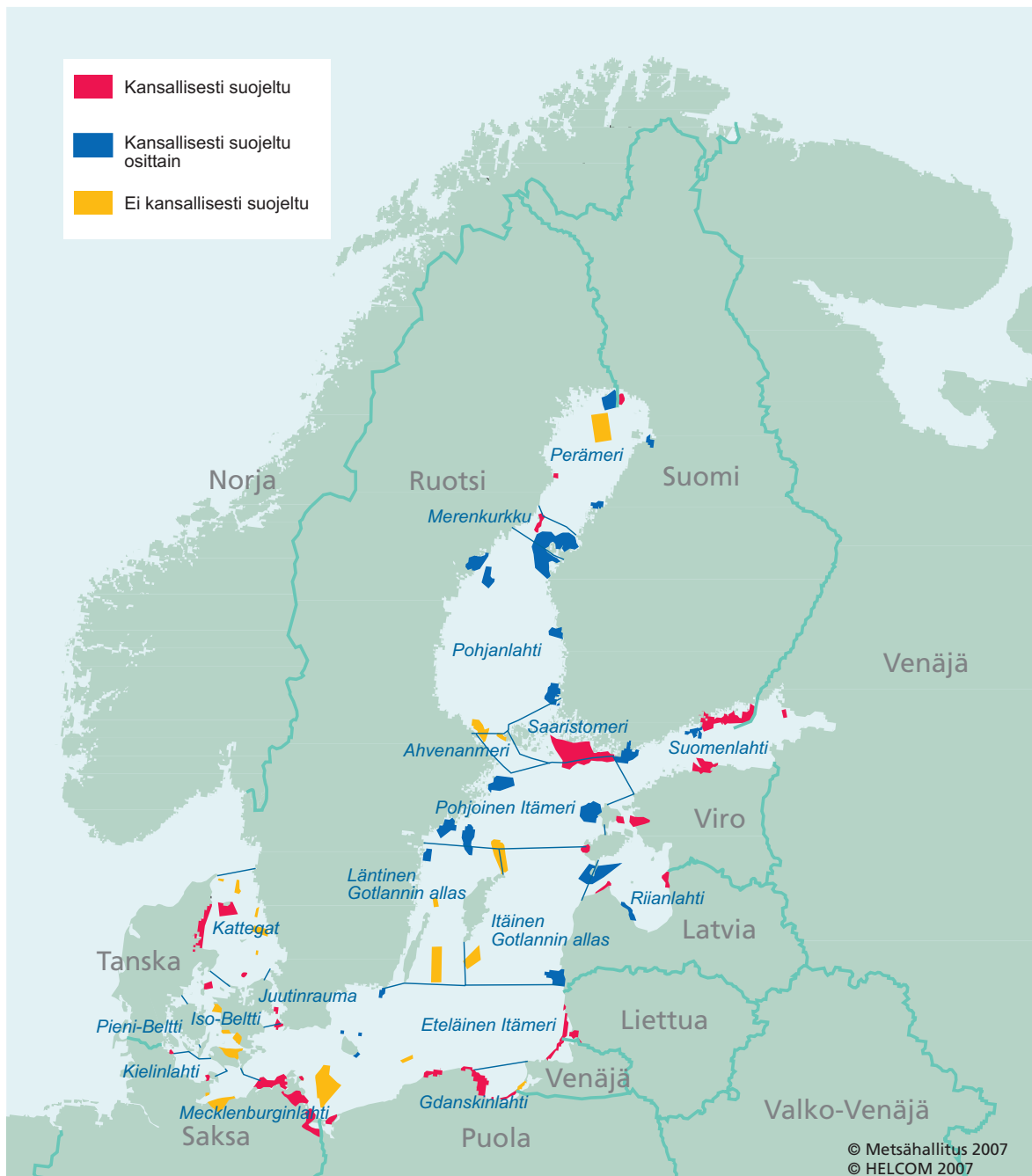
Pohjois-Karjalan biosfäärialue sijaitsee kahden kunnan alueella Suomen itärajan tuntumassa. Metsähallituksen kolme suojelualueita, Petkeljärven ja Patvinsuon kansallispuistot sekä Koitajoen Natura-alue, ovat Pohjois-Karjalan biosfäärialueen merkittäviä ydinalueita. Pohjois-Karjalan biosfäärialue toteuttaa aktiivista rajat ylittävää toimintaa. Saaristomeren biosfäärialueeseen Lounais-Suomessa kuuluu osia neljästä saariston kunnasta. Saaristomeren kansallispuistoon kuuluvat Metsähallituksen hallinnoimat alueet muodostavat biosfäärialueen suojellut ydinosat, joita ympäröi laaja yhteistoiminta-alue. Yhdessä Pohjoismaiden, Baltian ja Luoteis-Venäjän biosfäärialueiden kanssa Suomen kohteet muodostavat vuonna 2004 perustetun NordMAB-verkoston.

HELCOM:in merisuojealueista kattava verkosto

Itämeren suojelukomission eli Helsingin komission (HELCOM) päätöksellä Itämerelle perustettiin vuonna 1995 yhteensä 62:n mereisen suojealueen verkosto. Tämän jälkeen komissio on ehdottanut 23:n alueen lisäämistä ja sopimusmaat ovat itse ehdottaneet 13:a uutta aluetta. Kaikkiaan alueita on ehdotettu 98, joista 32 on virallisesti hyväksytty verkostoon. Nämä Itämeren

suojealueet (Baltic Sea Protected Areas, BSPA) ovat kuvassa 16.

Itämeren alue on jaettu 17 osaan. Suomen aluevedet kuuluvat kokonaan tai osin Perämeren, Merenkurkun, Ahvenanmeren, Saaristomerän ja Suomenlahden alueisiin. Suomesta BSPA-alueita ilmoitettiin alun perin kahdeksan, ja vuonna 2005 Suomi ilmoitti verkostoon 15 uutta aluetta. Hyväksytyjä ja ehdotettuja merisuojealueita Suomen alueilla on siis kaikkiaan 23. Suomen BSPA-alueiden yhteenlaskettu pinta-ala on hie-

Kuva 16. Itämeren merisuojealueiden (BSPA) verkosto. Lähde: HELCOM.

Saaristomeren kansallispuisto. Saaristomeri on yksi maailman laajimmista saaristokokonaisuuksista. Varsinaista kansallispuistoa ympäröi laajempi yhteistoiminta-alue, jonka sisäpuolella olevat valtion omistamat maa- ja vesialueet muodostavat kansallispuiston. Puisto on ydinosa laajassa Saaristomeren biosfäärialueessa, jonka UNESCO perusti vuonna 1994 edistämään ihmisen ja luonnon vuorovaikutussuhteiden tutkimusta sekä kestävästä kehitystä alueella. Kuva: Lentokuva Vallas.

man yli 590 000 hehtaaria, josta noin 93 prosenttia on vettä. Luettelo Suomen BSPA-alueista on liitteenä 13.

Itämeren suojelualueiden kokonaislukumäärästä Suomen alueet muodostavat lähes neljäsosan ja pinta-alasta noin 16 %. Kaikki Suomen alueet kuuluvat Natura-verkostoon, 8 niistä Ramsar-verkostoon ja 15 aluetta on lisäksi luokiteltu kansainvälisesti tärkeäksi lintualueeksi (Important Bird Area IBA).

Biodiversiteettisopimuksen suojelualueiden työohjelman mukainen tavoite on vuoteen 2012 mennessä saada 10 % merialueista suojelun piiriin. Tämänhetkinen arvio on, että noin 7 % Itämeren alueesta on suojelun piirissä. Kun loput ehdotetuista merisuojelualueista on hyväksytty, osuus on noin 8 %. Itämeren suojelukomission tuoreen tarkastelun perusteella sekä verkoston

kattavuus että edustavuus on melko hyvä. Suurin osa sekä tyyppillisistä että uhanalaisista luontotyypeistä ja lajeista on suojelun piirissä. Verkostoa on tarkoitus lähivuosina kehittää edelleen.

4.3.4 Verkoston tilaa arvioidaan

Suojelualueiden ekologinen eheys

Keskeisenä ajatuksena luonnonalueen suojelussa on säilyttää tai palauttaa sen ekologinen eheys. Kanadan puistohallinnossa (Parks Canada) on pitkään käytetty käsitettä *ecological integrity*, jonka periaatteet tavalla tai toisella sisältyvät nykyisin luonnonsuojelualueiden perustamiseen ja hoitoon kaikkialla. Ajatuksena on, että luonnon monimuotoisuudella on tiettyssä ilmastossa tietynlaisissa paikallisissa olosuhteissa luontainen

tila, johon kuuluvat kussakin elinympäristössä esiintyvät luontotyytit ja lajit keskinäisine kilpailu- ja riippuvuussuhteineen. Ekosysteemissä toimivat luontaiset kehityskulut kasvillisuuden ja olosuhteiden muuttuessa sekä luonnolliset häiriötekijät, kuten esimerkiksi myrskyt tai kulot. Luontaisiin ekosysteemeihin kohdistuu kuitenkin monenlaista ihmislähtöistä stressiä, joka muuttaa elinympäristöjen määrää ja laatua. Luonnolliset kiertokulut häiriintyvät ja alueet pirstoutuvat.

Ekologista eheyttä voidaan arvioida suhteellisesti, seuraamalla esimerkiksi lajien tai lajiryhmien levinneisyydessä, runsaudessa ja keskinäisissä suhteissa tapahtuvia muutoksia pitkällä aikavälillä. Voidaan myös tarkastella sitä, miten joidenkin luonnollisten häiriötekijöiden, esimerkiksi metsäpalojen, puuttuminen vaikuttaa eliöiden elinkiertoon tai esiintymiseen. Toisaalta voidaan seurata sellaisia muuttujia, esimerkiksi rakentamisen tai vesistön kuormituksen määrää, joiden tiedetään ilmentävän elinympäristössä tapahtuvia muutoksia – tässä tapauksessa rikkovan laajojen maa-alueiden eheyttä tai heikentävän vesiympäristön laatua.

Suojelualueverkoston kattavuus ja edustavuus

Myös suojelualueverkoston päämääränä on ehyt ja toimiva ekosysteemien kokonaisuus. Australian New South Walesin puistohallinnossa puhutaan CAR-periaatteista, jotka juontuvat sanoista *comprehensiveness, adequacy, representativeness* eli kattavuus, riittävyys ja edustavuus. Toisin sanoen olennaista suojelualueverkostossa on suojelualueiden määrä, ekosysteemien luontaisten prosessien toimivuus sekä luontotyyppien ja lajien esiintymien elinvoimaisuus.

Suomessa suojelualueverkoston kattavuutta ja edustavuutta on arvioitu useiden vuosien ajan.

Vuonna 1997 Suomen ympäristökeskuksessa aloitettiin suojelualueverkoston arviointi eli ns. SAVA-hanke, jossa tutkittiin aluksi maaekosysteemien edustavuutta. Tutkimuksissa on verrattu eri kasvillisuusvyöhykkeissä esiintyvien elinympäristötyyppien alkuperäistä laajuutta nykyiseen mm. jo 1920-luvulta jatkuneiden valtakunnallisten metsäinventointien (VMI) perusteella ja tarkasteltu suojelupinta-aloja suhteessa jäljellä olevien luonnontilaisten tai niiden kaltaisten metsien ja soiden aloihin. On myös tutkittu elinympäristöjen rakenteesta ja toiminnassa olevia piirteitä, jotka ovat luonnontilassa niille ominaisia. Esimerkiksi luonnontilaiselle vanhalle metsälle tyypillisiä piirteitä ovat puuston laaja ikäjakauma ja monilajisuus sekä runsas kuollut puusto.

Suojelualueverkostoa on tarkasteltu myös suhteessa lajistoon, sekä lajiryhmiin että yksittäisiin lajeihin. Pitkään ja laajasti seurattujen ryhmien, kuten lintujen, levinneisyydestä ja runsaudesta tiedetään riittävästi, jotta voidaan tehdä päätelmiä suojelualueiden merkityksestä niiden kannoissa tapahtuville muutoksille. Esimerkiksi soidensuojelualueverkoston merkitystä tarkasteltiin suolinuston kannalta (tarkemmin tietolaatikossa 7).

Uhanalaisille lajeille suojelualueilla on erityinen merkitys, ovathan useimmat direktiivilajit, joiden perusteella alueita on valikoitu Natura 2000 -verkostoon, nimenomaan harvinaisia tai uhanalaisia. Toisaalta siitä, kuinka elinvoimaisia suojelualueiden lajiesiintymät ovat, tiedetään monissa tapauksissa vielä liian vähän, jotta suotuisan suojelun tasoa voitaisiin arvioida luotettavasti. Ensimmäinen kattava arvio direktiivilajien ja -luontotyyppien tilan kehittymisestä tehdään vuonna 2007 luontodirektiivin raportointikaudelta 2001–2006. Natura-verkoston merkitystä EU:n alueella voidaan kuitenkin arvioida kattavasti vasta seuraavan raportointikauden 2007–2012 päätteeksi vuonna 2013.

Suojelualueverkko on pohjoisen suolintulajiston kannalta edustava

Suojelualueverkoston edustavuusarviointi- eli SAVA-hankkeessa tarkasteltiin, miten hyvin suolintulajisto on edustettuna suojelualueverkossamme. Tutkimus perustui suojelualueilla ja suoje- luohjelmien kohteilla vuosina 1981–1997 teh- tyihin linjalaskentoihin, joiden kokonaispituus oli 8 800 km. Laskennat tehtiin suojelualueilla ja -ohjelmien kohteissa, joiden kokonaisala oli noin 80 % suojelualueiden ja -ohjelmien koko- naisalasta. Suojelualueiden lintulaskenta-aineistoa tarkasteltiin yhtenäiskoordinaatiston 100 x 100 km:n ruuduissa. Tutkimuksessa otettiin huomi- oon myös lajien maantieteellinen tiheysvaihte- lu.

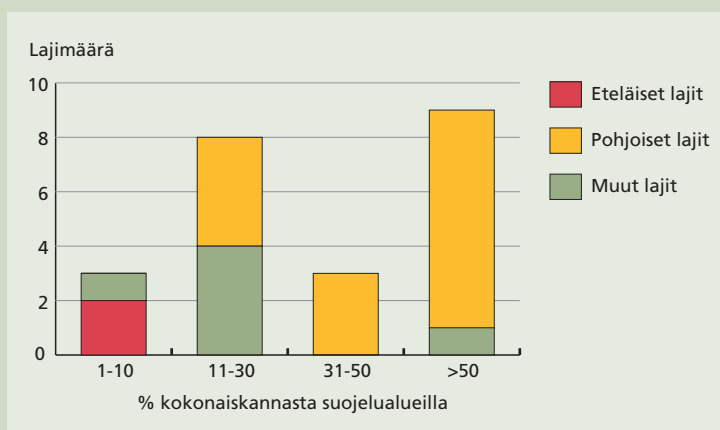
Työssä tutkittiin 23 suolintulajin esiintymis- tä suojelualueverkossa. Tarkasteltavista lajeista yli puolet oli kahlaajia. Suurin osa lajeista suosii avosoita, mutta osa esiintyy lähinnä puustoisilla rämeillä (esim. riekko *Lagopus lagopus*). Jotkut tutkimuksen lajeista pesivät myös pelloilla (töyh- töhyppä *Vanellus vanellus* ja isokuovi *Numenius arquata*) tai tunturikankailla (kapustarinta *Pluvia- lis apricaria* ja pikkukuovi *Numenius phaeopus*).

Tutkituista lajeista kaksi oli merkittävästi run- saampia maan eteläpuoliskon ja 15 maan poh- joispuoliskon suojelualueilla (kuva). Neljän lajin tiheydet olivat suurimmat Väli-Suomessa eli Poh- janmaan aapasuovyöhykkeellä. Kapustarinnan esiintyminen oli kaksijakoinen: lajin tiheys oli suurin Lounais-Suomen kilpiketitaiden vyöhyk-

keen kohosoilla ja Tunturi-Lapissa. Useat suolin- tulajit ovat keskittyneet maan pohjoisosiin, missä suojelualueverkko on laajin: yhdeksällä lajilla yli puolet maan kokonaiskannasta arvioitiin pesivän suojelualueilla. Vain kolmella lajilla (töyhtöhyppä, isokuovi ja isolepinkäinen *Lanius excubitor*) suojelualueilla pesivän kannan arvioitiin olevan alle 10 % maan kokonaiskannasta. Viisi lajia oli merkittävästi runsaampia maan länsiosan suojelu- alueilla. Näistä lajeista kuitenkin vain kurki (*Grus grus*) oli runsaampi Länsi-Suomen suojelualueil- la, kun analysissa otettiin huomioon avosoiden suurempi osuus Länsi-Suomen suojelualueilla.

Tutkimuksen mukaan huomattava osa suolin- nustollisesti merkittävistä soista sisältyy suojelu- alueverkkoon. Suurin puute suolinnuston kan- nalta on Pohjanmaan aapasuovyöhykkeellä, missä monien suolintulajien tiheydet ovat korkeimmat. Suomella on keskeinen rooli suolintujen ja niiden elinympäristöjen suojelemisessa Euroopan unio- nin alueella, sillä lintudirektiivin kahdeksan soilla pesivän lajin EU:n kokonaiskannasta keskimäärin 40–50 % pesii Suomessa.

Lähde: Raimo Virkkala & Ari Rajasärkkä 2001: Suojelualueverkon merkitys suolintulajis- tolle. – Teoksessa: Kaisu Aapala (toim.), Soidensuojelualueverkon arviointi. Suomen ympäristö 490. S. 259–282.

Eteläisten, pohjoisten sekä muiden suolintulajien suojelualueilla olevan kannan osuus koko maan kannasta. Muiden lajien keskitiheys ei suojelu- alueverkossa eroa merkittävästi Etelä- ja Pohjois-Suomen välillä.